

PEYĞƏMBƏRİN (S) DAVRANIŞLARINA BİR BAXIŞ

USTAD ŞƏHİD MÜRTƏZA
MÜTƏHHƏRİ

نام کتاب:.....سیری در سیره نبوی
مؤلف:.....استاد شهید مرتضی مطهری
ناشر:.....شهریار
تاریخ چاپ:.....1385
نوبت چاپ:.....اول
تیراژ:.....3000

Kitabın adı:.....Peyğəmbərin (s) davranışlarına bir
baxış
Müəllif:.....Ustad Şəhid Mürtəza Mütəhhəri
Nəşr edən:.....Şəhriyar
Çap tarixi:.....2006
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....3000
964-5934-80-x

MÜQƏDDİMƏ

İnsan elə yaradılıb ki, həm bütün yaxşı və bəyənilmiş xüsusiyyətlərə malik ola bilər, həm də pis və bəyənilməyən xüsusiyyətləri özündə gücləndirə bilər. Demək, bəşər haqq yolunda olan ən yaxşı insan və ya tarixin üzünü qara edən ən pis cinayətkar olmaq iqtidarındadır. İnsan dünyaya gəldikdə zəif, hərəkətsiz və zahirdə aciz olmasına baxmayaraq, vücudunda heyrləndirici istedad vardır. İnsan dünyaya gəldikdə ilk vaxtlar aclıq və susuzluq kimi duyğulardan başqa bir şey bilmir. Lakin onun vücudunda göz və qulaq kimi elə orqanlar qoyulmuşdur ki, onların vasitəsilə bilmədiklərini bilsin və ya başqa insandan öyrənsin. İnsan elm və təcrübəni başqalarından öyrənir. Onun fitrətində yaşamaq qüvvəsi vardır, lakin necə yaşamağı başqalarından, həyatın alçaq-hündürlüyünü, isti-soyuğunu görən şəxslərdən öyrənir. İnsan öz şəxsi, ictimai - siyasi və əxlaqi həyatında agah və səmimi bir tərbiyəçiyə möhtacdır ki, necə yaşamağı və ümumiyyətlə, kamal və səadət yollarını ona öyrətsin. Tərbiyəçilərin əməl və danışmaları insanlar üçün nümunə, özləri isə insanlara rəhbərdirlər. Mə'lumdur ki, hər hansı bir şəxsin özünə seçdiyi rəhbər və ülgü insan, elmi, sədaqətli və adil olarsa, onu kamala, fəzilət və tərəqqiyə çatdırar. Amma Allah eləməsin, rəhbər cahil, əyyaş, şəhvətpərəst olsa, şübhəsiz ki, insanı cəhalətə, şəhvətə və nəticədə geriliyə, bədbəxtliyə sövq edər.

Allah-təala bəşəriyyəti hidayət etmək üçün peyğəmbərlər seçmiş və onları pak, hər eybdən təmiz, mə'sum qərar vermiş və bütün insanları peyğəmbər və imamların tabeliyində olmağa dəvət etmişdir. Necə ki, Əhzb surəsinin 21-ci ayəsində buyurur:

“Həqiqətən, Allahın Rəsulu Allaha, qiyamət gününə ümid bəsləyənlər (Allahdan, qiyamət günündən qorxanlar) və Allahı çox zikr edənlər üçün gözəl örnəkdir!”

Allaha inanan bütün müsəlmanlara və Peyğəmbəri islam cəmiyyətinin rəhbəri kimi qəbul edən, imamları onun canişini bilənlərə vacibdir ki, onların dediklərinə və gördükləri işlərə tabe olsunlar. Əgər belə olsalar hər hansı azgınlıqdan qurtularlar. Amma başqalarına tabe olsalar, Avropa, ya Amerikanın laqeyd məfkurələrini özlərinə örnək götürərək islamdan xaric olarlar. Bu halda islam onların həyatlarına müsbət tə'sir etməz.

İslam Peyğəmbəri və imamlara itaət etmək üçün onların həyat və fəaliyyətlərini müəyyən miqdarda bilməliyik. Rəhmətlik şəhid Mütəhhəri bu barədə iki cild kitab yazmışdır ki, biri peyğəmbərin, o biri də imamların həyatı barədədir. Azərbaycanlı müsəlman bacı və qardaşlarımız da bu qiymətli kitablardan istifadə edə bilsin deyə, bu iki kitabı dilimizə tərcümə edib nəşr etdik. Əziz oxuculardan istəyirik ki, öz tənqid və təkliflərini göndərməklə bu işdə bizə yardım etsinlər.

ÖN SÖZ

Əlinizdəki bu kitab üç bölmədən təşkil olunub. Birinci bölmə şəhid, mütəfəkkir, ustad Mürtəza Mütəhhərinin “Üç yönlü çağırışlar” və “İslam dalğası” adlı iki məqaləsindən ibarətdir. Bu iki məqalə əslində “Məhəmməd (s) peyğəmbərlərin sonu” kitabının birinci və ikinci cildlərinin müqəddiməsidir. Bu kitab bir neçə islami yazıçının məqalələrinin məcmusudur ki, 1400-cü hicri qəməri ilində hicrətin on beşinci əsrinin başlanması münasibəti ilə İrşad Hüseyniyyəsi tərəfindən yayılmışdır. Amma, o kitabda bu iki müqəddimə ustadın adı ilə yox, adını çəkdiyimiz müəssisənin imzası ilə kitaba daxil edilmişdi. Lakin bu məqalələrin ustadın xətti ilə olan orijinalı mövcuddur. Buna görə də həm kitabın dolğun olması, həm də ustadın əsərlərinin daha da təmərküzləşməsi üçün bu iki məqaləni kitabın əvvəlində yerləşdirməyi münasib bildik. Aydınır ki, o kitabda məqalələrin izahına həsr olunan cüzi hissələr bu iki məqalədən çıxarılmışdır.

Kitabın əsas hissəsi olan ikinci bölmədə şəhid ustadın “Peyğəmbərin (s) davranışı” adlı səkkiz çıxışı verilir ki, onları hicri-şəmsi 1354-cü, hicri-qəməri 1396-cı ilin “Fatimiyyə günlərində” Tehran bazarının came məscidində söyləmişdir. Bu bəhsin ilk adı “İslam baxımından mərifət qaynaqları” olmuşdur. Burada ustad bir neçə qaynağı saydıqdan sonra, “din rəhbərlərinin davranışını” da islam baxımından mərifət qaynaqlarının biri kimi tınıtdırır və sonra “Peyğəmbərin (s) davranışı” bəhsinə keçir. Bu bəhsə keçməzdən əvvəl şəhid ustad “biz din rəhbərlərinin yolunu davam etdirməyə qadir deyilik” kimi yanlış fikir ətrafında qısa bəhs aparır. Biz isə bu bəhsi səkkiz çıxışın müqəddiməsi etdik.

Aydınır ki, “Peyğəmbərin (s) davranışı” bəhsi olduqca genişdir. Bu barədə hər kəs bir kitab yazmaq istəsə, bir neçə qalın cild olacaq, necə ki, ustad bu barədə deyir:

“Bir neçə il əvvəl, qeyd edəcəyim üslubda Peyğəmbərin davranışı sahəsində bir kitab yazmaq barədə fikirləşirdim; çoxlu qeydlər götürdüm, lakin irəlilədikcə gördüm elə bil bir dənizə girirəm ki, tədricən dərinləşir. Əlbəttə, vaz keçmədim və bildirdim ki, Peyğəmbərin davranışını yazma biləcəyimi iddia edə bilmərəm, lakin necə deyərək “tamamilə dərk olunmayan şey, tamamilə tərk olunmaz. Nəhayət bir gün belə bir əsər yazmaq qərarına gəldim ki, sonralar başqaları daha yaxşısını yazsınlar.”

Buna görə də biz bu kitabın adını “Peyğəmbərin (s) davranışlarına bir baxış” qoymağı məqsəduyğun bildik.

Ustadın özünün də xatırlatdığı kitab (“Peyğəmbərin (s) davranışları”) barədə ondan çoxlu qeydlər qalmışdır ki, Allahın mərhəməti ilə ustadın “qeydləri”nin adı ilə tədqiqatçıların istifadəsi üçün çap olunacaq.

Bu kitabın üçüncü bölməsi “Əlavələr” adlanır. Bu bölmədə bir çıxış və İslam Peyğəmbərindən (s) yüz sözün tərcüməsi verilib. Böyük Peyğəmbərin həyatının qısa tarixi, eləcə də o həzrətin bir neçə sözünün izahına həsr olunmuş bu çıxış Peyğəmbərin (s) və İmam Sadiqin (ə) anadan olması gününə təsadüf edən Rəbiül-əvvəl ayının on yeddisində, hicri şəmsi 1348-ci ildə İrşad Hüseyniyyəsinə söylənmişdir. O “yüz söz”ün də izahı vardır ki, bu kitabda dərc olunub.

Bu kitabın mühüm hissəsi, yəni dediyimiz doqquz çıxış məs’ulların icazəsi ilə qabaqca kitab şəklində “Peyğəmbərin (s) davranışları” adı ilə çap olunmuşdu. O kitabın tərtibatının nisbətən yaxşı olmasına baxmayaraq, ustadın əsərlərinin orijinallığını qorumaq məqsədi ilə yeni tərtibata kifayət qədər diqqətlə əməl olunması lazım görünürdü. Buna görə də qeyd edilən çıxışlar diqqətlə kasetdən kağız üzərinə köçürülüb. Lazımi diqqət və əmanətlə tərtib edilməmiş keçmiş çapdakı

kiçik nöqsanlar aradan qaldırılaraq, müəyyən əlavələrlə gördüyünüz şəkildə çap olundu. Qeyd olunmalıdır ki, kitab qabaqkı çapdan əlavə, ilk dəfə bir nəşriyyat tərəfindən icazəsiz olaraq səkkiz çıxışın tərkibi şəkildə çap olunmuşdu. Redaktor ustadın mətləblərini öz qələmilə vermiş və bununla da sözün orijinallığını aradan aparmışdı. Bundan əlavə, onun tərtibinə lazımi qədər diqqət olunmamışdı. Buna görə də həmin günlərdə onun yenidən çap olmasının qarşısı alındı və aydındır ki, o kitabın e'tibarı yoxdur. Hər halda bundan sonra bu kitab hazırkı şəkildə təqdim olunacaq və ümid edirik ki, kitab dəyərli mütəfəkkirin başqa əsərləri kimi İslamın mədəni əsasını möhkəmləndirməkdə faydalı olmaqla bərabər, həm də bu müqəddəs məktəbin ardıcıllarına əməli bir yol göstərəcək. Böyük Peyğəmbərin (s) davranış və metodundan yaxşı yol göstərən nə ola bilər? Böyük Allahdan yardım və müvəffəqiyyət diləyirik.

***Şəhid ustad Mütəhərrinin əsərlərinin çapına nəzarət
edən şura.***

GİRİŞ

1) ÜÇ YÖNÜMLÜ ÇAĞIRIŞLAR

İnsanı müəyyən əqidə və məramla dəvət edən bir hadisə, ictimaiyyətin xüsusiyyətlərindəndir. Bu çağırışlar uzunluq, en və dərinlik təsiri baxımından eyni deyil, fərqlidir. Onların çoxunun təsiri az və məhduddur. Buna görə də tarixi və ictimai cəhətdən diqqətəlayiq və əhəmiyyətli deyil. Lakin bir sıra çağırışlar vardır ki, azı bir yöndən irəliləmiş və məsələn, qısa müddət üçün olsa da geniş ərazini bürümüş və ya az bir qrup arasında olsa da, ardıcıl olaraq bir neçə əsr davam etmiş və az qrup arasında qısa müddətdə lakin köklü şəkildə nüfuz etmişdir. Belə çağırışlar əhəmiyyət və tədqiqata, bəzən də hörmət və təhlil olunmağa layiqdir.

Daha artıq əhəmiyyətli və diqqətəlayiq çağırışlar, geniş miqyasda yayılan, yəni həm geniş ərazini əhatə edən, həm əsrlər boyu qüdrətlə hökm sürən, həm də bəşər ruhunun dərinliklərinə nüfuz edən çağırışlardır. Bu cür üç yönlü çağırışlar peyğəmbərlərə məxsusdur. Hansı fikri və fəlsəfi məktəbi tapmaq olar ki, böyük dünya dinləri kimi yüz milyonlarla insana otuz, iyirmi və ən azı on dörd əsr hakim olub, fərdlərin və onların gizli ürək sirlərini belə əhatə etsin? Bu, peyğəmbərlərin birbaşa və yaxud dolayısı ilə tarixin əsl yaradıcıları olmalarına səbəb olmuşdur.

Tarix bəşəriyyətin əli ilə, bəşər isə hər şeydən çox peyğəmbərlərin əli ilə tərbiyə olunur. Əgər quruculuq və yaradıcılıq sahəsində insanı əsas tutsaz heç bir sənətkar peyğəmbərlə ayaqlaşa bilməz. Yaranış ənənəsi dünyanı insanın fərmanına, insanı iman qüvvəsinin fərmanına tabe, peyğəmbərləri isə bu qüvvənin rəhbəri və hərəkətvericisi etmişdir.

İmandan başqa hər nə varsa (ağıl, bilik, peşə, sənət, qanun və s.) insanın əlində, təmayüllərini razı salmaq, qərizələrini sakitləşdirmək, sonsuz istəklərini təmin etmək üçün bir alətidir. İnsan bütün bunlardan öz məqsəd və həvəsləri uğrunda bir vasitə kimi istifadə edir. Yalnız iman qüvvəsi, (özü də peyğəmbərlərin təklif etdiyi iman) bir tərəfdən Qur'anın ifadəsi ilə ruha həyat verir, (yəni bir sıra ülvî, humanitar və təbiətdən üstün qayələr göstərdiyi üçün yeni istəklər, təbii olaraq incə hisslər və atifələr yaradır, nəhayət, insanın daxili aləmini dəyişir və olduqca genişləndirir) digər tərəfdən isə təbii meyllərin, qərizələrin müvazinətini və cilovlanmasını təmin edir.

«Ey iman gətirənlər, Allah və Peyğəmbərin sizi canlandıran çağırışına müsbət cavab verin!»

Bəşər elmi və hünərinin qüdrəti qarşısında bir qaladan başqa sarsılmaz qala yoxdur, o da insanın ruhu və nəfsidir. Dağ, səhra, dəniz, fəza, yer və göy hamısı bəşərin elmi, hünəri və bacarığı dairəsində yerləşir. Bu əraziyə daxil olmayan yeganə mərkəz insanın nəfsidir. Təsadüfən bəşərin rahatlığı, asudəliyi, əmin-amanlığı; ədalət, azadlıq və bərabərliyi, nəhayət, xoşbəxtlik və səadətinin ən təhlükəli düşməni həmin qalada pusquda durmuşdur.

Bu gün bəşər bütün elmi müvəffəqiyyətlərdən sonra dərddli-dərddli inləyir. Nədən inləyir? Əskiklik və çatışmazlıqları nədədir? Adamlıq xüsusiyyətilə əlaqədar deyilmi? Bəşər bu gün elmi və fikri cəhətdən o həddə çatmışdır ki, kosmosa səfər edir. Lakin ruh, xüsusiyyət, təbiət və mahiyyət baxımından “əlinə iti qılın almış bir divanə sərxoş”dan başqa deyildir. Günümüzün insanı bu qədər e`cazkar elmi və texniki tərəqqilərə baxmayaraq, adamlıq və insanlıq cəhətindən bir addım da olsun irəliləməmiş, əksinə, tarixin ən qaranlıq dövrünə qayıtmışdır. Keçmişin əksinə olaraq öz elmi, fəlsəfi və ədəbi qüdrətinə baxmayaraq, bütün cinayətləri insanlıq, əxlaq, növpərəstlik, azadlıq və

sülhsevərlik maskası altında icra edir. Səflilik və düzlük öz yerini ikiüzlülüyə və zahirlə-batin arasında məsafə yaratmağa vermişdir. Heç bir dövrdə yeni əsr qədər ədalət, azadlıq, qardaşlıq, insansevərlik, sülh, paklıq, doğruluq, əmanət, sədaqət, ehsan və xidmət bərsində söz deyilməmiş və heç bir əsrdə də indiki qədər bu xüsusiyyətlərin ziddinə iş görülməmişdir. Və nəticə e`tibarı ilə müasir insan Allah sözünün doğruluğunun şahidi və dəlili olmuşdur:

Müasir dünyada bir tərəfdən göylərə yüksələn insanpərəvərlik harayı qulaqları qıcıqlandırır, digər tərəfdən isə bir növ vəhşilik olan millətçilik və ondan irəli gələn bütün xudbinliklər, qəddarlıqlar və müharibə qızıqşdırmaları günü-gündən güclənir. Bu, müasir insan məntiqinin düçar olduğu ziddiyyətlərdən biridir.

Görəsən, bundan da mənasız söz və boş çağırış tapmaq olar ki, bir tərəfdən humanitar dəyərlərin yeganə himayəçisi olan dini ötür keçək, digər tərəfdən isə insanlıq və əxlaqiyyatdan dəm vuraraq, sözbazlıq və boş öyüd-nəsihətlərlə bəşərin təbiətini dəyişmək istəyək?! Bu, e`tibarsız pul buraxmaq kimi bir işdir.

Doğru deyildir ki, əsrimizin insanları bu nöqsan və çatışmazlıqları hiss etmir və çıxış yolu tapmaq fikrinə düşməmişdir; yox, bəşər bütün varlığı ilə onu duyur. Bu təntənəli fəlsəfələr, beynəlxalq təşkilatlar və “insan hüququ” adı ilə yayılan uzun-uzadı bəyannamələr, bu nöqsanların hiss olunmasından başqa hansı hissələrin məhsuludur?

Lakin təəssüf ki, sanki məşhur “pişiyin boynuna zıncırov asmaq” təcrübəsi bir daha təkrar olur. İşin eybi-iradi icraiyyə qüdrətinin olmamasıdır.

Bu fəlsəfələr, təşkilatlar, bəyannamələr və qətnamələr məhrum insana bir fayda yox, əks nəticə verdi, necə dəyərlər, dərman qızdırmanı artırdı. İnsanı quyudan çıxarmaq üçün hazırlanmış kəndir halqa şəklinə düşdü və boğazına sarılaraq onu daha artıq sıxdı.

Doğrusu budur: Məhkum yaranmış hər hansı bir şeyi fəlsəfə, bəyannamə, məqalə və çıxış halına salmaqla hakim etmək olmaz. Elm, fikir və fəlsəfə dünya təbiətinə hakimdir, lakin insan təbiətinə məhkumdur. Təbiidir ki, insan hüququ fəlsəfə şəklində olduqca bəşər təbiətinə bir vasitə olacaqdır.

Biz indi elə bir dünyada yaşayırıq ki, bəşər təbiətinə məhkum olan şey olduqca genişlənmiş və güclənmişdir, lakin onun təbiətinə hakim olan şey zəifləmiş və ən azı başqasının genişlənilib güclənməsi ilə uyğun inkişaf etməmişdir. Bəşər təbiətinə tabe olan məsələlər miqyasında bütün tərəqqilərin nəticəsi bu oldu ki, hər kəs getdiyi yol və məqsəd ardınca daha artıq sürət və qüdrətlə qaçır - qaçsın, onun yaşayışı və yaşayış hədəfləri barədəki istəyinin növü və düşüncə tərzində, hisslərində, təmayüllərində, atifələrində və nəhayət, onun təbiətinə hakim olan məsələlər miqyasında kiçik dəyişikliklər yaranmır. Bəşər özünü, öz düşüncə tərzini, atifələri və təmayüllərini dəyişməyi bacarmadan və ya dəyişməyi istəmədən, bacardığı qədər ətrafındakı mühiti dəyişmişdir. Bəşərin bu günkü çətinliklərinin kökünü də burada axtarmaq lazımdır; bəşərin din, mə'nəviyyat, iman və peyğəmbərə olan ehtiyacının kökü də məhz buradadır.

Böyük islam islahatçısı və mütəfəkkiri İqbal Lahuri deyir:

“Bu gün bəşəriyyət üç şeyə möhtacdır: Dünyanın ruhani təfsiri, fərdin ruhani azadlığı və dünya miqyasında tə'sirə malik olan və bəşərin təkamülünü ruhani əsasda izah edə bilən əsas prinsiplər.”

Sonra artırır:

“Şübhə yoxdur ki, müasir Avropa idealistləri xəyali düşüncə sistemləri yaratmışlar. Lakin təcrübə göstərir ki, məhz əql yolu ilə əldə edilən həqiqət şəxsi ilhamla əldə edilən canlı e'tiqad qədər hərarətli ola bilməz. Bu dəlilə görə ki, məhz ağıl bəşərə o qədər də tə'sir etməmişdir, bir halda ki, din həmişə fərdlərin yüksəlməsi və bəşər

cəmiyyətlərinin formaca dəyişilməsinə səbəb olmuşdur. Avropa ideologiyası əsla onun yaşayışında canlı amil şəklində düşməmişdir və onun nəticəsi sərgərdan “mənlik”-dir ki, bir-birilə keçinməyən demokratların arasında özünü axtarmaqla məşğuldur və onların işləri yalnız varlıqların xeyrinə olaraq öz mənfəətlərini güdməkdir. Mənə inanın ki, bu günkü Avropa bəşər əxlaqının tərəqqisi yolunda ən böyük maneədir.”

Hindistanın keçmiş baş naziri Cəvahir-ləl Nehru bir ömür dinsizlikdən sonra həyatının son illərində Allah axtarmağa başlayaraq inanır ki, “geniş surətdə yayılan yeni mədəniyyətin mə'nəvi boşluğu qarşısında, dindən daha çox mə'nəvi və ruhani cavablar tapmalıyıq”. Buna görə ki, o, bəşərin bugünkü çətinliklərinin əsas kökünü tapıb, bilmişdir ki, bugünkü bəşər hər zamandan artıq ruhani və mə'nəvi azadlığa möhtacdır. Bu ehtiyacın ödənilməsi isə onun düşüncə tərzini və dünya görüşündə əsas dəyişiklik olmadan (yə'ni varlığı ilə həyatı mə'nalı bilməlidir, boş yox!) mümkün deyildir.

Və əgər Bernard Şou deyirsə ki:

“Öncədən görürəm və indidən onun nişanələri görünməkdədir ki, Məhəmmədin imanı sabahkı Avropa tərəfindən qəbul ediləcəkdir və mənim e'tiqadıma görə onun kimi bir adam yeni dünyanın ixtiyar sahibi olsa, dünya, problemlərinin həllində elə müvəffəqiyyət qazanacaqdır ki, bəşərin arzusu, sülh və səadətə tə'min olunacaqdır.”

Bu, ona görə ki, dünyanın ruhani təfsirinin və fərdlərin ruhani azadlığının zəruri olmasından əlavə, dünyaya tə'sir edə bilən və insan cəmiyyətinin təkamülünü ruhani əsas üzrə izah edən, İqbalın dediyi kimi: “Elə bir ruhiyyəyə əsaslansın ki, həyatın dərinliklərini göstərən və onun zahirinə batini boyaya çəkən” əsas prinsiplərin lazımlı olduğunu duysun.

Qur'an gözəl və ürəyəyatan ayələrdə üç şeyi bəşərin ən şiddətli ehtiyacı kimi xatırladır:

1-Allaha iman gətirmək, buna inanmaq ki, “dünyanın Allah adlı bir sahibi var; başqa sözlə desək, dünyanın ruhani təfsiri.”

2-Peyğəmbərə və onun peyğəmbərliyinə iman gətirmək, yə'ni azadlıq bəxş edən və cəmiyyətin təkamülünü ruhani əsasda izah edən, zahiri həyata mə'nəvi rəng verən canlı tə'limlərə iman gətirmək. Bu, ən zəruri ehtiyacdır. Bütün məktəblər, məramlar, dinlər və sünnətlər arasında bu üç ehtiyaca cavab vermək qüdrətinə malik olan yalnız İslamdır.

3-Allah yolunda can və malla cihad etmək, yə'ni mə'nəvi azadlıq və cəmərdlik.

Allaha və Onun Peyğəmbərinə inanın və Allah yolunda mal və canla cihad edin!

Bu ehtiyaclardan zəruri ehtiyac tapmaq olmaz.

Məktəblər, məramlar, dinlər və sünnələr arasında bu üç ehtiyaca cavab vermək qüdrətinə malik olan yalnız İslamdır. İslamın zühurundan on dörd əsr keçəndən sonra, dünya elə ilk gündə olduğu qədər ona möhtacdır. Bu ehtiyacların ümumiləşəcəyi gün (belə bir gün uzaq deyil) bəşərin İslam qoynuna sığınmaqdan başqa yolu olmayacaqdır.

Bu gün bütün dinlərə qarşı laqeydlilik və geriləmə müşahidə olunur. İslam da öz daxilində bir növ böhran keçirir. Əslində İslam dini bu böhranda kilsə səhvlərinin cəriməsini verir. İntibah dövründə kilsənin elm və mədəniyyət qarşısında göstərdiyi xoşagəlməz və çirkin dirəniş ümumilikdə dinin heysiyyətinə böyük zərbə vuraraq, təriqət hesab edilən bəzi səthi fikirlərin elm və biliklə mübarizə kimi qiymətləndirilməsinə səbəb oldu. Bu qəzavət uzun sürməyəcəkdir. Elə indinin özündə də ən azı İslam tarixini oxuyan şəxslərə bu dinin kilsədən nə qədər fərqli olduğu aydındır. İslam özü böyük bir mədəniyyətin əsasını qoymuş, özünün iftixarlı tarixində darül-fünunlar yaratmış, bəşəriyyətə dahilər vermiş, elmə və mədəniyyətə böyük yardım etmişdir. (İslam tarixini mütaliə etməklə) İslamın

insan mədəniyyətinə böyük və iftixarlı xidmətlərinin dəyəri və bugünkü Avropanın islam mədəniyyətinə olduqca çox borclu olduğu mə'lum olur və aydınlaşır ki, İslamın gördüyü iş kilsənin gördüyü işin tam ziddinədir. Kilsə nəinki müəyyən mədəniyyət yaratmadı, üstəlik əlinə keçən mədəniyyəti də korladı. Əksinə, İslam parlaq bir mədəniyyət yaradıb dünyaya təqdim etdi. İslam yeganə dindir ki, özü hərtərəfli mədəniyyətin əsasını qoymağı bacarmışdır. Şeyx Məhəmməd Əbdühun dediyi kimi:

“Avropa öz dinini buraxan gündən irəlilədi, biz isə öz məktəbimizi buraxdığımız gündən geri qaldıq.”

İki dinin fərqi buradan aydınlaşır... Avropanın öz dinini buraxması İslam dünyası ilə tanış olduqdan sonra baş verdi və bu buraxmaq islami dəyərlərə meyl etmək şəklində oldu.

2) İSLAMİ DALĞA

İstər canlı, istərsə də cansız təbiət dünyasında hər bir hadisə bir hərəkət yaradır və öz ətrafında bir dalğa törədir. Burada hər bir hadisə bu sonsuz “okean” üzərində görünən bir dalğa və hərəkətdir.

“Dünya, təbiət, aləm” və sairə adlarla adlandırdığımız, enindən, uzunluğundan və dərinliyindən yalnız Allahın xəbəri olan bu “okean” həmişə öz içindən dalğalar törədir və hərəkətlər yaradır. Bu “okeandan” bizə görünən, hisslərimizin çərçivəsinə sığmayan, aqlımızın mahiyyətini öyrənməyə can atdığı həmin dalğalar, çinlər və qırıqlardır ki, onlara “hadisə” deyir, müxtəlif adlar qoyur, öyrənməyə sə'y göstəririk. Əgər bu dalğalar, çinlər, qırıqlar, başqa sözlə “gözlə görünüb yəqin etməklər” olmasaydı, onlardan bir nişan olmadığı üçün öyrənmək mümkün olmayacaqdı, daha doğrusu təbiət və dünya olmayacaqdı, çünki hərəkətin və dalğalanmanın təbiətdən ayrılması qeyri-mümkündür.

Həmin nişanələr, əlamətlər, dönümlər, eniş-yoxuşlar bizim hisslərimizə onların şəklini çəkməyə və həmin şəkilləri ağıl hakiminin ixtiyarına verməyə imkan yaradır.

Buna görə də təbiətdə olan bir şey var olduqca dalğalanmaqda, hərəkət etməkdədir və hər şey nə qədər dalğalanırsa, demək vardır. Dalğasızlıq və hərəkəsizlik yoxluğa bərabərdir. Şe`r: (məzmunu)

Sahilə düşmüş dalğa dedi: Çox yaşadımsa, nə olduğum bəllənmədi.

Özündən çıxmış bir dalğa dedi: Gedirəmsə varam, getmirəmsə yoxam.

Dalğalar zati xüsusiyyətlərinə əsasən yarandığı andan genişlənməyə başlayar, ardıcıl şəkildə öz ətrafının genişliyini artırır və mühitlə mərkəzin fasiləsini çoxaldar. Digər tərəfdən, bu genişlik artdıqca, onların qüvvəsi, şiddəti və uzunluğu azalar və tədricən o qədər zəifləyər və kiçilər ki, yoxluğa və məhv olmağa – ən azı bizim nəzərimizdə – uğrayar, yoxluq dünyasına qovuşar.

Dalğaların bir-birilə toqquşması daha zəif dalğanın aradan getməsinə səbəb olur. Güclü dalğalar zəif dalğaların genişlənməsinin qarşısını alır və onları yoxluq dünyasına göndərir. Bu baxımdan daha güclü maneələrlə toqquşmaq dünyanın dalğaları və hadisələrinin məhv olması üçün başqa bir amildir. Filosoflar maneə ilə toqquşma nəticəsində baş verən yoxluğu və məhv olmağı “kəsilən ölüm” və yaşamaq qabiliyyətinin itirilməsindən meydana çıxan yox olmağı isə “təbii ölüm” adlandırırlar.

Bəşərin ictimai mühiti onda baş verən böyük və ya kiçik, faydalı və ya ziyanlı hadisələr məcmusu – dalğa, hərəkət, tufan və titrəyişlə dolu olan ictimai mühitin özü – dənizdir. Bu “dənizin” də dalğaları tədricən genişlənir və bir-birilə toqquşmaqla bir-birini məğlub edirlər. Lakin bu böyük “dənizin” bir sıra dalğaları genişləndikcə qüdrət və qüvvələri azalıb, yoxluğa doğru gedən bə`zi dalğaların əksinə olaraq, ətrafının genişlənməsilə yanaşı, onların gücü, qüdrəti və uzunluğu artar, əks dalğalarla qarşılaşma qüdrəti çoxalar.

Sanki, bir növ həyat xüsusiyyətindən yaranırlar və onlarda sirli “inkışaf etmə” qüvvəsi gizlənmişdir.

Bəli, cəmiyyətdəki bir sıra dalğalar canlıdır, canlı dalğalar həyat cövhərindən qaynaqlanır, onların yolu həyat yoludur, istiqamətləri isə təkamülə doğrudur. Bir sıra fikri, elmi, əxlaqi və hünəri hərəkətlər canlı olduqları və sirli həyat qüvvəsinə malik olduqları üçün əbədi qalırlar.

Ən canlı və ictimai dalğalar dini dalğalar və hərəkətlərdir. Bu dalğa və hərəkətlərin həyatın əsası və fitrəti ilə əlaqəsi digər hərəkətlərdəkindən daha köklüdür. Heç bir hərəkətdə və heç bir başqa dalğada bu dərəcədə inkışaf edib böyümüş həyat qüvvəsi yoxdur.

Bu baxımdan İslam tarixi olduqca öyrədici və təkanvericidir. İslam öncə kiçik bir dalğa kimi meydana çıxdı. Həzrət Məhəmməd ibn Əbdullah (s) daxili aləmi dəyişmiş, qeyb və mələkəti dənizə qovuşaraq, ilahi mərhəmətlə dolmuş bir halda “Hira” dağından enərkən «Lailahəilləllah» deyib nicat tapın – deyə çağırış etməklə bu dalğa başladı; dünyanın minlərlə hay-küylü, təntənəli dalğalarının əksinə olaraq, ilk günlərdə İslam yalnız üç nəfər: Məhəmməd (s), Xədicə və Əli (ə) olan evin dörd divarından çölə çıxmırdı. Az vaxt ərzində bu dalğa Məkkənin digər evlərinə də yayıldı və təqribən on ildən sonra Məkkənin xaricinə, xüsusilə Mədinəyə çatdı, az bir müddətdə Ərəbistan yarımadasının başqa nöqtələrinə də yayılan bu hərəkətin dalğaları yarım əsr keçməmiş o dövürkü mədəni dünyanın hər yerini bürüdü və səsi bütün qulaqlara çatdı.

Bu dalğa canlı dalğalarda olduğu kimi, genişləniş yayılmaqla bərabər, öz gücü, qüdrəti və uzunluğunu artırdı. Heç bir din, məslək və hərəkət tapmaq olmaz ki, İslam ona nüfuz etməmiş olsun. Bu gün, on dörd əsrdən sonra - be`sətin on beşinci əsrinin başlanğıcında - bəşər onun günü-gündən artan tədrici genişlənməsi və güclənib qüdrətlənməsinin şahididir. Tarix və statistika göstərir ki, bu pak din əsrlərlə

irəliləmiş və öz tərəfdarlarının sayını artırmışdır. Həm də bu irəliləyiş tədrici və təbii olmuşdur. Əgər “İspaniya” kimi bir ərazi zorla onun (İslamın) müqəddəs və təntənəli bayrağı altından çıxarılmışdırsa, daha böyük və daha rəngarək cəmiyyətli ölkələr rəğbət və ictimaiyyətlə İslamı qəbul etmişlər.

Qur`ani-Kərim İslamın inkişaf edib böyüməsini belə izah edir:

“İncildə onların məsəli əkinçilik məsəli kimidir, öncə zərif bir bitki cücərər, sonra Allah onu gücləndirər, daha sonra böyük və möhkəm edər və nəticədə o, öz kökü üstündə durar. Bu əkinin sürətlə inkişaf etməsi, yaşıllaşib tərəvəzlənməsi və Allahın bunlarla kafirləri qəzəbləndirməsi əkinçinin təəccübünə səbəb olar.”

İslami dalğa öz on dörd əsrlik tarixində ilk yayılma dövründə inadlı, təəssübkeş və cahil ərəblər tərəfindən bir-birinin ardınca çəkilib dağılan bəndlər və divarlardan əlavə, qorxunc və müxalif irqi, dini, siyasi və mədəni dalğalarla qarşı-qarşıya gəlmişdir. İslam tarixi, (xüsusilə birinci iki yüz il) müxalif dini, irqi və siyasi dalğalarla doludur və bunların heç birisi müqavimət göstərə bilməyib, aradan getmiş və məhv olmuşlar. İndi isə tarixdə onlardan quru addan başqa bir şey qalmayıb və yalnız hazırkı əsrdə qərb müstəmləkəçiləri İslam əleyhinə hər cür çürümüş vasitəyə əl ataraq, onlardan da istifadə etmək fikrinə düşmüşlər.

Onlardan daha üstünü isə bu on dörd əsrdə fikri, fəlsəfi, elmi və nəhayət, mədəni hərəkət dalğalarıdır. Mədəni hərəkət kimsə ilə inad etmək fikrində deyil, lakin qarşısındakı hər bir səddi və maneəni aradan qaldırır, yol üstə olan hər canlı ağacı kökdən çıxarıb atır.

İslam özünün on dörd əsrlik tarixində nəinki mədəni hərəkətdən ziyan görməmiş, üstəlik özü böyük bir mədəni hərəkətin yaradıcısı olmuşdur. İctimai həyatı və mədəniyyəti öz ixtiyarına alıb rəhbərlik etmiş, onlara can və iman verərək gücləndirmiş və möhkəmləndirmişdir.

Əqidə və ideoloji müharibə dövrü olan hazırkı əsrdə İslam başqa ideologiyalara sarsılmaz və inadkar bir rəqib sayılır, ya onları özünə xidmət etməyə yönəldir və ya onlarla uğurlu mübarizə aparır. Canlı və əbədi olmaq üçün hansı insan bundan yaxşı vasitə tapa bilər?

İslam bir tərəfdən, ağıl ilə öz əhdini möhkəmləndirmiş və onu dinin əsas dirəklərindən biri kimi qəbul etmiş, daha üstünü isə onu (ağıl) “batini peyğəmbər” adlandırmışdır.

Digər tərəfdən, yer hakimiyyəti ilə səmavi hakimiyyəti, dünya ilə axirəti, cism ilə ruhu, zahir ilə batini, maddə ilə mənanı bir yerdə nəzərə alaraq, ona hərtərəfli baxmış və hər cür ifrat və təfritdən uzaq olmuşdur.

Bunlardan əlavə İslam özünün “kamil proqram”-ını ləyaqətli rəhbərlər və layiq aparıcılar vasitəsilə dünyaya təqdim etmişdir.

Buna görə də təəccüblü deyil ki, bu pak dinin on dörd əsrlik parlaq fəaliyyətini mütləq etdikdə, onun ictimaiyyətlə dolu olduğunu görürük.

Heç kimə gizli olmayan səbəblərə əsasən, İslam barəsində qərəzlə hökm edən cahil və qərəzkar dəstədən vaz keçirik. Dünyanın vicdanı Allahın tərəzisidir, həqiqət həmişəlik örtülü qalmaz. Həqiqətin özü təcrübədə göstərmişdir ki, işin sonunda vicdan və insaf düşməni təslim edir.

Bu on dörd əsr müddətində İslamın ən güclü və təchiz olunmuş müxalifləri xristianlar olmuşlar.

Bu güclü rəqibin qəzavət tarixçəsinə baxdıqda, görürük ki, zaman ötdükcə insafa doğru meyl etmişdir. Bu isə bir tərəfdən dünya vicdanının əlaməti, digər tərəfdən isə İslam həqiqətinin nişanəsidir.

İslam dalğası dünya mədəniyyətlərini özünə cəzb edən, mütəfəkkirlər, filosof və alimlərin dərin ağıllarını öz qarşısında dizə çökməyə, təvazökarlığa vadar edən və düşmənin insafını təhrik edən, həmişə inkişafda olan, yeddi

yüz milyonluq bəşər cəmiyyətini öz qarşısında baş əyməyə məcbur edən bir canlı dalğadır. Bu dalğa “vəhy” təqdirindən qaynaqlanaraq Allahın bəşər və onun nicatı üçün göndərdiyi ilahi göstərişlərindən başqa bir şey ola bilməz. İnsan beynindən çıxan bir dalğanın bu dərəcədə gücü və tə`siri ola bilməz.

Doğrudan da heyrləndiricidir ki, “savadsız” və dərslər oxumamış bir şəxs, savadsız xalqın - “ümumiyyun” arasından və cəhalət, fəsad, xudpəsəndlik və özünü sevməkdən başqa heç nəyi olmayan bir ölkədə, ayağa qalxıb, belə bir mübarək, bərəkətli və səmərəli hərəkət yaratsın.

MÜQƏDDİMƏ

İslam baxımından mərifət mənbələrindən biri Peyğəmbəri-Əkrəmin şəxsiyyəti və pak imamlar kimi islam rəhbərlərinin, başqa sözlə, məsumların davranışdır. Onların dedikləri öz yerində, şəxsiyyətləri, bəzi davranış və metodları mərifət üçün bir qaynaqdır. Peyğəmbərin və eləcə də imamların davranışı bizim üçün bir ilham mənbəyidir.

“Allahın peyğəmbərində sizin üçün, Allahı, qiyamət gününü və Allahın zikrini istəyənlər üçün, gözəl örnək vardır.”

Peyğəmbərin davranışının nə olduğu və nə şəkildə bizə bir mərifət mənbəyi olduğunun qeyd edəcəyəm. Burada bir məsələni bəyan edirəm:

Biz Qur'an barəsində etdiyimiz zülmü peyğəmbər və pak imamların davranışı barəsində də etmişik. “Peyğəmbər belə idi” –deyəndə, deyirik: O ki, Peyğəmbər (s) idi, ya “deyərlər Əli (ə) belə idi” – deyiləndə, deyirik: O Əli (ə) idi, sən bizi Əli (ə) ilə müqayisə edirsənmi?! Bizi peyğəmbərlə tutuşdurursan?! Bizi imam Cəfər Sadiqlə müqayisə edirsən?! Onlar ki, “başqa sudan, torpaqdan, şəhər və ölkədən idilər”?! “Başqa su, torpaq, şəhər və ölkədən” olduqları üçün bizə dəxli yoxdur. “Pakların işini özünə müqayisə etmə.”

Bəzən bir misranın bir millətə olan zərəri vəba və taundan yüz dəfə çox olar. Dünyada o azdıran misralardan biri:

“Pakların işini öz işinə müqayisə etmə” misrasıdır. Əlbəttə, bu misra müəllifi müəyyən qədər haqlıdır. Bu ifadə bizim aramızda başqa mənada işlənir. Biz demək istəyirik ki, öz əməlini pakların əməlləri ilə tutuşdurma. Biz bunu o mənada deyirik: “Pakların işini özünə müqayisə etmə”, bu şə`r Mövləvidəndir və şübhəsiz bu şerdə söylənilən əfsanəvi hekayə də müəyyən ifadə üçün söylənilmişdir. O, deyir: Bir baqqalın tutusu var idi: Bu tutu quşu onunla danışdı. Baqqal

bə`zən ondan bir şagird kimi də istifadə edirdi. Bir adam dükana gəldikdə, hay-küy salar, ya danışar və ya sonra bir şey deyərdi. Baqqal onunla ünsiyyət bağlamışdı və mehriban idi. Günlərin birində yazıq tutu bir qutunun üstündən başqa bir qutunun üstünə, ya bir şüşənin üstündən o biri şüşənin üstünə uçdu və badam yağı şüşələrindən biri töküldü; bundan əlavə, badam yağı başqa malların üstünə də töküldü, xeyli mal xarab oldu, baqqala çoxlu ziyan dəydi. Tutunu sevməsinə baxmayaraq, baqqal onun başından vurub dedi: “Kül başına, bu nə işdir gördün”. Baqqal elə bərk vurdu ki, tutunun başının lələkləri töküldü. Ondən sonra tutu daha sakit olub dinmədi və bir kəlmə də olsun danışmadı. Baqqal öz işindən peşman olub: “Əcəb iş gördüm!” dedi. Nə qədər çalışdısa, noğul-nabat verib, oxşadısa da, tutu daha onunla danışmadı. Bir müddət keçdi. Bir gün bir keçəl adam baqqalın dükanına gəldi. Tutu baxıb onun da keçəl olduğunu gördükdə dilə gəlib dedi: “Ey keçəl, sən niyə keçəl olmusan? Sən də şüşədən yağ tökübsən? Sən də badam yağını dağıtmısan ki, başın keçəl olmuşdur?” Tutu bunu dedi və dili açıldı... Mövləvi bu barədə bir mətləbi deyib, sonra o şəxsləri tənqid edir ki, özlərini böyüklərlə müqayisə edirlər. Burada tutu özünü ölçü götürüb, o keçəli özü ilə müqayisə etdi. Yə`ni keçəli özü kimi sandı. Mövləvi deyir bu işi etmə, böyükləri özün kimi bilmə. Bu, doğru sözdür. Böyük səhvdir ki, insan özünü bir xüsusiyyətə malik görüb (başqalarını da belə bilə). Məsələn, bir nəfər pak qəlblə bir rəkət namaz qıla bilməyib, deyir ki: “Yə`qin ki, başqaları da elə belədirlər, pak qəlblə namaz qılmaq olarmı?!” Yə`ni özünü başqalarının ölçüsü edir. Bu, səhvdir. Biz başqalarını özümüzə ölçməməliyik. “Pakların işini özünə müqayisə etmə”, yə`ni özünü pakların ölçüsü etmə. Bu doğru sözdür. Lakin biz bu şe`ri əksər hallarda oxuyub deyirik: Özgələri özünə me`yar etmə, yə`ni sən düşünürsən ki, mən peyğəmbər kimi olum (yə`ni peyğəmbərə tabe olum), Əli kimi və ona tabe olum.

Buna görə də deyirəm ki, bu şe`r bizim aramızda azdırıcı olmuşdur. Necə ki, Qur`anı götürüb yuxarı taxçaya qoyduq və ya göyə aid etdik, peyğəmbərlər və övliyaların davranışı, xüsusilə əziz peyğəmbər və mə`sum imamların davranışını göy yüksəkliyindən asıb dedik: O ki peyğəmbərdir, həzrət Zəhra da ki, həzrət Zəhradır, Əmirəl-mö`minin də həzrət Əmirəl-mö`minindir; iman Hüseyn də ki, imam Hüseynidir. Nəticəsi bu olur ki, ömür boyu peyğəmbərin tarixindən desələr, bizim üçün dərs olmayacaq; və həmçinin, əgər desələr ki, yuxarı aləmdə mələklər filan əməli etdilər, deyəcəyik: Bu əməli mələklər etmişlər, bizə nə dəxli var? Ömür boyu Əli barəsində danışsalar, bizim vecimizə gəlməyəcək. Əli ki bizə me`yar ola bilməz – deyəcəyik. Ömür boyu bizə imam Hüseynəndən daşırlar. Heç vecimizə də gəlmir ki, imam Hüseyn yolunda bir addım atmaq lazımdır. Ona görə ki, “pakların işini özünə müqayisə etmə”, deyərək bu mə`rifət mənbəyini də bizdən aldılar, bir halda ki, əgər belə olsaydı, Allah peyğəmbər yerinə mələk gönəderərdi. Peyğəmbər, yə`ni kamil insan; Zəhra, yə`ni kamil insan, yə`ni mələkdən yüksək insani xüsusiyyətlərə malik olan. Onlar hər insan kimi acanda xörək yeyir, susayanda su içir, yatmağa ehtiyacı olur, öz uşaqlarını sevirilər; cinsi ehtirasları var; atifələri var və buna görə də başçı ola bilirlər; belə olmasaydılar imam və başçı olmazdılar. Əgər Allah eləməmiş, imam Hüseyn bir insan atifələrinə malik olmasaydı, yə`ni adi insan kimi öz övladının qarşısına çıxan çətinlikdən inciməsəydi, əgər uşaqlarını gözünün qabağında tikə-tikə etsəydilər, bir odun parçasını tikə-tikə edirləmiş kimi əsla ürəyi yanmasaydı, onda Kərbəla hadisəsi onun üçün kamillik zirvəsi olmazdı; mən də belə olsam, bu işi görə bilərəm.

Əslində onların atifələri və bəşəri cəhətləri bizimkindən güclüdür və eyni zamanda insanlıq kamalı baxımından mələk və əmin Cəbrildən yüksək dirlər. İgid oğlu gəlib izn

istəyəndə onun da ürəyi odlanır. Övladına məhəbbəti yüz qat məndən və səndən artıqdır. Atifə bəşəriyyətin kamallarındandır. Lakin o, Allahın razılığı qarşısında bütün bunları ayağı altına qoyur.

“Atasından döyüş üçün izn istədi, atası izn verdi, gəlib dedi: Ata can! Mənə icazə verirsənmi? Buyurdu: Əziz oğlum, get. Burada tarixçilər çoxlu gözəl əlavələr etmişlər: Sonra mə'yus baxışla ona baxıb, gözlərini aşağı dikdi. Başqasının həyatından mə'yus olan baxış ilə baxdı”.

Psixoloji cəhətlər və ruhi halların insan cisminə buraxdığı təsirdən aydın olur ki, insana bir müjdə verildikdə, ixtiyarsız olaraq sevinir və gözləri işıqlanır. Əgər insan ölümünü yaqın etdiyi bir əzizinin başı üstə və onun yarı qapanmış gözlərini görsə gözlərini onun üzünə zilləməyə ürəyi gəlməz. Bunun əksinə olaraq, əgər insanın övladı bir qəhrəmanlıq göstərmiş ola, yaxud övladının toy gecəsi olsa, gözlərini onun üzünə dikər. Deyirlər Hüseyni gördüm, bir halda ki, gözlərini yarı yumub ümidini itirmiş baxışla cavanının ardınca baxdı, sanki Əli Əkbərin cazibəsi Hüseyni bir neçə addım öz ardınca çəkirdi. O getdi, gördülər ki, Hüseyn bir neçə addım da onun ardınca gedib dedi: (Məzmunu)

*Can bədənəndən gedəndə
Hər cür danışarlar
Mən gördüm öz gözümə
Canım bədənəndən getdi.*

İrəliləyib gəldi, gəldi, birdən o mərdanə səsinə ucaldı, Ömər Sə'də xitabən dedi: “Ey Sə'din oğlu! Allah nəslini kəssin ki, mənim nəslimi kəsdin”.

BİRİNCİ ÇIXIŞ

“DAVRANIŞIN” MƏ'NASI VƏ ONUN NÖVLƏRİ

Həmd olsun dünyaların Rəbbinə, bütün məxluqatı yaradan Allaha, salavat və salam olsun Allahın bəndəsi, Onun peyğəmbəri, dostu, məhbubu, seçilmiş, sirlərinin hafizi və əmrlərini təbliğ edən ağamız, peyğəmbərimiz və sərvərimiz Əbul-Qasim Məhəmməd (s) və onun təmiz, pak və mə'sum sülaləsinə! Allaha pənah aparıram qovulmuş şeytanın şərindən!

“Həqiqətən Allahın rəsulu, sizlərdən qiyamət gününə ümid bəsləyənlər və Allahı çox zikr edənlər üçün gözəl nümunədir”.

Bir nəfər müsəlmanın öz görüşünü, baxışını islah edib mükəmməlləşdirməli olduğu mərifət qaynaqlarından biri həzrət Peyğəmbərin (s) müqəddəs davranışdır.

Kiçik bir müqəddimə xatırladıram, o da budur: Allahın biz müsəlmanlara verdiyi ne'mətlərindən və başqa dində olanlara nisbətən iftixarlarından biri bundan ibarətdir ki, bir tərəfdən Peyğəmbərimizin sözlərinin olduqca böyük hissəsi (ki, o həzrətə mənsub olamağına şübhə yoxdur, yə'ni ardıcıl və qətidir) bu gün əlimizdədir. Halbuki, başqa dinlərin heç biri bu iddianı edib deyə bilməz ki, filan cümlə elə bir cümlədir ki, məsələn, Musa (ə), ya İsa (ə) və ya başqa bir peyğəmbərin dilindən eşidilmişdir. Çoxlu cümlələr var, lakin o qədər də qəti deyildir, bizim isə, Peyğəmbərimizdən eşidilmiş çoxlu sözlərimiz vardır. Digər tərəfdən, bizim Peyğəmbərimizin tarixi olduqca işıqlı və sənədlidir. Bu cəhətdən də dünyanın başqa rəhbərləri onunla şərik deyillər. Hətta əziz Peyğəmbərimizin həyatından cüz'i və dəqiq cəhətlər qəti şəkildə bu gün əlimizdədir ki, başqa heç kimin barəsində belə deyil, məsələn, anadan olma tarixi, ayı və günü, hətta anadan olmasının yeddinci günü,

südəmərlik dövrü; Ərəbistandan xaricə etdiyi səfərləri; peyğəmbərlikdən əvvəlki ümumi işləri, hansı yaş və ildə evlənməsi; neçə övladı olması və sairə bu kimi məsələlər. Peyğəmbərlik və be'sət dövrünə çatdıqdan sonrakı mə'lumat daha dəqiqdir, çünki böyük hadisə baş verir. Ona iman gətirən ilk adam kim idi? İkinci və üçüncü şəxsiyyətlər kimlər idilər? Filankəs hansı ildə iman gətirdi? Onunla (Peyğəmbərlə) başqalarının arasında nə kimi danışqlar olmuşdur? O, nə işlər gördü? Metodu nə idi? Böyük və şəriət sahibi olan peyğəmbərlərdən bizə ən yaxını – həzrət İsanı Qur'an təsdiq etməsəydi, (ki, dünya müsəlmanları İsanı, Qur'an hökmünə əsasən həqiqi və Allah tərəfindən olmuş Peyğəmbər bilmişlər) İsanı dünyada sübut və tə'yid etmək mümkün olmazdı. Xristianların özləri də, tarixi cəhətdən, miladi tarixinə e'tiqadları yoxdur. Məsələn, bu söz ki, deyirlər “həzrəti Məsihin doğum tarixindən 1975 il keçir” həqiqi deyil, şərti bir sözdür. Lakin əgər biz Peyğəmbərimizin hicrətindən qəməri il ilə 1395 və şəmsi təqvimlə 1354 il keçmişdir” – desək, sözümüzə zərrə qədər də şübhə yoxdur, lakin “Məsihin doğulmasından 1975 il keçmişdir” dedikdə, şərti qəbul olunmuş bir sözdür və tarix onu əsla təsdiq etmir. Bu tarixdən iki-üç əsr əvvəl və ya iki yüz-üç yüz il sonra olması ehtimalı vardır. Bir qrup coğrafi xristianlar isə – Məsihin varlığına inanan xristianlar yox – deyirlər ki, “görəsən dünyada bir Məsih olmuşdur, yoxsa Məsih əfsanəvi bir şəxsiyyətdir və onu qondarmışlar?” - deyərək Məsihin varlığında şübhə edirlər. Əlbəttə, bu, bizim nəzərimizcə mə'nasızdır. Qur'an (Məsihin varlığını) təsdiq etmiş və biz Qur'ana imanımız olduğundan, bu məsələdə şübhə etmirik. Eləcə də İsanın Həvariləri kim idilər? İncil hansı tarixdə və neçə yüz il İsadən sonra kitab şəklinə düşdü? Neçə İncil var idi? Bütün bunların iradəsi var. Lakin biz müsəlmanlar üçün bu mənbə, əziz Peyğəmbərin istər danışığı, istərsə davranışları olduqca qəti mənbə – təkcə

ehtimal, güman yox - mövcuddur. Bu sözləri bəhsimizin müqəddiməsi kimi sizə demək istədim.

İndi isə bizim vəzifəmiz əzəz Peyğəmbərin vücudundan həm sözdə, həm də davranışda istifadə etməkdir. Yə'ni Peyğəmbərin sözləri bizim üçün yol göstərən və sənəddir, onlardan faydalanmalıyıq, eləcə də Peyğəmbərin əməli və davranışı. Burada bu sözü izah etməliyəm. Əvvəlcə bu bəhsi söz və danışığa həsr edib, sonra isə davranış barədə izahat verəcəyəm.

PEYĞƏMBƏRİN (S) SÖZÜNÜN DƏRİNLİYİ

Böyükklərin sözlərinin əhəmiyyəti bu sözlərdə olan dəqiq məsələlərin fərdlər tərəfindən qavranılmasındadır. Xüsusilə, əziz Peyğəmbərin özü öz sözləri barəsində buyurdu (və əməldə göstərdi):

“Allah mənə hərtərəfli, tam və kamil kəlmələr vermişdir”.

Yə'ni Allah mənə bir qüdrət verib ki, kiçik bir sözlə bir dünya mətləbi deyər bilərəm.

Peyğəmbərin sözlərini hamı eşidirdi, ancaq görəsən, hamı bu sözlərin dərinliyinə lazımı qədər çatı bilirdimi? Yox! Bəlkə də (eşidənlərin) hətta doxsan doqquz faizi o sözlərin dərinliyinə varı bilmirdilər. Baxın, əziz peyğəmbərin özü bu barədə öncədən xəbər verir. Onun bir cümləsi vardır ki, məzmunu belədir: “Məndən eşitdiyiniz sözləri əzbərləyib saxlayın və gələcək nəsillərə ötürün, çox ehtimal var ki, gələcək və çox uzaq nəsillər mənim sözlərimin mə'nasını minbərimin ayağında oturan sizlərdən daha yaxşı başa düşsünlər”. Bizim e'tibarlı kitablarımızda olan məşhur hədis o hədislərdəndir ki, onları şiə və sünnilər rəvayət etmişlər və “Kafi”, “Tühəfül-üqul” və başqa kitablarda vardır. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurdu:

«Allah, mənim sözümü eşidib əzbərləyən və məndən eşitməyənlərə çatdıran bəndənin simasını sevinclə doldurar.»

Sonra bu cümləni əlavə etdi:

«Bir çox fəqih olmayanlar sinələrində dərin sözlər daşıyır və bunları özlərindən daha fəqih olana çatdırırlar.»

Bu cümlədə çoxlu məsələlər var, yə'ni gələcəyə işarədir. “Fiqh” dərin dərk etmək deməkdir, lakin burada məqsəd dərin ifadə daşıyan cümlədir. “Fiqh” ilə “fəhm” arasındakı fərq bundan ibarətdir ki, “fəhm” anlamaqdır, “fiqh” isə dərin anlamaq deməkdir. Fiqh, sözlərə aid olduqda, dərinliyə malik olan söz deməkdir. Buyurdu: “Bir çox adamlar olar ki, dərin sözlər daşıyarlarsa, lakin özləri dərin olmazlar; cümləni həmişə nəql edər, amma özü onun dərinliyini başa düşə bilməz.” Yenə də buyurdu: “Bir çox adamlar ola bilər ki, fiqhi bir cümləni daşıyarlarsa, yə'ni bir cümləni məndən eşidib əzbərləmişlər, özləri də fəqih (bilən)dirlər, lakin bu sözləri özlərindən daha fəqih olana nəql edərlər, yə'ni elə adama deyirlər ki, onların fikirlərinin dərinliyi özünükindən daha çoxdur, o adama ki, nəql olunur, elə şeylər başa düşür ki, nəql edən özünü onları anlamır.” Buna görə də görürük ki, əsrlər ötdükcə peyğəmbərin sözlərinin dərinliyi hər sahədə daha artıq kəşf olunur. Əlbəttə, Peyğəmbərdən və pak imamlardan söz getmir. Onların sözləri Peyğəmbərin sözləri kimidir. Söz adı insanlardan gedir. Peyğəmbərin sözlərinin dərinliyini birinci və ikinci əsrdə üçüncü əsr qədər, üçüncü əsrdə dördüncü əsr qədər və dördüncü əsrdə beşinci əsr qədər başa düşən olmazdı. İslam tarixi bunu göstərir. Əgər siz əxlaqı mütləq etsəniz, irfana diqqət yetirsəniz, görərsiniz ki, Peyğəmbərin sözlərinin təfsirində sonrakı dövrlərin təfsirçiləri bu sözlərin dərinliyini daha yaxşı dərk edə bilməmişlər, Peyğəmbərin sözlərinin e'cazkarlığı da bundadır. Biz əgər yalnız öz fiqhimizi nəzərdə tutsaq, məsələn, əgər fiqhi məsələlərdə Peyğəmbərin sözlərinin mənasını başa düşməkdə min il əvvəlki bir dahini nəzərdə tutsaq, Şeyx Səduqu, Şeyx Müfid və hətta Şeyx Tusini nəzərdə tutsaq və ondan doqquz yüz il sonra Şeyx Mürtəza Ənsarini nəzərdə tutsaq, görürük ki, Şeyx Mürtəza Ənsari doqquz yüz il Şeyx

Tusi, Şeyx Müfid və Şeyx Səduqdan sonra Peyğəmbərin sözlərini daha yaxşı şərh və təhlil edir. Görəsən, bu Şeyx Mürtəzanın dahiliyinin Şeyx Tusidən artıq olmasına görədir? Yox, amma onun zamanının elmi Şeyx Tusi zamanının elmindən daha geniş idi. Elm inkişaf etmişdir və nəticədə o, Peyğəmbərin sözünün dərinliyinə min il qabaqından daha yaxşı çata bilmişdir. Gələcək də belədir. Yüz il, yaxud iki yüz il sonra elə adamlar meydana çıxacaq ki, peyğəmbərin sözlərini Şeyx Ənsaridən də dərin dərk edəcəklər.

PEYĞƏMBƏRİN DAVRANIŞININ DƏRİNLİYİ

Peyğəmbərin davranışının təfsir və izahında da məsələ belədir.

Peyğəmbərin sözünün mə'nalı olması müəyyən ifadə üçün deyildi ki, davranışlarının da hamısı mə'nalıdır və bu davranışlar haqqında fikirləşmək lazımdır.

Allahın peyğəmbərində sizin üçün gözəl nümunə var, o adam üçün ki, Allaha və qiyamət gününə ümid bəsləyir.

Xüsusilə Qur'anın dediyinə görə: Peyğəmbərin vücudunda sizin üçün bir nümunə və bir izlənilməli cəhət var; Peyğəmbərin vücudu bir ocaqdır ki, biz ondan yaşayış yolunu öyrənməliyik (əxz etməliyik). Bir nəfərin Peyğəmbərin dediklərini sırf şəkildə rəvayət etməsi (kifayət deyildir).

Çox rəvayət edənlər vardır ki, heç nəyi dərk etməirlər. Peyğəmbərin tarixini nəql edib “əziz Peyğəmbər filan yerdə belə elədi” demək kifayət deyil, Peyğəmbərin əməlinin təfsiri və açıqlanması əhəmiyyətlidir. Peyğəmbər filan yerdə belə rəftar etdi, niyə belə etdi? Məqsədi nə idi? Demək, Peyğəmbərin sözü təfsir edilməli olduğu kimi, onun davranışı da təfsir edilməlidir.

Sonuncu peyğəmbərin ümmətiyik, əgər birisi hər birimizdən Peyğəmbərdən neçə söz bildiyimizi soruşsa, doğrusu budur ki, – biz nəinki bir söz bilmirik, hələ

qalsın mə'nə və təfsiri – onun davranışı barədə bir neçə kəlmə danışa bilmərik. Mən bunu bə'zi başqa çıxışlarda demişəm: İranın məşhur yazıçılarından biri iki-üç il əvvəl öldü. Əlbəttə, o, dindar bir şəxs deyildi. (Ömrünün əvvəlində əsla dindar deyildi, amma ömrünün sonlarında kitablarımın vasitəsilə mənimlə əlaqədə olub (dinə) meyl etmişdi.) Bir vaxt mənə dedi: “Mən dinlərin hikməti barədə, yə'ni dünyanın müxtəlif dinlərində olan hikmətlər barədə bir kitab tərcümə edirəm. Orada Yəhudi dinində olan, İncildə, Zərdüşdə, Buddaya, Konfutsiyə aid edilən hikmətlər və bizim Peyğəmbərimizə aid olan hikmətlər cəmlənib. (Bu, mənim seyyidlik damarıma toxundu, çünki hamıdan çoxlu sözlər nəql etdiyi halda, İslam Peyğəmbərinə çatdıqda yalnız bir neçə qısa cümlə vardı.) Mənim tərcüməm azad olduğundan bir az artıq hikmətli kəlam əlavə etmək istəyirəm, lakin buna imkanım yoxdur. Qərara gəlmişəm ki, Qur'andan yüz ayə nəql edim, Peyğəmbərin sözlərindən yüz cümlə, yüz cümlə də Əmirəl-mö'mininin sözlərindən kitaba əlavə edim. Qur'an barəsində dedi ki, “tərcümə olunmuş Qur'an (Qümşeynin Qur'anı) olduğu üçün özüm bir neçə ayə seçə bilərəm; Əmirəl-mö'mininin sözlərindən də, tərcümə olunmuş Nəhcül-bəlağə olduğu üçün çətinlik yoxdur, lakin Peyğəmbərin sözlərinə gəldikdə, ərəb dilini yaxşı bilmirəm, fars dilində də nə qədər axtardımsa, tapa bilmədim; əgər bacarsan Peyğəmbərin sözlərindən yüzünü mənim üçün tərcümə et, ancaq mən sonra onları öz qələmimlə uyğunlaşdırım ki, zövqümə münasib olsun”. Dedim çox yaxşı. Mən əziz Peyğəmbərdən yüz cümlə toplayıb ona verdim. Tərcümə də etdim ki, mə'nasında səhv etməsin. Sonra onları “Dinlərin hikməti” adlı kitabda çap etdi. Əlbəttə, Peyğəmbərin bu yüz cümləsini haradan aldığını kitabında qeyd etmişdi, amma mən istəmirdim, çünki əsas məqsədim o idi ki, bu iş olsun. Hər halda bir zaman mənə dedi: “Filankəs! Peyğəmbərimizin belə sözləri olmuşdur?!”

Mən ki bilmirdim!” Halbuki, bu adam özü İranın məşhur yazıçılarından biridir və bir adamdır ki, xarici ölkələrdə İranın birinci dərəcəli yazıçılarını saymaq istədikdə, onun da adını çəkərlər. Bir adam ki, özünün dediyinə görə seyiddir və bütün ömrü boyu kitabla maraqlanmışdı, xəbəri yox idi ki, Peyğəmbərimizin belə sözləri var. O mənə dedi: “Peyğəmbərimizin belə sözləri olub, mən isə bilmirdim?! Dedim: “Bəli!” Bu kitab çap olandan sonra dedi: “Mən indi gördüm ki, İslam Peyğəmbərinin sözləri dünya peyğəmbərlərinin hamısının sözlərindən üstündür, bu qədər dərin və mə'nalıdır.”

Nə üçün biz müsəlmanlar bu qədər qafil etmiş olaq ki, tanınmış bir yazıçımız Peyğəmbərin hikmətli sözlərinin olub-olmamasından xəbərsiz qalsın; baxmayaraq ki, mən bu sözləri seçməmişdim, onların bə'zisi zəhnimdə idi, bə'zilərini “İsna əşəriyyə”dən və bə'zilərini “Tühəfül-üqul”dan seçib ona vermişdim.

Peyğəmbərin davranış və rəftarında bəlkə də bundan da artıq qəflət etmişik. Bir neçə il əvvəl düşünürdüm ki, əziz Peyğəmbərin davranışı barədə, edəcəyim üslubda bir kitab yazım. Çoxlu qeydlər hazırladım, lakin irəli getdikcə, gördüm sanki bir dənizə girirəm ki, tədricən dərinləşir. Əlbəttə, bu işdən vaz keçmədim. Mən bilirəm ki, Peyğəmbərin davranışını yazmağı iddia edə bilmərəm, lakin hamısı dərk olunmayan şey, tamamilə tərk olunmaz. Nəhayət qərara gəlmişəm ki, Allahın köməyi ilə bu sahədə bir şey yazım ki, sonradan başqaları gəlib daha yaxşısını yazsınlar. İnsan dərinə fikirləşdikdə, görür ki, Peyğəmbərimizin sözləri nə qədər dərin və mə'nalıdırsa, onun davranışı da o qədər dərin və mə'nalıdır. Onun ən kiçik bir əməlindən bir qanun yaratmaq olar. Peyğəmbərin kiçik bir işi bir çıraqdır, bir şö'ladır, insan üçün bir projektordur ki, çox uzaq məsafələrə də işıq salır.

DAVRANIŞIN MƏ'NASI

Övvəlcə “davranış” sözünü mənasını açaq, çünki bu kəlmənin mənası açıqlanmasa, din davranışını təfsir edə bilmərik. “Sirə” (davranış) ərəb sözü olub “seyr” kökündəndir. “Seyr” - yəni hərəkət, getmək. “Sirə” - yəni yol getməyin növü: “sirə” “fe’lət” vəznindədir.

“Fe’lət” isə ərəb dilində növ və tərzə dəlalət edir. Məsələn, “cəlsət” –yəni oturmaq və “cilsət” –yəni oturmağın tərz, bu isə incə məsələdir. “Seyr” - yəni getmək, rəftar, davranış, sirə isə rəftarın növü və tərz, deməkdir. Peyğəmbərin davranışının üslubunu tanımaq əhəmiyyətlidir. Sirə yazanlar Peyğəmbərin davranışını yazmışlar, sirə adı ilə əlimizdə olan kitablar “seyr”dir. “sirə” yox. Məsələn “Sireyi hələbiyyə” “seyr”dir, “sirə” yox. Adı sirədir, lakin əslində seyrdir. Peyğəmbərin davranışının, rəftarının tərz, üslubu və metodu deyil, onun rəftarı yazılmışdır.

ÜSLUB

Üslub məsələsi çox mühümdür. Misal üçün, şe’rə gəldikdə, Rudəkiyə, Sənaiyə, Mövləviyə, Firdovsiyə, Saibə, Hafizə şair deyirik. Şe’r üslubuna bələd olmayan adam üçün bunların hamısının yazdığı şe’rdir, o deyir: “Şe’r şe’rdir də!” Lakin bələd olan bir şəxs başa düşür ki, şe’rdə müxtəlif üslublar var, Hind üslubunda şe’rimiz var, Xorasan üslubunda şe’rimiz var; İrfan və başqa üslublarda şe’rimiz var. Şe’r tanımaqda mühüm məsələ üslubiyyətdir. Məliküş-şüəra Bəhar üslubiyyətdə dair bir kitab yazmışdır. Hətta nəşrdə də üslubiyyət var və şe’rdən fərqlidir. Üslubiyyət şe’rşünaslıq və nəsrşünaslıqdan ayrılır. İnsan, nəsr o zaman tanıya bilər ki, müxtəlif nəslərin üslublarını öyrənsin və şe’ri də o zaman tanıya bilər ki, müxtəlif şe’r üslublarını öyrənsin.

Sənətkarlığa gəldikdə, bu sahədə usta olmayan bir adam üçün bənnalıq bənnalıqdır. “Kaşkarlıq kaşkarlıqdır, lövhə yazmaq lövhə yazmaqdır da” – deyir. Lakin diqqət etsəniz görəcəksiniz ki, dünyada onlarca üslub var və sənətlərin hər biri bir üslubdadır. Məsələn, almaniyalı bir yazıçı

“İslam sənətkarlığı” adlı bir kitab yazıb və bu kitab son zamanlar dilimizə tərcümə olunmuşdur. Doğrusu, yaxşı kitabdır və hətta bir zaman onu verdilər ki, məclislərdə təbliğ edirəm. Lakin mənim işim təbliğ olmadığı üçün bu işi görmədim, indi də dilimə gəldiyi üçün söylədim. Hər halda İslam sənətkarlığına dair bir kitab yazmışlar və bu onu göstərir ki, İslam sənətkarlığının özünəməxsus üslubu vardır. İslam dünyasında İslam mədəniyyətinin özünəməxsus bir üslubu yarandı. Əlbəttə, İslam üslubu da bütün başqa üslublar kimi digərlərindən qidalana bilər, lakin özünün də istiqlaliliyyəti var və özünəməxsus üsluba malikdir.

Bunlardan daha üstünü olan təfəkkür və düşüncə sistemlərinə gəldikdə, başı çıxmayan bir adam üçün Aristotel bir alim, filosof və mütəfəkkirdir; Əbureyhan Biruni, İbn Sina, Platon, F. Bekon bir alim və mütəfəkkirdir, eləcə də S. Mil, Dekart və Hegel. Digər tərəfdən, başqa bir qrupa gəldikdə: Şeyx Səduq, Şeyx Kuleyni bir alimdir, Əxəvanüs-səfa bir qrup alimlər idilər və hamısı da şiə idilər, Xacə Nəsirəddin bir alimdir. Ancaq bələd bir şəxs bilir ki, bu alimlərin üslub və tərzləri arasında yerdən göyə qədər fərq vardır, bir alimin üslubu istidlali və qiyasi üslubdur, yəni bütün məsələlərdə Aristotelin məntiqini rəhbər tutur. Əgər təbabət elmini onun ixtiyarında qoysan, Aristotelin məntiqi ilə mənimsəmək istər, fiqhi ona versən, Aristotelin məntiqi ilə istidlal etmək istər, ədəbiyyatı, morfologiya və sintaktikanı ixtiyarında qoysan, Aristotelin məntiqini onda işlədə, çünki onun üslubu belədir. Başqasının üslubu – yeni alimlərin çoxu kimi – təcrübədir. Bunlar deyirlər ki, Əbureyhan Biruninin üslubu daha çox hissi və təcrübə olmuşdur. Baxmayaraq ki, bunlar çağdaş və hər ikisi dahi idilər, birinin üslubu əqli, başqasının üslubu isə nəqli idi. Bəzilərinin əsla əqli üslubu olmur və bütün məsələlərdə yalnız nəql olunmuşlara əsaslanırlar, nəql olunmuşlardan başqa heç nəyə e’timad etmirlər. Məsələn, mərhum Məclisi

təbəbət elmini yazmaq istəsə də, nəql olunmuşlar, söylənilmişlər əsasında yazacaq və nəql olunmuşlara arxalandığı üçün ya düz olub-olmamasına çox əhəmiyyət verməz, ya da ən azı kitablarında hamısını toplayar. Əgər o, günlərin uğurlu, yoxsa uğursuz (sə`d və nəhs) olduğu barədə yazmaq istəsə, yenə nəql olunmuşlara istinad edər. Birinin üslubu nəqli, başqasının üslubu isə əqlidir; birinin üslubu hissi, başqasının isə istidlalidir; birinin üslubu bu günkülərin dediyi kimi məsələn, dialektikdir, yəni şeyləri cərəyanda və hərəkətdə görür; başqasının üslubu durğunluqdur, yəni dünyanın nizam-intizamında əsla hərəkət görmür. Üslublar çoxdur.

İndi isə davranışlara gəlirik. Davranışlarda da müxtəlif üslublar var. Davranışları tanımaq, özü bir üslubiyyətdir. Əvvəla, bütün bunların bir ümumiliyi vardır: Dünya şahları aralarında olan ixtilaflarla bərabər, ümumiyyətlə, vahid bir üsluba, bir davranışa malik olurlar; filosofların özlərinə məxsus üslubları var, tərkî-dünyaların özlərinə xas üslubları var, peyğəmbərlərin, ümumiyyətlə, müəyyən üslubları var və hər birisini ayrıca nəzərdə tutsaq (özünəməxsus üslubu olacaq). Məsələn, həzrət Peyğəmbərin (s) də özünəməxsus üslubu vardır.

Burada başqa bir məsələni də deməliyəm: sənətkarlıqda, şe`rdə, düşüncə sistemində, davranışlarda cürbəcür üslublar vardır. Bu söz, üslub sahibi olan adamlar haqqındadır. Adamların çoxunun əslində üslubu yoxdur, məsələn, şe`r deyən adamların çoxunun üslubu yoxdur və üslub bilməzlər. Bu sənətkarların çoxu (bəlkə də kubistlər də belədirlər) əslində üslubun nə olduğunu bilməzlər. Adamların çoxunun düşüncələrində üslub və məntiq yoxdur; bir dəfə nəqlə arxalanır; bir dəfə əqlə istinad edir; bir dəfə hissi olur, bir dəfə əqli. Bunlar məntiqə çatmırlar. Mənim məntiqdən aşağı olanla işim yoxdur. Davranışda da təqribən heç birinin üslubu yoxdur. Əgər bizdən “davranış üslubunu söylə,

yaşayış çətinliklərini həll etməkdə hansı üslubun var” soruşsalar, cavabımız yoxdur. Hər kəsin həyatda hər nə olursa olsun, müəyyən bir hədəfi var; birinin hədəfi yüksəkdir, birinin hədəfi alçaq, birinin hədəfi Allahdır, birininki dünya. Hər halda insanların hədəfi var. Bə`zi adamların şəxsi məqsədlərinə çatmaq üçün üslubları yoxdur, bir üslub seçməmişlər, onun nə olduğunu bilmirlər; lakin xalqın az bir qisminin getdikləri yolda üslubları vardır. Xalqın azı bu cürdür, əksəriyyəti məntiq üslubundan aşağı səviyyədədirlər, necə deyərlər, işlərinə hərc-mərclik hakimdir, alçaq, axmaq və nadandırlar.

Peyğəmbərin (s) davranışı, yəni Peyğəmbərin (s) üslubu, əməldə öz məqsədi uğrunda istifadə etdiyi üslubdur. Bəhsimiz Peyğəmbərin (s) məqsədlərində deyildir; Peyğəmbərin (s) məqsədi hələlik bizə mə`lumdur, bəhsimiz Peyğəmbərin üslubunda, onun öz məqsədinə çatmaq üçün işlətdiyi üslubdadır. Məsələn, Peyğəmbər (s) təbliğ edərdi. Peyğəmbərin (s) təbliğ tərzı və üslubu necə idi? İslam Peyğəmbəri bir təbliğatçı olduğu halda, həm də öz cəmiyyəti üçün siyasi bir rəhbər idi. O, Mədinəyə gəldiyi zaman cəmiyyət təşkil etdi, hökumət qurdu və öz cəmiyyətinin rəhbəri oldu. Peyğəmbərin (s) cəmiyyətə başçılıq və rəhbərlik tərzı necə idi? Peyğəmbər (s) eyni zamanda qazi (hakim) idi və xalqın arasında qəzavət edərdi. Onun qəzavət tərzı necə idi? Peyğəmbərin (s) başqaları (xalq) kimi, ailə həyatı, həyat yoldaşı və övladları var idi. Peyğəmbərin (s) “ailə saxlamaqda” üslubu necə idi? Peyğəmbərin (s) öz əshabı, yoldaşları, necə deyərlər, müridlərilə davranış tərzı necə idi? Peyğəmbərin (s) inadkar düşmənləri var idi. Peyğəmbərin (s) düşmənlərə yanaşma tərzı necə idi? Və başqa müxtəlif sahələrdə aydınlaşması zəruri olan onlarca çəşidli üslublar.

MÜXTƏLİF DAVRANIŞ TƏRZLƏRİ

(Üslubları)

Məsələn, bə'zi ictimai-siyasi rəhbərlərin üslubları, yə'ni e'timad etdikləri yalnız zorakılıqdır, zorakılıqdan başqa heç nəyə imanları və e'timadları yoxdur. Onların məntiqi belədir: bir bənd buynuz iki arşın quyruqdan yaxşıdır, yə'ni zorakılıqdan başqa hər nə varsa, at getsin; bu gün dünyada amerikalıların işlətdiyi siyasət kimi. Onların inamı budur ki, çətinlikləri yalnız və yalnız zorakılıqla həll etmək olar. Bəzi adamlar isə siyasətdə və idarəçilikdə hər şeydən çox hiyləgərliyə e'timad edirlər: İngiltərənin və Müaviyənin siyasəti kimi. Birinci zorakılıq siyasəti Yezid siyasəti idi. Yezid və Müaviyə hədəf baxımından eyni idi, hər ikisi qəddar idilər, qəddarların qəddarı; lakin Yezidin üslubu Müaviyənin üslubundan seçilir. Yezidin üslubu “öldürürəm, böldürürəm”, yəni zorakılıq idi, Müaviyənin üslubu isə hər şeydən artıq hiylə, aldatmaq, nifaq və hoqqabazlıq idi.

(Öldürürəm-böldürürəm Azərbaycan dilindən Fars dilinə keçmiş söz birləşməsidir və zorakılığı göstərmək üçün işlənər—redaktor.)

Bir adamın da üslubu hər şeydən çox əxlaq (Müaviyənin əxlaq donuna girmiş hiyləgər üslubu yox), sədaqət, səfa və səmimiyyət dolu üslub ola bilər. Əlinin (ə) siyasətdəki davranışının Müaviyənin davranışı ilə fərqi bunda idi. Zamanın əksər adamları Müaviyənin siyasətini üstün tutub, “əsil siyasət, Müaviyə siyasətidir”, – deyirdilər.

Əliyə (ə) deyirdilər ki, “niyə Müaviyənin işlətdiyi üslubu işlətmirsən ki, işin baş tutsun? Sən işinin baş tutmasının fikrində ol, hər nə olursa, olsun”. Bir yerdə adam bir pul borc etməlidir, gerek bundan alıb, ona versin; bir yerdə də bir vədə verər, yalan da çıxsa, çıxıb; vədə verib, vəfa etməmək olar. Əhəmiyyətli olan işin uğurudur. İş o yerə çatdı ki, bə'zilərinə belə bir təsəvvür yarandı ki, Əli (ə) bu yolları bilmir, Müaviyə zirək və zəkalıdır. Əlinin (ə) bu zirəklikləri yoxdur. Əli (ə) buyurdu:

Allaha and olsun ki, Müaviyə məndən zəkalı deyildir!

Niyə səhv edirsiniz? Təsəvvür edirsiniz ki, mən hiylə işlətməyin yolunu bilmədiyim üçün işlətmirəm?!

O, hiyləgərlik və pozğunluq edir.

Əgər Allah hiyləgərliyi bəyənsəydi, onda dahi adlandırdığınız və Müaviyəni dahi bildiyiniz kimi mənim dahi olub-olmadığımı görər və bilərdiniz ki, dahi kimdir: mənəm, yoxsa Müaviyə!

“Mən necə hiyləgərlik edirəm, bir halda ki, hoqqa, aldatma və hiylənin yaramaz və fəşq-fücür olduğunu bilirəm. Bu fəşq - fücurlar küfr dərəcəsinədir və qiyamətdə hər hiyləgər bir bayraqla məhşərə gələr. Mən heç vaxt hiylə işlətmirəm”.

Bunlara deyirlər üslub. Daha bir üslub özünü xəbərsizliyə vurmaqdır. Yəni zorakılığa, hiyləgərliyə, özünü ölümlüyə vurmağa, özünü tülkü ölümünə və xəbərsizliyə vurmağa arxalanmaq üslubu. Bir neçə il əvvəl bir qoca siyasətçi var idi ki, bu xüsusiyyətlə məşhur olmuşdu. Bilmirəm doğrudan da sadələvh idi, ya yox? Lakin bəzi adamlar deyir, özünü sadəliyə vururdu. O, baş nazir idi. Böyük ruhanilərdən birini tutmuşdular. Bu işlər əlaqədar onun yanına getmişdilər ki, niyə tutublar? Demişdi “bu iş kimin əlindədir?” Məmləkətin baş naziridir, deyir bu iş kimin əlindədir? Kimə müraciət edirəm? Yaxşı, o da bir üslub seçmişdi, özünü axmaqlığa, nadanlığa vursun və bu yolla “öz uluğunu körpüdən keçirtsin”. Qoy onun uluğu körpüdən keçsin, xalq ona axmaq da desə, eybi yoxdur. Bu da bir üslubdur: özünü tülkü ölümünə, axmaqlığa və xəbərsizliyə vurmaq. Bir qrup bu üslubla öz işlərini qaydaya salırlar. Bə'zilərinin üslubu işləri bu gündən-sabaha salmaqdır və doğrudan da bu üsluba inanırlar. Bə'zilərinin üslubu uzaqgörənlikdir, bə'ziləri öz üslublarında qəti və kəskinlirlər; bə'ziləri isə əksinə. Bə'ziləri fərdi üslubu seçmişlər, yə'ni özləri tək qərara gəlirlər, bə'ziləri isə

təklidə bir qərara gəlməyi əsla qəbul etmirlər. Hətta, iş özünə tamamilə aydın olduqda belə, təkbəşinə qərara gəlmirlər. Bu hal xüsusilə əziz Peyğəmbərin davranışında qəribədir: Peyğəmbərlik məqamında, o məqamda ki, Peyğəmbərin səhabələrinin o dərəcədə ona imanları var idi ki, deyərdilər: əgər sən özümüzü dənizə atmağı əmr etsən, atarıq; eyni halda Peyğəmbər fərdi üslub götürməyə, təkbəşinə qərara gəlmək istəmir, çünki bunun ən az zərəri ondan ibarət olardı ki, səhabəsinə şəxsiyyət verməmiş olacaqdı, yəni sanki onlara deyərdi ki, sizdə fikir, ağıl, şüur və düşüncə yoxdur. Siz bir alətsiniz; mən əmr, siz isə əməl etməlisiniz. Peyğəmbər öz fərdi nəzərinə əsasən əməl etsəydi, sabah rəhbər olan başqa hər bir adam deyə bilər ki, rəhbər fikir və nəzəriyyə verməli, tabeliyində olanlar isə yalnız iradəsiz alətlər kimi əməl etməlidirlər. Lakin Peyğəmbər (s) peyğəmbərlik məqamında bunu etmədi. O, şura təşkil edir, “Dostlar, nə etməliyik?” deyərdi. “Bədr” qarşıya çıxır, şura təşkil edir; “Ühüd” qarşıya çıxır, şura təşkil edib deyir: “Bunlar Mədinəyə yaxınlaşmışlar, nə məsləhət görürsünüz? Mədinədən çıxıb onlarla döyüşək, yoxsa şəhərdə qalıb öz mövqeyimizi möhkəmlədək; bunlar bir müddət bizi mühasirə edərlər, əgər müvəffəq olmasalar, məğlub olub geri qayıdalar”. Yaşlıların və təcrübəliyələrin çoxu Mədinədə qalmağı məsləhət görürdülər. Bu iş, necə deyərlər, daha çox məğrur olan gənclərə toxunduğu üçün dedilər: “Mədinədə qalaq, gəlsinlər bizi mühasirə etsinlər? Biz buna razı ola bilmərik, şəhərdən çıxıb hər cür olsa vuruşacağıq”. Tarix yazır ki, əziz Peyğəmbərin özü Mədinədən çölə getməyi məsləhət görməyib, deyirdi ki, Mədinədə olsaq, müvəffəqiyyətimiz daha çox olar, yəni yaşlılar və təcrübə görmüşlərlə eyni mövqedə idi, lakin gördü ki, əksəri gənclərdən ibarət olan yoldaşları deyirlər: “Yox, ey Allahın Peyğəmbəri, biz Mədinədən çıxıb Ühüd dağının yamaclarında onlarla döyüşək”. İclas bitdi. Bir zaman

gördülər ki, Peyğəmbər (s) yaraqlanıb çölə çıxdı və buyurdu: “Gedək eşiye.” Bu nəzəri irəli sürənlər gəlib dedilər: “Ey Allahın Peyğəmbəri, sən bizdən nəzər istədiyin üçün belə nəzər verdik, lakin eyni halda biz sənə tabeçiliyindəyik, əgər məsləhət görmürsənsə, öz nəzərimizin əksinə olaraq, Mədinədə qalarıq”. O həzrət buyurdu: “Peyğəmbər yaraqlanıb çıxdısa, yarağını soyunmağı düzgün olmaz. Şəhərdən çıxmaq qərarına gəlmişiksə, çıxaq.”

Bunu deməkdə məqsədim odur ki, bunlar müxtəlif üslublar olduğu üçün müxtəlif bölmələrdə araşdırılması yaxşıdır. Bunlar, sizə ərz etdiyim başlıqların ixtisarıdır. Bəlkə hər gecə bu hissələrlə əlaqədar Peyğəmbərin (s) üslubunu sizə bəyan etməyə müvəffəq olduq.

MÜSİBƏT

Zikr etməyin fəlsəfəsi

Bu günlər həzrət Zəhra salamullah əleyhaya aiddir. Bu məsələni dünən gecə gənclərdən biri soruşduğu üçün, demək istəyirəm. Əlbəttə, mən heç vaxt hər çıxışda hökmən müsibət zikr etməyi təkid etməmişəm. Əgər söz bir yerə yetsə və görsəm müsibətdən demək mənə qəbul etdirilməkdir, mən bu işi görmərəm. Lakin müsibət günlərində, işarə şəklində də olsa da, zikr edərdim. Bir gənc məndən soruşdu ki, görəsən bu işin zərurəti və ya gözəlliyi varmı? Əgər imam Hüseyn (ə) məktəbinin (yolunun) dirilməsi lazımdırsa dirilsin, amma imam Hüseynin (ə) müsibətinin dirilməyi də lazımdırmı? Dedim: “Bəli, bu pak imamların bizə verdikləri əmrdir. Və bu əmrin hikməti var, o da bundan ibarətdir ki, hər bir məktəbin atifə yavanlığı olmasa və yalnız fikir və fəlsəfə məktəbi olsa, ruha bir o qədər də nüfuzu olmaz, lakin bir məktəbin atifədən ibarət yavanlığı olsa, atifə ona hərərət verir. Bir məktəbin mə'nası və fəlsəfəsi onu işıqlandırır, o məktəbə məntiq verir və onu məntiqli edir. Şübhəsiz, imam Hüseyn (ə) məktəbinin məntiqi və fəlsəfəsi var və

bu, öyrənilməsi zəruri olan bir dərslərdir. Əgər biz bu məktəbi sırf bir fikri məktəb kimi göstərsək, hərarəti və qaynarlığı alınar və o köhnələr. Bu, olduqca böyük və dərin bir nəzəriyyə, eyni zamanda olduqca qəribə və mə'sum bir uzaqgörənlikdir. Deyiblər ki, həmişəlik olaraq bu yavanlığı - Hüseyn ibn Əli (ə), ya Əmirəl-mö'minin, ya iman Həsən (ə), yaxud digər imamlar və həzrət Zəhra salamullah əleyhyanın müsibətini - xatırlamağı əldən verməyin. Bu atifə yavanlığını qoruyub saxlamalıyıq.

Bu günlər əziz Peyğəmbərin (s) vəfatı və həzrət Zəhranın (s) dünyadan getdiyi günlərin aralığında olan vaxt hökmən onların müqəddəs vücudlarına məxsusdur, mən isə bir neçə kəlmə onların müsibətindən deyirəm. Yazmışlar:

“Atasından sonra Zəhranın (s) başına bağladığı matəm dəsmalının açıldığını görmədilər. O, günü-gündən arıqlayıb, üzülürdü, atasından sonra Zəhranın (s) gözü ağlar idi.” «Rükn» cümləsinin çox qəribə mə'nası var. “Rükn” - yə'ni təməl, dirək, yəni bir bina ki, dirəkləri var və bina onun üstündə dayanıb. Bədəndə ayaqlar və onurğa sümükləri insanın dirəyidir. Yə'ni insan sümük dirəyin üstündə dayanır. Bəzən cismi baxımdan bu dirək xarab olur. Ayaqları kəsilmiş, onurğa sütunu sındırılmış insan kimi. Amma hərdən insan ruhi baxımdan elə əzilər ki, sanki üzərində dayandığı ruhi dirəklər xarab olmuşdur. Atasından sonra Zəhranın (s) belə təsvir etmişlər. Zəhra (s) və Peyğəmbər (s) bir-birini son dərəcədə sevdirdilər.

Zəhra (s) övladları imam Həsən (ə) və imam Hüseynə (ə) baxanda, ixtiyarsız deyir: “Balalarım! O mehriban babanız, sizi dalına mindirən, sizi qucağına alan, mehribancasına əlini başınıza çəkən atanız haraya getdi?”

İKİNCİ ÇIXIŞ *SABİT ƏMƏLİ MƏNTİQ*

Əvvəlcə bu gecə məqsədim əziz Peyğəmbərin (s) davranışının müxtəlif hissələrinə bir-bir girişmək olsa da, elə bir mətləb nəzərimə gəldi ki, onu dünən gecəki mətləblərin ardınca ərz etməyi lazım gördüm. Dünən gecə dedim ki, “seyr” “sirə” dən başqa bir şeydir. Seyr, yə'ni rəftar. Hər kəsin dünyada bir şəkildə danışığı olduğu kimi, rəftarı da var. Lakin davranış elə xüsusi üslub və metodlardan ibarətdir ki, üslub sahibləri öz rəftarlarında onu işlədərlər. Hamının rəftarı var, lakin davranışı yoxdur, yə'ni belə deyildir ki, xalqın hamısı öz rəftarlarında xüsusi bir məntiqi izləyib, elə üsullara əsaslanırlar ki, o üsullar onların rəftarında me'yar olsun. Məntiqlə tanış olan fərdlər üçün bu iki cümləni deyib keçirəm: Fikri məntiqdə bütün adamlar fikirləşir, lakin hamı məntiqi düşünmür. Məntiqi düşünmək o deməkdir ki, insanın əlində məntiq elmində qəti olan bir sıra me'yarlar olsun və onun düşüncəsi o me'yarlara əsaslansın. Fikirləri o ölçülər və miqyaslarla uyğun olması üçün bu hesabı saxlayanlar çox azdır. Eləcə də az adam tapılar ki, rəftarlarının məntiqi olsun; yəni elə konkret ölçülərə malik olsun ki, heç vaxt o ölçü və üsuldan kənara çıxmasın. Bunları nəzərə alsaq, çoxlarının rəftarının, eləcə də fikirlərinin məntiqi yoxdur. Həm rəftarlarında, həm də sözlərində anarxiya hökm sürür.

Bəhsimiz naqis qalması deyə, başqa bir mətləbi ərz edim. Bə'zən elmi terminləri deyəndə, ixtisarla deməyə çalışıram ki, əksər dinləyicilərimizin vəziyyəti ilə uyğun olsun, lakin deməmək də mətləbi naqis edər, odur ki, demək məcburiyyətində qalıram.

MƏNTİQİN NÖVLƏRİ

Hikmətdə və fəlsəfədə qəbul olunmuş normalara əsasən hikmət iki növə - nəzəri və əməli növlərə bölünür. İlahiyyat, riyaziyyat (hesab, həndəsə, astronomiya, musiqi) və təbii elmlərə (zoologiya və botanika) nəzəri hikmət və ya nəzəri fəlsəfə deyilir. Onun qarşılığında əxlaq, siyasət və evdarlığa əməli hikmət deyilir. Məntiqdə belə qayda olmasa da, bu söz məntiq haqqında da düzgündür. Yəni fəlsəfə iki növ (nəzəri və əməli) olduğu kimi, məntiq də, yəni bəşərin ölçüləri də iki növdür: nəzəri ölçülər (adi məntiqlər) və əməli ölçülər. Əməli ölçülər davranış (sirə) adlandırdığımız me'yarlardır.

ƏMƏLDƏ SABİT BİR MƏNTİQƏ MALİK OLMAQ MÜMKÜNDÜRMÜ?

Əvvəlki bəhsdə dedik ki, bə'zi adamlar məntiq sahibidir, bə'ziləri isə məntiq sahibi deyil. Burada bir məsələ qarşıya çıxır (və xüsusilə gənclərin diqqətinin bu mətləbə yönəlməsi ehtimalı çoxdur) ki, görəsən adam bütün zaman və məkan şəraitində vahid bir məntiqə malik ola bilərmə? Elə sabit və möhkəm bir məntiq ki, ondan kənara çıxmasın? Biz, Peyğəmbər (s) barədə deyirik ki, əziz Peyğəmbər (s) əməl və davranışda üslub və məntiq sahibi olan bir adam idi. Biz müsəlmanların vəzifəsi onun davranışını bilmək, əməli məntiqini (işdə ondan istifadə etmək üçün) kəşf etməkdir. Görəsən, bir insan ömrünün əvvəlindən axırına qədər elə bir məntiqə malik ola bilərmə ki, bu, onun üçün əsas olsun? Yoxsa bəşər ümumiyyətlə, bir məntiqə malik ola bilməz, yəni insan yaşadığı zaman və məkana, yaşayış şəraitinə, xüsusilə sinfi mövqeyinə tabedir və olduğu hər bir ictimai, iqtisadi vəziyyətdə məcburi olaraq müəyyən bir məntiqi izləyir? Bu, müasir dünyada irəli sürülən mühüm bir məsələdir. Marksizm bu əsasdadır. İctimai və iqtisadi şəraitdə, xüsusilə sinfi mövqe qarşısında fikir, əqidə və iman əsas bilməyən marksizm deyir: Əsas e'tibarilə bir

insan müxtəlif şəraitdə eyni cür düşünə, vahid bir məntiq işlədə bilməz; insanın sarayda və daxmada ayrı-ayrı məntiqi var, sarayda bir cür düşünür, daxmada başqa cür; saray insana bir cür məntiq verər, daxma isə başqa cür; həmişə zülm, işgəncə və sıxıntıda olub, müxtəlif məhrumiyyətləri dadmış və dadan bir adam, istər-istəməz müəyyən bir şəkildə fikirləşir, yəni yaşayış vəziyyəti onda müəyyən bir düşüncə tərzini yaradır. O, ədalət, bərabərlik və azadlıq deyir. Doğrudan da belədir. Çünki vəziyyəti bunu tələb edir. Əgər bu adamın vəziyyəti dəyişsə, daxmada oturan adam saraya köçsə, yaşadığı torpaq ev sarayla əvəzlənsə, onun üçün xarici şərait, buna müvafiq olaraq fikri də dəyişər və deyər ki, yox, deyilən bu sözlər düz deyil, şərait ayrı bir şeyi tələb edir. Musavat (Bərabərlik.red) bir o qədər də düz söz deyil, bir az azadlıqların qarşısını almaq lazımdır. O, ədaləti də ayrı cür təfsir edər. Yəni yaşayış vəziyyəti istər-istəməz dəyişildiyi üçün, mənafe və məsləkləri də dəyişir. İnsan öz mənafe və məsləhətindən əl çəkə bilmədiyindən (fikri də dəyişilir). Bu ideyaya görə insanın fikir əqrəbi belə düzəldilmişdir ki, onun məqniyə öz mənfəətləridir: mənafeyi məhrum sinfin mənafeyi istiqamətində olduqda, bu “əqrəb” məhrum siniflərin xeyrinə fırlanır; mənafeyi dəyişdikdə və o, varlı təbəqəyə daxil olduqda isə fikir əqrəbi də istər-istəməz, məcburi olaraq varlı təbəqənin istiqamətində fırlanar.

TƏLƏBƏNİN HEKAYƏSİ VƏ NAMAZDA İQTİDA ETMƏK

Keçmişdə bə'zi sözləri zarafat hesab edərdik, indi görürük ki, bə'ziləri bu zarafatlara əsaslanaraq bir fəlsəfə düzəltmişlər; deyirlər ki, bunlar zarafat deyil, ciddidir. Məşhəd tələbələri zarafatyana deyirdilər ki, bir tələbə deyirmiş: “Mən həmişə mənə pul verən ağanın dalında namaz qılaram və namazım da düzdür”. Ona deyəndə ki, “pul verən adama iqtida etməyin pula iqtida etməyin kimidir”. Deyirmiş: “Hər kim mənə pul verməsə,

buna görə onu günahkar, fasiq sanıram. Odur ki, ona iqtida etsəm, namazım batil olar, amma mənə pul verən kimi əqidəm də dəyişir, o dəqiqədən onun adil olduğuna inanıram. Onda namaz qılsam, namazım düzdür, çünki mənim əqidəm pula tabedir. Əgər bir kəs mənə pul versə, əslində əqidəm bu olar ki, o adildir, əgər verməsə əqidəm bu olar ki, o, günahkar və fasiqdır. Buna görə də heç vaxt mənə pul verməyənə dalında namaz qılmamalıyam, çünki namazım batil olar və hər kim mənə pul versə, mən də onun arxasında namaz qılsam, namazım düz olar.” Biz həmişə bunu bir zarafat hesab edərdik, indi görürük ki, yox, bunun özü dünyada bir fəlsəfədir. Bəşərin fikir əqrəbi belə tənzim edilmişdir ki, öz mənafeyi və məsləhəti istiqamətindən başqa istiqamətdə düşünə bilməz, bu, tarixin, iqtisadın cəbridir və daha başqa bir yol yoxdur.

BU NƏZƏRİYYƏNİ RƏDD EDƏN TARİXİ NÜMUNƏLƏR

Bu da bir iddiadır və bu kimi iddiaların düz, yaxud səhv olduğunu necə bilmək olar? Biz əməldə bunu bilməliyik ki, sınaqdan keçirib görək doğrudan da belədirmi? İnsan fərdlərini imtahan edib görək doğrudanmı insanın vicdanı bu dərəcədə mənafe və mənfəətlərin oyuncağıdır? Doğrudan da bəşərin quruluşu belədir? Bəşərin vicdanı bu əndazədə onun mənafeyinin oyuncağıdır? Görəsən bu, bəşər üçün ən böyük təhqir deyilmi? Görəsən, bu nəzəriyyə insanlığa yüz faiz zidd olan bir nəzəriyyə deyilmi? Gedib gəzirik, insafla yanaşanda görürük ki, məsələ bu cür deyildir. Şübhəsiz ki, məntiqsiz və imansız adamlar belədirlər, lakin onların ziddinə tapacağımız yüzlərcə dəlil bu vəziyyətin ümumilikdə hamıya şamil olduğunu göstərmir.

ƏLİ ƏLEYHİSSƏLAM

Əliyə-Vərdi adlı bir ərəb yazıçısı vardır ki, əslİ İraqlıdır. Bu adam universitet müəllimi idi və təqribən iyirmi il əvvəl onun bə'zi kitabları çap olundu və sonradan onların bir hissəsi farscaya tərcümə edildi. O, şiədir və eyni zamanda marksizmə meyl göstərmişdir. Onun kitabında həm şiə məzhəbinin, həm də marksizmin tamayülləri var. Azacıq dini meyilləri olduğuna görə, bə'zi yerlərdə marksizmin ziddinə danışır. O deyir: “İnsafla desək, Əli (ə) öz həyatında marksizmin “bir insan sarayda və daxmada eyni cür fikirləşə bilməz, istər-istəməz fikri dəyişilər və fikir əqrəbi ictimai vəziyyətin istiqamətinə yönələr” prinsipini sarsıtdı. Əlinin (ə) həyatı göstərdi ki, məsələ bu cür deyil. Çünki biz Əlini (ə) iki müxtəlif sinfi-ictimai vəziyyətdə görürük, həm sıfıra yaxın həddə, həm də ən yüksək nöqtədə – yəni bir gün Əlini (ə) bir fəhlə, kasıb və sadə bir əsgər simasında görürük, bir şəxsin simasında ki, səhər evindən çıxıb kəhriz qazmağa, ağac əkməyə, əkinçilik etməyə və bə'zən də mizd ilə işləməyə, bir fəhlə kimi zəhmət çəkib mizd almağa gedir. Əlini (ə) biz bir fəhlə simasında görürük və həmçinin görürük ki, bir cür düşünür. Sonralar İslam genişləndikdə (və müsəlmanların ixtiyarında çoxlu sərvət olduqda və hətta xəlifəlik zamanında Əli (ə) elə həmin cür düşünür). Əlbəttə, İslam genişləndikcə islam dünyası varlandı və çoxlu qənimətlər gəlməyə başladı. Bunu biz də qəbul edirik ki, İslam dünyasına sərvət seli axdıqda, yüzlərcə müsəlmanın imanını da özü ilə apardı. Biz var-dövlətin əksəriyyətə təsir etmək təsirini inkar etmirik, lakin bunu ümumi bir prinsip kimi də qəbul etmirik. Zübeyr imanlı bir müsəlman idi. Zübeyri hansı məsələ korladı? Onun ələyinə tökülərək, min at, min qulam və neçə-neçə ev sahibi edən böyük sərvət və saysız hesabsız qənimətlər! Bir ev Misirdə, biri Kufədə, biri Mədinədə. Təlhəni nə

fasid etdi? Elə bunlar, Peyğəmbərin (s) bir çox başqa səhabələrini, şübhəsiz, ya mənşəb və xəlifəlik, mənşəb arzusu və mənşəb tamahı fasid etdi, ya da pul və sərvət. Lakin əgər bu prinsip doğru olsaydı, onda Peyğəmbərin səhabələri, Alah eləməmiş, bir yol ilə gedərkən pul və mənşəb əldə etdikdə, bu pul və mənşəb hamısını bir cür hərəkətə gətirməli olacaqdı. Lakin biz görürük ki, bu arada elə dirəklər də vardır ki, bu böyük sellər gəldikdə onları tərpədə bilmədi.

SƏLMAN

Bu cah-cəlal, mənşəb və sərvətlər təkə Əlini (ə) deyil, onun şagirdlərini də tərpədə bilmədi. Səlməni zərrə qədər dəyişdirə bildimi? Mədənin hakimi Səlməni Peyğəmbər zamanındakı Səlməni idi. Xəlifə Səlməni Mədəni hakim etmişdi, çünki o, İranlı idi və Mədəni də necə deyirlər, əski İranın paytaxtı idi və xəlifənin siyasəti iranlıların özlərindən bir müsəlmanı vali göndərməyi tələb edirdi ki, onlar irqi cəhətdən vəhşətə düşməsinlər, “nə üçün buraya bizim irqimizdən gəlmədi” deməsinlər. Səlməni göndərdi, onlar görsünlər ki, öz irqlərindən tam mənası ilə mömin bir fərd elə bir yerə hökumət etməyə gəlib ki, orada Ənuşirəvan, orada Xosrov Pərviz minlərlə qul və kənizlərlə hökmranlıq etmişdir, orada minlərlə çalğıçıları ilə Yezdgird hökmranlıq etmişdir ki, təkə on-on iki min nəfər qadın onun hərəmxanasında dustaq və giriftar idi. Bəli, həmin islam tərbiyəsi almış iranlı Səlmənin hakimiyyətinin əvvəlindən axırına qədər bütün ev vəsaiti dala almalı bir şələ təşkil edirdi, yəni vəsaitini topladıqda, özü dalına alıb hərəkət edərək oradan gedə bilərdi. Butün bunlar fəthlərdən və çoxlu qənimətlər gələndən sonra idi.

ƏBUZƏR

Əliyyə-Vərdi deyir: “Əlinin (ə) həyatı Marksın nəzəriyyəsini pozdu.” Mən deyirəm: “Səlmənin həyatı da Marksın nəzəriyyəsini pozdu, Əbuzərin yaşayışı da.” Əbuzər Osmanın xəlifəliyinin ortalarına qədər yox idimi? O zaman ki, başqaları xəlifədən yüz min dinarlıq pullar və yüz min dirhəmlik mükafatlar alıb ciblərini doldurur və özləri üçün qoyun sürüləri, at ilxıları, qullar və kənizlər əldə edirdilər. Əbuzərin əmr be mərifət və nəhy əz münkərdən başqa bir şeyi yox idi. Osman nə qədər çalışdı ki, zərəri yüzlərlə qılınca qədər çox olan bu dili bağlasın, mümkün olmadı. Onu Şama sürgün etdi, olmadı, gətirib döydürdü, yenə olmadı. Osmanın bir qulamı var idi, ona bir kisə pul verib dedi: “Əgər bu pul kisəsini Əbuzərə verib onu qane edə bilsən (ki, bu pulu bizdən alsın,) səni azad edərəm.” Qulam yağlı dil ilə Əbuzərin yanına gəldi, nə qədər çalışdı və hər cür məntiq işlətdisə, Əbuzər dedi: “Bu nə puldur ki, mənə verir? Əvvəlcə bu aydınlaşmalıdır: mənim haqqımı vermək istəyirsə, başqalarının haqqı necə olsun? Başqalarının haqqını verirmi ki, mənim də haqqımı versin? Bu, başqalarının payıdırsa, oğurluqdur, mənim payımdırsa, hamı bəs başqalarının payı? Başqalarının malını verirsə, mənim malımı da versin, qəbul edərəm, lakin nə üçün yalnız mənə vermək istəyir?” Qulam hər nə etdisə, Əbuzər qəbul etmədi. Nəhayət, bu qulam dini yolla danışdı dedi:

– Əbuzər! Ürəyin bir qulun azad olmasını istəmirmi?

Əbuzər dedi:

– Niyə, çox da ürəyim istəyir. Qulam dedi:

– Mən Osmanın qulamıyam, Osman mənimlə şərt kəsib ki, sən bu pulu alsan, məni azad edəcək. Mənim azad olmağıma görə bu pulu al.

Əbuzər dedi:

– Ürəyim çox istəyir ki, sən azad olasan, lakin çox təəssüf ki, bu pulu alsam, sən azad olarsan, lakin mən özüm Osmanın qulu olaram.

PEYĞƏMBƏRİ-ƏKRƏM

Əliyyəl-Vərdi deyir: “Əlinin (ə) əməli həyatı bu nəzəriyyəni pozdu.” Mən ərz edirəm ki, təkcə Əlinin (ə) yaşayışı deyil, ondan əvvəl Peyğəmbərin (s) həyatı da bu nəzəriyyəni rədd etdi. Şe’bi Əbitalib Peyğəmbərinə də baxın, vəfat gününün Peyğəmbərinə də.

Şe’bi Əbitalibdə Peyğəmbər az saylı səhabələrilə bir dərədə yaşayır. Su, yemək və ehtiyac duyulan başqa şeylər onlara çatmır, yaşayışları o qədər ağırdır ki, müsəlman olduqlarını gizli saxlayan bə’zi müsəlmanlar, şe’bdə olan bə’zi müsəlmanlarla, xüsusilə Əli (ə) ilə əlaqə yaradır və gecənin qaranlığında dalda-bucaqda bir dağarcıq yemək gətirirdilər. Müsəlmanların hər birisi yalnız açlığının qarşısını almaq üçün bu yeməklərdən bir az yeyirdilər. Həmin şəraitdə yaşayan Peyğəmbər, hicrətin onuncu ilində elə bir vəziyyətdədir ki, dünya hökumətləri onu nəzərdən qaçıra bilmir və onu özlərinə təhlükə hesab edirlər. Bu zaman bütün Ərəbistan yarımadasının onun nüfuzu altına keçməsi bir yana qalsın, üstəlik dünya siyasətçiləri hesab edirdilər ki, yaxın gələcəkdə o, Ərəbistan yarımadasından çıxaraq onlara tərəf gələcəkdir. Eyni halda, hicrətin onuncu ilinin Peyğəmbəri ilə Şe’bi Əbitalibdən gələn be’sətin onuncu ili Peyğəmbəri ruhiyyə baxımından zərrə qədər dəyişilməmişdi.

Hicrətin təqribən onuncu ilində qüdrətinin çoxaldığı və şöhrətinin hər yana yayıldığı zamanda bir bədəvi ərəb Peyğəmbərin hüzuruna gəlir. O, Peyğəmbərlə danışmaq istədikdə (Peyğəmbərin barəsində) eşitdiklərinə görə Peyğəmbərin zəhmi onu basır, dili tutulur. Peyğəmbər narahat olur və öz-özünə “Məni gördüyündənmi dili tutulub?” deyir. Dərhal ərəbi qucaqlayıb, elə bağrına

basır ki, bədəni onun bədənini hiss etsin və deyir: “Qardaş! Narahat olma, de, nədən qorxursan?” Mən sənəin xəyal etdiyən zalımlardan deyiləm, şah deyiləm, mən o arvadın oğluyam ki, öz əlilə keçinin döşündən süd sağırdı. Mən sənəin qardaşın kimi yəm, könlün hər nə istəyirsə, de.”

Görəsən bu vəziyyət, bu qüdrət, bu nüfuz, bu vüs’ət və bu imkanlar zərrəcə Peyğəmbərin ruhunu dəyişdirə bilmişdirmi? Əsla yox! Ərz elədim ki, təkcə Peyğəmbər belə deyildi, Peyğəmbərin və Əlinin məqamları bu sözlərdən çox yüksəkdir; səlmanların, əbuzərlərin, əmmarların, üveysi-qərənilərin və yüzlərcə bu kimilərinin adını çəkə bilərik.

ŞEYX ƏNSARİ

Zamanla irəliləyib şeyx ənsarilərə çatdıqda, onun simasında bir kişini görürük ki, bütün şiə dünyasının mərcəyi, müctəhidi olduğu halda öləndə, dezfullu yoxsul bir tələbə kimi Nəcəfə getdiyi vaxtdan əsla fərq etməmişdi. Onun evinə baxmağa getdikdə, görürlər ki, yoxsul bir fərd kimi yaşayır. Bir nəfər ona deyir:

– Ağ, sən böyük qəhrəmanlıq göstərirsən, bütün bu pullar sənəin əlinə keçir. Amma sən heç ona əl də vurmursan.

Deyir:

– Nə qəhrəmanlıq etmişəm?

Deyirlər:

– Bundan da böyük qəhrəmanlıq ola bilər?

Deyir:

– Mənin işim daha çox Kaşan çarvadarlarının işinə oxşayır. Kaşan çarvadarlarına pul verirlər ki, gedib İsfahandan əmtəə alıb Kaşana gətirsinlər. Heç görmüsünüzmü onlar xalqın puluna xəyanət etsinlər? Mən bir əmanətdaram, haqqım yoxdur ki, (xalqın malına əl uzadım). Bu, elə də böyük iş deyil, sizin nəzərinizə çox böyük gəlmişdir.

Müctəhidliyin o ali məqamı bu böyük kişinin ruhunu zərrəcə öz tə’siri altına ala bilmir.

Buna görə də “görəsən bəşər əməli məntiqində sabit, ahəngdar və dəyişməz ola bilərmi” – sualının cavabını necə verə bilərik? Fərqlərin üzərində iş aparmalıyıq. Cənab Marks səhv etmişdi, onun müəlləsi naqis idi. İslam tarixini düzgün adamların üzərində deyil, Mərvan-Həkim, Osman, Zübeyr, Təhlə və dünyanın minlərlə bu kimi adamlarının üzərində müəllə edib, bu sözləri demişdir. Həqiqi möminlərin üzərində müəllə etsəydi, heç vaxt bu sözləri deməzdi.

Deməli bu bir əsdir: “Dünyada elə fərqlər var (və əziz Peyğəmbər də onların başında dayanır) ki, əməli məntiqə-davranışa malikdirlər, bir sıra me'yar sahibidirlər ki, o me'yarların xilafına davranmırlar, yəni ictimai şərait, iqtisadi vəziyyət və sinfi mövqelər o me'yar prinsiplərini onların əlindən almağa qadir deyildir.

DƏLİL VƏ ŞE'R

Bizim nəzəri məntiqimizdə dəlil də var, şe'r də. Dəlil riyaziyyatda bir mövzunu sübut etmək üçün gətirilən dəlillər kimidir. Riyaziyyat oxuyan bir şagirdi nəzərdə tutaq ki, üçbucağın əsaslarını ona izah edirlər. Ona dedikdə ki, üçbucağın bucaqlarının cəmi 180 dərəcədir, onların 181 və ya 179 dərəcə olması qeyri-mümkündür, bu işi dəlillə isbat edirlər. Dəlili dedikdə, şagird onun düzgün olduğunu duyur. Görəsən, riyaziyyat müəlliminin elə bir qüdrəti varmı ki, öz istəyi ilə bir dəfə üçbucağın bucaqlarının cəminin iki düzbucağa – 180 dərəcəyə bərabər olması barədə dəlil gətirsin, bir dəfədə üçbucağın bucaqlarının cəminin 120 dərəcə olmasına başqa bir dəlil gətirsin? İxtiyar onda deyil. Əqli-nəzəri əsaslar insanın ixtiyarında deyil, bəşər onlara tabe olmalıdır. Əgər Eynşteyn də dünyaya gəlmiş elə bir dəlil gətirmək istəsə, bir şagird onu məğlub edə bilər. Niyə? Ona görə ki, məntiqsiz danışır, məntiqsiz sözü isə ağıl qəbul etməz. Ağıl qəbul etməyən şeyin əleyhinə dünyanın ən güclü adamları da danışa bilməz, çünki söz dəlil-sübutdan gedir.

Şe'rə gəldikdə isə, o, insanın ixtiyarında olan mum kimi bir şeydir. İnsan istədiyi hər bir mövzu haqqında təşbeh, istiarə və xəyali bir şey yarada bilər. Şe'rdir də, məntiq və dəlil deyil ki! Məsələn, şairə deyirlər filan şeyi təriflə, o da tərifləyir; deyirlər həmin şeyi pislə, pisləyir. Bir gün Firdovsinin sultan Mahmuddan xoşu gəlir, onu tərifləyir, özü də nə tərif:

“Dünyaya malik olan böyük şah Mahmud qoyun ilə qurdu birlikdə su içən yerə gətirir.”

Bir gün də ondan acığı gəlir, inciyib yazır:

“Əgər şahın anası xanım olsaydı, mənim dizimə qədər gümüş və qızıl olardı.”

Elə bil ki, şah çörəkçi oğludur ki, çörək tikəsinin qiymətini mənə vermişdir.”

Bir şairə desən ki, səyahəti tərifləsin, deyər: – Bəli, səfərə çıxmaq yaxşıdır. Bir yerdə qalmaq necə də mənasızdır!

Əgər ağac mütəhərrik olaraq yerbəyer, dolansaydı, balta və dəhrə ilə kəsilməzdi.

Bu ağacı ki, görürsən, hey gəlmiş, baltalayır, ona görə ki, bir yerdə dayanıb, əgər gəzib-dolaşsaydı, bu hala düşməyəcəkdi. Bunun əksinə olaraq, şairə desən ki, şe'r yaz ki, adamın bir yerdə ağır oturub batman gəlməsi yaxşıdır. Deyər: “Bəli, bu qədər vüqarlı dağın əzəməti, yerində sabit olduğuna görə; lakin heç kimin saymadığı həmin küləyin hörmətsizliyi daim hərəkətdə olduğundan irəli gəlir.” Belə yazmaq, yəni xəyalda bir şeyi bir şeyə bənzətmək. Mən hər nəzmə şe'r demirəm, mənzum kəlamın bəhsi ayrıdır, məntiq termini ilə olan şe'ri deyirəm, yəni xəyal ilə məsələləri nizam-intizama salmaq. Xəyalın ölçü və me'yarı yoxdur.

Şahlardan birinin xeyli müddət gizlənməmiş bir düşməni var idi, nəhayət, onu tutub dara çəkdi və uzun müddət darda qaldı. Dara çəkilmiş adamın şair müridi var idi, onu mədh edən bir şe'r yazıb xalq arasında yaydı, ancaq şe'ri yazanın

kim olduğunu heç kəs bilmədi. Əlbəttə, sonralar mə'lum oldu. O, şe'rlərin birində deyirdi:

Yüksəklik həyatda və öləndə də,
Canıma and olsun, şərəfli işdir.

Dedi: “Bəh bəh! Həyatda qədir-qiymətlə yaşadı, öləndə də ucada, yüksəkdə (yə'ni dar ağacında) idi. Onu dara asdıran dedi: “Könlüm istəyirdi ki, məni dara asaydılar və bu şe'ri mənim mədhimdə deyəydilər. Şe'rdi də, hər cür demək olar.”

Fərdlərin əməli məntiqi də belədir: Dəlil kimi bərk və möhkəmdir, heç bir qüvvə izlədikləri üsul və əsasları onalardan almağa qadir deyil; zor da mahaldır, tamah da mahaldır, ictimai şərait də, iqtisadi vəziyyət də və sinfi vəziyyət də mahaldır. Dəlil və riyazi üsullar kimi möhkəm üsullar fərdin ixtiyarında deyildir ki, istədikdə dəyişsin, ixtiyari, hisslərlə əlaqədar deyil. Belə möhkəm üsullar Peyğəmbər (s)də, Əli (ə)da, Hüseyn (ə)da, hətta onların yolunu izləyənlərdə (Səliman, Əbuzər, Əmmar və Miqdad, Şeyx Mürtəza Ənsari) də vardır. Lakin bir qrup adamların yaşayışlarındakı üsulları bir şairin düşüncə üsulu kimidir; ona pul versən, fikri dəyişilər, ona və'd versən fikri dəyişilər, çünki onun fikrinin səbəbi və əsli yoxdur. Demək, əziz Peyğəmbərin (s) davranışının müqəddiməsində bizim üzərində bəhs edəcəyimiz mühüm mətləblərdən biri bundan ibarətdir:

“Görəsən, İslam məktəbi belə bir məktəbdirmi ki, onun sayəsində insan nəzəri məntiqdə polad kimi sarsılmaz olduğu kimi, əməli məntiqdə də heç bir qüvvə onu sarsıtmağa qadir olmasın?

İman fəslində deyilən mö'min heç bir güclü küləyin tərpədə bilmədiyi bir dağ kimidir.” (Söz həmin mə'nadadır). O şiddətli küləklər nədir? Şiddətli küləklərin bir növü

bunlardır; birisini məhrumiyyət yerindən tərpədən, başqasını isə asudəlik və xoşgüzəranlıq.

Qur'an deyir: “Bə'zi adamlar iman və haqq yolu ilə o vaxta qədər gedərlər ki, mənfəətləri o yolda tə'min olunsun, elə ki, zərər gördülər, üz çevirərlər. Bunlar iman deyil”.

ZAHİDLİYİN TƏ'RİFİ

Mövlayi-müttəqiyan Əlinin (ə) Nəhcül-bəlağədə zahidlik barəsində bir cümləsi vardır ki, ondan yaxşısını demək olmaz. Zahidliyin tə'rifini Əlidən (ə) eşitmək lazımdır. O həzrət buyurdu:

“Zahidlik Qur'anın iki cümləsində bəyan olunmuşdur.” (Yə'ni zahidlik quru və boş müqəddəslik deyil, zahidlik insanın ruhuna bağlıdır.) Allah-təala Hədid surəsində buyurur:

“Bu, ona görədir ki, itirdiyinizdən kədərlənməyəsınız, tapdığınızdan isə sevinib qürrələnməyəsınız”.

Bu mərhələyə çatdıqda, yə'ni varlı olduğunuz halda dünyanız sizdən alınsa, kədərlənməyin, dünyanın qəmi sizi çulğamasın; yoxsul olan vaxt dünya birdən sizə üz gətirsə, sevinməyin. Əli (ə) zahidliyi belə tə'rif edir ki, bu tə'rif Marks kimilər bəşər barəsində təsəvvür edə bilmirlər. Onlar deyirlər: “Mahaldır ki, bəşər Əlinin (ə) dediyi kimi zahid olsun; yə'ni qeyri-mümkündür ki, bəşər öz sinfi mənafeyindən üstün bir şəxsiyyətə malik olsun.” Lakin İslam məktəbi bu əsasa inanır. İslam məktəbi, yaxud bu günün termini ilə islam humanisti və əsil müsəlman bu fikirdədir ki, insan zahid ola bilər. Lakin biz adlarını zahid qoyduğumuz kimi zahid yox, Əlinin (ə) tə'rif etdiyi zahid kimi, “İtirdiyindən kədərlənməyən və tapdığından sevinməyən.”

Deməli, belə nəticə çıxır ki, davranış, yə'ni əməli məntiq nəzəri məntiqdən ayrılır. İnsan ictimai, iqtisadi və digər müxtəlif sinfi mövqeyə malik olmasına baxmayaraq, sabit bir məntiq sahibi ola bilər. Yə'ni İslamın nəzəri belədir və islam məktəbində həqiqi tərbiyə olunanlar

göstərmişlər ki, bəşər belə ola bilər.

METODOLOGIYA

Nəzəri məntiq kimi əməli məntiqdə də müxtəlif üslubların olduğunu qeyd etdik. Yəni insanların axtardığı həll yolları bir-birindən fərqlənir. Məsələn olaraq dediyimiz kimi, birinin məntiqi zorakılıq, başqasının ki məhəbbət, əxlaq və mehribançılıq, üçüncüsünün məntiqi isə uzaqgörənlik və tədbirdir; o birisinin məntiqi hiylə və aldatmaq, başqa birisinin məntiqi özünü ölümlüyə vurmaq, ölü kimi olmaq. İndi sözümün qalanında bunu qeyd edim ki, nəzəri məntiqdə bir qrup qiyasi məntiq, bir qrup isə təcrübi və hissi məntiq, başqa bir qrup isə statistik məntiq tabeliyində olmuşlar. Qiyasilər təcrübələri rədd edir, təcrübələr də qiyasilər. Vəziyyət bu halda idi. Son əsrdəki yaxşı işlərdən biri bu oldu ki, “metodologiya” adlı bir elm, yəni “metodu tanımaq” elmi meydana gəldi. Bu elm deyir: qiyasi metodu tutub başqa metodları rədd edənlər səhv edirlər; təcrübi metodu tutub, qiyasi metodu rədd edənlər də səhv edirlər; eləcə də məsələn, statistik metodu deyil, dialektik metodu doğru bilənlər səhv edir. Əsas şey budur ki, insan hər metodun öz yerini tanıсын ki, hara qiyasi üslubun yeridir, hara təcrübi üslubun və hara başqasının yeri. Bu müqəddiməni ona görə ərz etdim ki, əməli məntiqdə də məsələ eynilə belədir. Nəzəri məntiqdə bir sıra üslublar tamamilə rədd olundu, çünki onlar elmi üslub deyildi. İnsan elmi məsələlərdə başqalarının, hətta böyük şəxsiyyətlərin dediklərinə e'timad etmək istəsə, bu, səhvdir; məsələn, filan sözü Ərəstun dediyi üçün, başqa cür ola bilməz. Heç bir alimin söylədiyi dəlil ola bilməz.

GÜNLƏRİN MÜBARƏKİ VƏ NƏHSİ

Əməli məntiqdə də üslubların çoxu rədd edilmişdir, İslam da onları rədd edir. Məsələn, görəsən Peyğəmbər öz üslub və davranışında günlərin mübarək, yaxud nəhs olduğunu nəzərə alırdımı? Bu özü bir məsələdir.

Peyğəmbərin davranışını əvvəldən axıra qədər nəzərdən keçirək, şüalərin və sünnilərin Peyğəmbərin həyatı barədə yazdıqları bütün kitabları araşdırıb görək ki, əziz Peyğəmbər öz üslub və davranışında istifadə etdiyi vasitələrdən biri də günlərin mübarək və ya nəhs olması idi, yoxsa belə deyildi? Məsələn, deyirdimi bu gün bazar ertəsidir, səfərə çıxmaq yaxşı deyil; yaxud bu gün Novruz bayramının on üçüdü, hər kim eşiyə getməsə, boynu sınar, özü də bir yerdən deyil, on üç yerdən? Görəsən belə sözlər varmı? Əlinin (ə) davranışında necə? İmamların davranışında necə? Biz Peyğəmbər, yaxud pak imamların bu sözlərdən zərrə qədər istifadə etdiyini yox, əksini görürük. Nəhcül-bəlağədə vardır ki, bir zaman Əli (ə), Xəvaric müharibəsinə getmək qərarına gəldi. Səhabələrdən Əş'əsi Qeys tələsik gəlib dedi:

– Ey Əmirəl-mö'minin! Rica edirəm səbr edib hərəkət etməyin! Mənim münəccim olan qohumlarımdan birinin deməyə sözü var. Buyurdu:

– De gəlsin! Münəccim gəlib dedi:

– Ey Əmirəl-mö'minin! Mən münəcciməm, günlərin mübarək və ya nəhs olduğunu bilirəm. Öz hesablarımda bu nəticəyə gəlmişəm ki, əgər siz indi yola düşüb müharibəyə getsəniz, mütləq məğlub olarsınız və səhabələrinizin çoxu öldürülər. Əli (ə) buyurdu:

– Sən təsdiq edən Peyğəmbər danır.

Bu axmaq sözlər nədir?! Ey mənim səhabələrim!

Bismillah deyib gedin. Allahın adı ilə, Allaha e'timad və təvəkkül edərək yola çıxın. Bu şəxsin nəzərinin əksinə olaraq, bu saat yola düşün. Bildiyimiz kimi, Əli (ə) heç bir müharibədə bu vuruş qədər fəth olmadı.

“Vəsail”də belə bir hədis var ki, bir gün Əbdül-Məlik İbni Ə'yən İmam Sadiqin (ə) hüzuruna gəlir. Əbdül-Məlik “Zürarə”nin qardaşı, özü də böyük rəvayətçi və alim idi. O, münəccimliyi oxumuşdu və buna görə də belə şeylərə əməl edərdi. Yavaş-yavaş hiss etdi ki, özünə bir müsibət

düzəltmişdir. Məsələn, evdən çıxanda, birdən görür ki, Qəmər (Ay) əqrəb bürcündədir ürəyində deyir: “Əgər getsəm, elə olacaq, belə olacaq”. Bir gün görür ki, filan ulduz qarşısından çıxdı. Yavaş-yavaş yazıq özü hiss etdi ki, əli-qolu tamamilə bağlanır. Bir gün İmam Sadiq (ə) hüzuruna gəlib ərz elədi: “Ey Peyğəmbərin oğlu, mən nücum əhkamına qapılmışam, bu sahədə kitablarım var. Yavaş-yavaş hiss edirəm ki, xəstəliyə tutulmuşam. Bu kitablara baxmayınca, heç bir işdə qərara gələ bilmirəm, nə edirəm?” İmam Sadiq (ə) təəccüblə buyurdu:

– Sənin kimi bir səhabə, sənin kimi bir hədisçi belə şeylərə əməl edər?

– Bəli, ey Peyğəmbər oğlu. İmam (ə) buyurdu:

– İndi qalx və get evə, çatan kimi həməmən bu kitablara od vur, daha görməyim ki, bu sözlərin hətta bircə kəlməsinə əməl edəsən.

Bu barədə olan rəvayətlərlə yanaşı, bir sıra başqa rəvayətlərimiz də vardır ki, Təfsir-əl-mizan kitabında, “Füsilat” surəsinin nəhs günlərdə ayələrinin təfsirində yazılmışdır. Pak Əhli-beytdən qalmış rəvayətlərin məcmusundan bu mətləb anlaşılır ki, ya əsasən bu işlərin tə'siri yoxdur və ya əgər tə'siri də olsa, Allaha, Peyğəmbərə, və Əhli-beytə təvəkkül etmək, bunların tə'sirini aradan aparar. Buna görə də, bir müsəlman, həqiqi şüa əməldə bu işlərə e'tina etməz. Səfərə çıxmaq istəyirsə, sədəqə verər, Allaha, Allahın övliyasına təvəssül edər və bu işlərin heç birisinə e'tina etməz. Hamısından yaxşısı budur ki, Peyğəmbərin və pak imamların tarixinə baxın! Görün, bir dəfə də olsun onlar bu məsələyə əməl etmişlər?

“Sirə” belə şeylər deməkdir. Görəsən onlar öz əməli məntiqlərində bu kimi işlərdən istifadə etmişlər, yoxsa yox?

Xorasanda məşhur bir ən'ənə var. Mən bə'zi İran şəhərlərində də bu ən'ənəni görmüşəm, bə'zilərində isə yoxdur. Hörmətli ustadımız mərhum hacı Mirza Əli ağa

Şirazi onun səbəbini açmışdır ki, nədir və haradan qaynaqlanır? Bizim vilayətdə, Fərimanda çox yayılmışdı. Doğrudan da buna inanırdılar. Bəni Əbbas dövründə, yazıq seyyidləri (Peyğəmbər övladı olduqları üçün gizli yaşayırdılar) hər adamın evində tutsaydılar, təkcə onların özlərini yox, o ailənin hamısını öldürərdilər. Yavaş-yavaş xalqda bu fikir yarandı ki, seyyid belə bir məqamda nəhədir. Siyasi nəhədir, ruzigar nəhisi deyil. Yə'ni bir seyyid bir adamın evinə gəldimi, onun evi yıxılacaq; bu siyasi nəhs yavaş-yavaş xalqın nəzərində yaranışın nəhsinə çevrildi. Bəni Əbbas aradan gedəndən sonra, yavaş-yavaş qadınlar, uşaqlar və sadələvh adamlar dedilər ki, seyyid-xüsusilə, səfərdə nəhədir.

Mənim özümün də qabağıma çıxdı. İkinci və ya üçüncü səfərim idi ki, Quma getmək istəyirdim. Evdən çıxıb ata mindim, çünki iki ağaclıqda qonaq idik və oradan maşına minib getmək istəyirdik. Dostlar bizi yola salmağa gəlmişdilər, evdə mərhum anam və başqaları ilə vidalaşib çıxdıq. Çox istəyirdim ki, tez gəlim. Ata mindikdə gördüm ki, qabaqdan bir seyyid gəlir. Ürəyimdə dedim: “Allah eləməsin ki, arvad bilsin, əgər bilsə, getməyə qoymayacaq”. Allah - Allah edirdim. Dayandım, seyyid gəlib atımın cilovundan tutaraq məndən soruşmaq istədi ki, sən “Raman” adlı kəndə gedir və oradan bir başa Quma gedəcəksən, yoxsa buraya qayıdıb buradan da maşına minib gedəcəksən? Odur ki, belə soruşdu.

– Ağ, inşaallah daha qayıtmayacaqsınız?

Dedim: Yox, inşaallah daha qayıtmayacağam. Öz-özümə dedim: “Əgər qadınların qulağına çatsa ki, seyyid mənim qabağıma çıxıb “inşaallah qayıtmayacaqsan” deyib, mütləq mənim getməyimə mane olacaqlar. Lakin getdim və qayıtdım, indi də sizinlə danışırım, o zamandan da otuz il keçir...

Bir müsəlman öz fikrini bu cür mövhumatla yormamalıdır. Bəs təvəkkül nə üçündür? Biz həm

təvəkküldən dəm vururuq, həm də təvəssüldən, həm də qara pişikdən qorxuruq. Allaha təvəkkül edib, vilayətə sığınan adam bu sözləri danışmamalıdır. “Vilayət” deyə ona təvəssül edən adam bu mənasız sözlərə e'tina etməməlidir. Demək, bunların hər birinin özü bir əsldir: Əziz Peyğəmbərin davranışında hiylə, hoqqa və mövhumatdan istifadə etmək ləğv olunmuşdur.

Sənin böyük, əzəmətli, yüksək, əziz adınla ya Allah...

Ey Allah, bizi İslam və Qur'anın qədrini bilənlərdən et! Öz mərifət və məhəbbət nurunu bizim qəlblərimizə saç. Peyğəmbər və onun övladının məhəbbət və mərifətini bizim qəlblərimizdə yerləşdir; bizim şəri ehtiyaclarımızı yerinə yetir; övlələrimizə inayət və rəhmətini şamil elə!

Və ağamız Sahibəz-zəmanın zühurunu yaxınlaşdır! Amin.

ÜÇÜNCÜ ÇIXIŞ

DAVRANIŞ VƏ ƏXLAQIN NİSBİLİYİ

Qabaqca belə bir bəhsimiz oldu ki, bir insan müxtəlif zaman və məkan şəraitində, çeşidli ictimai və sinfi vəziyyətlərdə sabit əməli me'yar və məntiqlərə sahib ola bilərmi? Bu bəhs ona görə lazım və zəruri idi ki, sabit əməli me'yar və məntiq olmasa, Qur'an demişkən üsvə (nümünə)–dən, yəni bir kamil insanı me'yar götürüb onun həyat və davranışından nümunə kimi bəhs etməyin təbii ki, mənası olmayacaqdır. “Bir insan min dörd yüz il əvvəl müəyyən məntiqlə hərəkət etmişdir; mən ki, o olan şəraitdə deyiləm, o da mən olduğum şəraitdə deyildi və hər bir şərait bir məntiq törədir” fikri o deməkdir ki, heç bir adam örnək ola bilməz. Mən də buna görə qabaqkı bəhsi ərz etdim ki, bu mətləbə bir cavab verəm. Gələcək bəhslərdə də inşallah, Allahın mərhəməti ilə yenə də bu mövzu üzərində dayanmaq niyyətindəyəm, çünki əsrimizdə bir məsələ dillərə düşmüş, lakin yaxşı dərk olunmadığından bir sıra pis adətlərə səbəb olmuşdur. Bu, əxlaqın nisbi olması məsələsidir. Görəsən insanlıq me'yarları, yəni nəyin yaxşı, nəyin pis olması, insanın nə cür olması və nə cür olmaması nisbidir, yoxsa mütləq? Əgər bu mövzu günün yazılarında, kitablarda, məqalə, qəzet və jurnallarında çox yazılmasaydı, onu irəli sürməzdim, lakin tez-tez qarşımıza çıxdığı üçün onu biz də araşdırmalıyıq.

ƏXLAQ NİSBİDİRMI?

Bə'ziləri inanırlar ki, əxlaq nisbidir, yəni yaxşı və pis əxlaqi ölçülər nisbidir, başqa sözlə, insan olmaq nisbidir. Bir şeyin nisbiliyinin mənası budur ki, o şey müxtəlif zaman və məkanlarda dəyişir. Bir hərəkət müəyyən bir zaman və şəraitdə əxlaqi baxımdan yaxşıdır; başqa zaman və şəraitdə isə əxlaq ziddir. Bir əməl bir vəziyyətdə və halda

humanitardır, başqa vəziyyət və hallarda insanlığa ziddir. Günümüzdə dillər əzbəri olan mövzu əxlaqın nisbi olmasıdır.

Mən indi bir mövzunun əslini deyib, sonra onun ətrafında izahat verəcəyəm, o da bundan ibarətdir ki, əxlaqın ilkin əsasları, insanlığın ilkin ölçüləri əsla nisbi deyil, mütləqdir, lakin ikinci dərəcəli ölçülər nisbidir, biz İslamda da bunu görürük. Peyğəmbərin davranışı haqqındakı bu bəhsimiz tədricən məsələni aydınlaşdıracaq.

Həzrət Peyğəmbərin davranışında bir sıra prinsiplər görürük ki, (batil və ləğv olunduğu üçün) Peyğəmbər öz davranışında, öz əməli məntiqində və heç bir şəraitdə bu üsullardan istifadə etməmişdir. İmamlar da belədir. Bu prinsiplər İslam baxımından bütün şəraitdə, hər zaman və məkanda pisdır.

ŞİƏLİYİN SƏRMAYƏSİ

Biz şiələrin, sünnilərin malik olmadığı bir sərmayəmiz vardır. O da bundan ibarətdir ki, sünnilərin nəzərinə “ismət” dövrü, yəni davranışından qəti şəkildə istifadə etmək mümkün olan məsum bir şəxsiyyətin yaşadığı dövr iyirmi üç ildən artıq deyil, çünki onlar yalnız Peyğəmbəri (s) məsum bilirlər. Doğrudur ki, Peyğəmbər (s) iyirmi üç il müddətində müxtəlif şəraitdə olmuşdur və bu şəraitdə Peyğəmbərin çoxlu davranışları öyrədicidir. Lakin biz şiələrin həmin iyirmi üç ildən əlavə, təqribən 250 ili də vardır. Yəni bizim ümumiyyətlə 273 il ismət dövrümüz var və bu dövrdə yaşamış məsumların davranışından istifadə edə bilirik. Əziz Peyğəmbərin beşətindən imam Həsən Əsgəri (ə) in vəfatı, yəni hicri 260-cı ilə qədər. Çünki hicrətdən 260 il sonra qeybəti süğra başlanır, yəni ümumxalqın məsum imama əli çatmır. O 260 il, üstə gəl beşətdən hicrətə qədər ki, 13 ilin hamısı şiələr üçün ismət dövrüdür. Bu 273 ildə şərait və vəziyyət dəfələrlə dəyişildi. Bu dövrlərin hamısında məsum olmuşdur və buna görə də biz müxtəlif şəraitdə düzgün üslubun olduğunu dərk edə bilirik. Məsələn, imam

Sadiq (ə) Bəni Abbas dövründə də var idi, halbuki Peyğəmbər (s), Bəni Əbbas dövrünün sıxıntılına məruz qalmamışdı. Bu cəhətdən bizim mənbələrimiz daha zəngin, daha kamil və ətraflıdır.

LƏĞV OLUNMUŞ ÜSULLAR

1) hiylə prinsipi

Biz görürük ki, bəzi prinsipləri Peyğəmbərdən (s) imam Həsən-Əsgəriyədək hamı rədd etmişlər. Başa düşürük ki, bunlar qəti və şübhəsiz meyarlardır və bütün şəraitlərdə rədd olunmalıdır.

Biz, “əxlaq mütləq şəkildə nisbidir” deyənlərə bildiririk: Fərdlərin öz davranışlarında əxz etməyə qadir olduqları meyar və üslublardan biri hiylə və xəyanətdir. Dünya siyasətçilərinin təqribən hamısı, öz məqsəd və hədəfləri üçün hiylə və xəyanətdən istifadə edirlər. Onların bəzilərinin bütün siyasətləri hiylə və xəyanət üzərindədir, bəzən də, heç olmazsa, bir yerdə ondan istifadə edirlər. Yəni siyasətdə əxlaqın mənası yoxdur və “onu buraxmaq lazımdır” deyirlər. Bir siyasətçi söz verər, müqavilə bağlayar, and içər, lakin o zamana qədər öz sözünə, müqaviləsinə və andına əməl edər ki, bu əhd, mənafeyini təmin etsin. Lakin mənfəətlə müqavilə bir-birinə zidd olsa, o zaman müqaviləni ləğv edir. Çörçil İkinci Dünya Müharibəsi haqda bir kitab yazmışdır ki, bir zaman İran qəzetlərində yayıldı, mən də onun bir hissəsini oxumuşam. Bu kitabda müttəfiqlərin İrana hücumunu nəql edərkən yazır: “Baxmayaraq ki, biz iranlılarla peyman bağlamışdıq, qərardadımız var idi və onun əsasında belə işi görməməliydik.” Sonra özü özünə cavab verib deyir: “Lakin bu ölçülər, müqavilə və müqaviləyə sadiq qalmaq şəxsi səviyyədə olan ölçülərdir. İki nəfər biri-birinə söz verdikdə ola bilər. Lakin siyasətdə, bir millətin mənafeyi məsələsi qarşıda duranda, artıq bu sözlərin mənası yoxdur. Mən Böyük Britaniyanın mənafeyini “bu iş əxlaq

ziddir” – deyə nəzərə almaya bilməzdim ki, biz başqa bir ölkə ilə peyman bağlamışıq və peymanı pozmaq insanlığa ziddir. Bu sözlər ümumi ölçülərdə və geniş dairələrdə doğru deyildir.”

Bu, hiylə və xəyanətin özüdür ki, Müaviyə öz siyasətində tamamilə ona əməl edirdi. Əziz Peyğəmbər istisna olmaqla Əlini (ə) dünyanın siyasətçilərindən fərqləndirən cəhət budur ki, o, öz üslubunda, bütün var-dövləti və hətta xəlifəliyinin əlindən getməsi qiymətinə olmuş olsa da belə, hiylə və xəyanətə əl atmadı. Nə üçün? Çünki “mən bu üsulun qoruqçusuyam”, deyirdi. “Qoruqçu olmaq sədaqətdir, əmanətdir, vəfadarlıq və düzlükdür, mən isə bunlara xəlifəyəm. Belədirsə, mən bunları öz xəlifəliyimə qurban verə bilərəmmi?! Mənim xəlifəliyim bunlar üçündür, necə ola bilər ki, bunları xəlifəliyə qurban edim?!” Təkcə O özü belə deyildi, Malik Əştərə yazdığı fərmanında bu fəlsəfəni açıb göstərir. Malik Əştərə yazırdı: “Malik! Hər kəslə – hərbi kafirlə belə – peyman bağladıqda məbada əhdini sındırasan! Nə qədər ki, onlar əhdə vəfalıdırlar, sən də vəfalı ol. Əlbəttə, əhdi sındırıqları vaxt, artıq arada peyman olmayacaqdır”.

Qur`anda buyurur:

Peyğəmbərlə (s) peyman bağlamış müşriklər və bütperəstlər barəsində buyurulur: **“Onlar sizə müqavimət göstərsələr, siz də müqavimət göstərin. Onlar öz əhdlərinə vəfadar qaldıqları zamanadək, siz də sadıq olun və əhdi sındırmayın. Lakin, əgər onlar sındırsalar, siz də sındırın”**. Əli (ə) buyurdu: “Malik! Hər kimlə (qanlı düşmənin, kafirlər, müşriklər, İslam düşmənləri) olsa belə, bağladığın əhd-peymanı əsla sındırma!”. Daha sonra izah edərək buyurdu: “Çünki bəşərin yaşayışı əsas e`tibarilə bunların əsasında; əgər bunlar sındırılsa və möhtərəm tanınmasa, daha bir şey qalmaz.” Təəssüf edirəm ki, həmin ifadə eyni ilə yadımda

deyil, yoxsa Əli (ə) bu mətləbi o qədər gözəl bəyan edir ki, ondan yaxşı bəyan etmək olmaz.

İndi mən “əxlaq mütləq şəkildə nisbidir” deyənlərdən soruşuram: Siz bir rəhbər üçün hiylə və xəyanət əslini nisbi bilirsiniz? Yə`ni yenə deyirsinizmi ki, bir yerdə xəyanət etməli, başqa bir yerdə isə edilməməlidir? Bir şəraitdə hiylə və xəyanət doğru, başqa şəraitdə onun əksinədir? Yoxsa, hiylə və xəyanət mütləq məhkumdur?

2) TƏCAVÜZ PRİNSİPİ

Təcavüz necə? Yə`ni düşməyə qarşı da olsa, həddi keçməyə qüdrətimiz çatdıqda, hətta müşrik olan düşmənimizlə belə, onun düşmən, müşrik və əqidəmizə zidd olduğu üçün bir həddi-hüdudu qəbul etməyimiz lazım deyildirmi? Qur`an deyir ki, hətta Allaha şirk qərar verənlə də hədd gözlənilməlidir.

Ey müsəlmanlar! Sizinlə müharibə edən kafirlərlə döyüşün, lakin həddi aşmayın. Burada söz ümumiyyətlə, kafirdən gedir: “Kafirlər və müşriklərlə də döyüşdükdə həddi itirməyin.” Həddi itirmək nə deməkdir? Bu söz təfsirlərdə də, fiqhədə də deyilir, əziz Peyğəmbər, Əli (ə) müharibələrdə tapşırırdı və Nəhcül-bəlağədə də vardır ki, “düşmən yıxılıb yaralı olduqda, məsələn, döyüşməyə qadir olmadıqda, onunla işiniz olmasın”. Filan qoca müharibədə iştirak etməmişdir, onunla işiniz olmasın, uşaqlarla işiniz olmasın, suyu onların üzünə bağlamayın; misal üçün bu gün adi hal olan zəhərli qazlardan istifadə etmək kimi işlər görməyin. O zaman zəhərli qazlar yox idi, lakin onun kimi insanlığa zidd olan işlərdən istifadə etmək, suyu bağlamaq kimidir. Bu işlər artıq həddi aşmaqdır. Hətta, baxın görün Qur`an Qüreyş kafirləri barədə nə fərman verir? Bunlar Peyğəmbərin ən qəddar düşmənləri və elə adamlar idilər ki, təkcə müşrik, bütperəst və düşmən deyil, üstəlik təqribən iyirmi il Peyğəmbərlə döyüşmüşdülər və əllərindən gələni əsirgəməmişdilər. Peyğəmbərin əmisini bunlar öldürdülər; Məkkədə

olan dövrdə bunlar nə qədər Peyğəmbəri, onun səhabələrini və əzizlərini incitdilər! Peyğəmbərin dişini bunlar sındırdılar və görmədikləri bir pis iş qalmadı. Lakin nəhayət, Məkkənin fəthi gəlib çatır. Maidə surəsi Peyğəmbərə nazil olan sonuncu surədir, hələ düşmənlərin mirasları qalır, lakin qüdrət müsəlmanların əlindədir. Bu surədə buyurur:

“Ey iman gətirənlər ... Bir qrupun düşmənciliyi sizi ədalətli olmaqdan saxlamasın, çünki o, (ədalət) paklıq və təqveyə daha yaxındır.”

“Ey iman gətirənlər! Allah qarşısında (borcunuzu yerinə yetirməkdə) sabitqədəm və ədalətli şahidlər olun, ədalətsizliyə sövq etməyin. Ədalətli olun. Bu, təqveyə daha yaxındır. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır”.

Bu necə bir prinsipdir? (Mütləqdir, yoxsa nisbi?) Demək olarmı ki, bir yerdə həddi aşmaq caizdir? Yox, həddi aşmaq heç bir halda caiz deyil. Hər şeyin mizan və həddi vardır, o həddi aşmaq olmaz. Mühəribədə həddi pozmaq nədir? Soruşuram: “Nə üçün düşmənlə döyüşürsən?” Bir zaman cavab verirsən ki, “ürəyimi boşaltmaq üçün döyüşürəm”. Bu, İslamın verdiyi cavab deyil. Lakin bir zaman da deyirsən ki, bəşəriyyətin yolu üzərindən bir tikanı qaldırmaq üçün döyüşürəm, çox yaxşı, tikanı götürdükdən sonra tikanı olmayan budağı nə üçün götürmək istəyirsən? Həddin mənası budur.

3) ZÜLMƏ BAŞ ƏYMƏK VƏ RƏHM DİLƏMƏK

Zülmə baş əymək və rəhm diləmək o prinsiplərdəndir ki, Peyğəmbər və Peyğəmbərin vəsiyyət etdiyi adamlar heç vaxt ona itaət etməmişlər; yə'ni belə hal olmuşdurmu ki, bir yerdə düşmən güclü olduqda, bu iki vəsilədən birinə əl atsınlar; biri budur ki, rəhm diləsinlər, yə'ni başlarını çiynlərinə qoyub, yalvarıb-yaxarmağa başlasın, iltimas və ahu-nalə etsinlər ki, bizə rəhm edin? İnzilam necə? Yə'ni zülmə baş əymək. Bu da əsla ola bilməz. Bunlar bir sıra əsllərdir ki, əziz Peyğəmbər, onun vəsiyyət etdiyi böyükər və

hətta onun məktəbinin yetirməsi olanlar da bu prinsiplərdən əsla istifadə etməmişlər.

Lakin bir sıra əsillər var ki, həmişə onlardan, nisbi şəkildə olsa da, istifadə etmişlər. Beləliklə, nisbilik məsələsi bə'zi hallarda ortaya çıxır.

QÜDRƏT VƏ ZORAKILIQ

Qüdrət və zorakılıq adlı iki prinsip də vardır. Qüdrət, qadir olmaq deməkdir. Qadir olmaq düşmənin başına döymək üçün deyil, qarşısını almaq üçündür. Qur'an aşkarcasına buyurur:

“Allahın düşməninə və öz düşmənlərinizi qorxutmaq üçün onlara qarşı bacardığınız qədər qüvvə və döyüş atları tədarük edin”.

Qüdrət prinsipinə əsasən, insan o qədər güclü olmalıdır ki, düşmən ona hücum etməkdən qorxsun. Bütün təfsirçilər demişlər ki, burada məqsəd düşmənin hücum etmək qəsdinə düşməməsidir.

Görəsən bu, bir mütləq əsldir, yoxsa nisbi? Görəsən İslam bu əsli müəyyən bir zamanda qəbul edir, yoxsa bütün zamanlara şamil bilir? Cavab budur ki, bütün zamanlarda. Madam ki, düşmən mövcuddur, demək qüdrət əsli də vardır. Lakin qüdrət işlətmək adlı başqa əsl də vardır. Qüdrət işlətmək qüdrətli olmaqdan və bacarıqdan başqadır, zorakılıq mənasındadır. Görəsən, İslam zorakılığı caiz bilirmi? Əziz Peyğəmbər (s) öz davranışında zorakılıq edirdimi? Cavab budur ki, edirmiş, lakin nisbi şəkildə. Yə'ni bə'zi hallarda başqa yol qalmayanda, zorakılığa izn verirdi. Məşhur məsələdə deyirlər: Son dərman dağlamaqdır. Zorakılığa son dərman olmaq e'tibarilə izn verirdi. İndi də Əmirəl-mö'minin Əlidən (ə) bir söz deyək:

Əlinin (ə) əziz Peyğəmbər barədə bir cümləsi var. O, Nəhcül-bəlağədə bir yerdə Peyğəmbərin davranışını bəyan edir: “Peyğəmbər, xalq üçün bir təbib idi.” Şübhəsiz, təbib dedikdə misal üçün xəstələrə inəkotu çiçəyini

məsləhət bilən can həkimini deyil, ruh və cəmiyyət təbibini nəzərdə tutur. Onu təbibə oxşatmaqla demək istəyir ki, Peyğəmbərin üslubu bir təbibin öz xəstələri ilə olan üslubu kimi idi. Bir həkim öz xəstəsi ilə necə davranır? Həkimin xəstəyə qarşı olan xüsusiyyətlərindən biri də xəstənin halına rəhm etməsidir. Bu haqda həzrəti Əli (ə) Nəhcül-bələğdə buyurur:

“Allahın, pak olmağa müvəffəq etdiyi adamlar günah xəstələrinə rəhm etməlidirlər.”

“Günahkarlar rəhm olunmağa layiqdirlər” nə deməkdir? Rəhm olunmağa layiq olduqları üçün onlara bir söz demək olmazmı? Yox. “Xəstəyə rəhm olunmalıdır” – o deməkdir ki, onu söymə, ona qarşı laqeyd olma və onu sağalt. Əziz Peyğəmbərin üslubu kimi. Lakin buyurdu: “Həkimlər də fərqlidir”. Bizdə həm sabit həkim, həm də səyyar həkim vardır. Elə həkim var ki, öz kabinetində oturur; hər kəs ona müraciət edib, “məni müalicə et” desə, onu müalicə edir. Müraciət etməyə isə heç bir məsləhət verməz; eləsi də vardır ki, səyyardır. Xəstələrin ona müraciət etməsi ilə kifayətlənmir. O, özü xəstələrə müraciət edir və onları axtarır. Peyğəmbər (s) əxlaqi və mə'nəvi xəstələrin soragını alırdı. Bütün həyatı boyu işi bu idi. “Taif”ə etdiyi səfərin səbəbi nə idi? “Məscidül-həram”da onun-bunun soragını alması, Qur'an oxuması, bunu cəlb edib, onu dəvət etməsi doğrudan da nə üçün idi? Haram aylarda amanda olduğu zamanlar, ərəb qəbilələri özlərinin büt-pərəstlik ən'ənələrinə görə, Həcc mərasimini yerinə yetirmək üçün gələrək Minada, xüsusilə Ərəfatda toplaşanda Peyğəmbər (s) fürsətdən istifadə edərək, onların arasına gedərdi, “Əbu ləhəb” də onun ardınca gəlib təkrar-təkrar: “Bunun sözünə qulaq asmayın” deyirdi. Və “öz qardaşoglumdur, bunun yalançı olduğunu bilirəm. (Allaha pənah aparıram) bu dəlidir, bu elədir, bu belədir”. Lakin Peyğəmbər (s) öz işini davam etdirirdi. Bu, nə üçün idi? Əli (ə) buyurur ki, Peyğəmbərin (s) üslubu

səyyar həkim üslubu idi. Sabit bir həkim kimi evdə oturub, “hər kim gəlib bizdən soruşsa, cavab verərik, soruşmasa bizim məs'uliyətimiz yoxdur” demirdi. Yox, Peyğəmbər (s) öz məs'uliyətinin daha yüksək olduğunu bilirdi. Rəvayətlərimizdə vardır ki, İsa Məsih (ə) bir pozğun arvadın evindən çıxanda, onu gördülər. Müridləri təəccüb edib, dedilər:

– Ey Ruhullah, sən burada nə edirsən? Dedi:

– Həkim xəstənin evinə gedər!

Çox söz vardır.

“Həkimlik üçün gəzən təbib öz məlhəmlərini verdi və dağlamağı hökm etdi”. Əli (ə) üslubların və davranışların nisbiliyini belə deyir. Görəsən Peyğəmbər (s) xalqla mülayim davranırdı, yoxsa kobud? Mərhəmət və mehribanlıq edirdi, yoxsa kobudluq və zorakılıq? Əli (ə) “hər ikisi lazımdır, ancaq hərəsinin öz yeri vardır”, – deyir. “Həm məlhəmi var idi, həm dağı”. Bu, Əmirəl-mö'minin özünün ifadəsidir: “bir əlində məlhəm var idi, o biri əlində dağ basma aləti”. Bir yaranı dərmanla yavaş-yavaş sağaltmaq istədikdə, onun üstünə məlhəm qoyurlar. “Misəm” – yə'ni cərrahlıq aləti, dağ basma aləti. Bir əlində məlhəm var idi, o biri əlində dağbasma aləti. Məlhəmlə müalicə etmək mümkün olduqda, məlhəmlə sağaldırdı, məlhəmin fayda vermədiyi yerlərdə isə “əlac yoxdur”, – deyə xəstəni öz halına buraxmırdı, çürümüş və artıq məlhəmlə müalicə olunmayan üzvü dağlayırdı. Beləliklə, cərrahiyyə əməliyyatı ilə çürümüş üzvü kəsib atmaq lazımdır. Demək bir yerdə zorakılıq, başqa yerdə isə yumşaqılıq və mehribanlıq lazımdır. O, hər birini öz yerində işlədirdi. Demək, bir yerdə zorakılıq, başqa yerdə isə yumşaqılıq və mehribanlıq lazımdır. Demək, qadir olmaq bir, zorakılıq isə başqa bir şeydir. İslamda belə bir əsl var: İslam cəmiyyəti dünyanın ən güclü cəmiyyəti olmalıdır ki, düşmən onun maddi və mə'nəvi ehtiyatlarına, sərmayələrinə, torpaqlarına, xalqına və mədəniyyətinə tamah salmasın. Bu,

nisbi əsl deyil, mütləq əsldir. Lakin zorakılıq bir nisbi əsldir, bu işi bir yerdə görmək olar, başqa yerdə isə yox.

QORXUTMAQDAN ÇƏKİNMƏ VƏ SADƏ YAŞAMAQ PRİNSİPİ

Bir cəhətdən nisbi olmasına baxmayaraq, digər cəhətdən mütləq olan prinsiplərdən biri də yaşayışda sadə olmaqdır. Əziz Peyğəmbər (s) üçün yaşayışında sadəlik bir əsl idi. Əziz Peyğəmbərin (s) davranışı və əhval-ruhiyyəsi barədə çoxlu mənbələrimiz var. Biz Əlinin (ə), İmam Sadiqin (ə), başqa imamların, səhabələrin çoxunun dilindən Peyğəmbərin (s) davranışı haqda söhbətlər eşitmişik. Bu mövzuda xüsusilə iki rəvayət var və hamısından müfəssəl isə bir rəvayət vardır ki, onu imam Həsəni-Müctəbə (ə) ögey dayısından rəvayət etmişdir. Bəlkə də az eşitmisiniz ki, imam Həsəni-Müctəbanın (ə) ögey dayısı var idi. Həzrətin ögey dayısı “Hind ibn Əbu Halə” adlı bir kişi idi. O, əziz Peyğəmbərin (s) ögey oğlu idi. Daha doğrusu, Həzrəti-Zəhranın (s) ögey qardaşı sayılırdı, yəni Xədicənin (s) əziz Peyğəmbərdən (s) əvvəlki ərinədən olan oğlu idi. Hind də “Cəhş qızı Zeynəbin oğlu Üsamə ibn Zeyd” kimi Peyğəmbərin (s) ögey oğlu idi. Lakin Üsamə kiçik olduğu üçün yalnız Peyğəmbərin (s) Mədinədəki dövrünü görmüşdü. Hind isə böyük olduğu üçün, Məkkədəki on üç il müddətində Peyğəmbərin (s) hüzurunda idi və on il Mədinədə olmuşdu. Hətta Peyğəmbərin (s) evində və həm də onun oğlu kimi idi. Peyğəmbərin (s) yaşayışının təfərrüatını bu kişi deyib, imam Həsən (ə) isə nəql etmişdir. Rəvayətlərimizdə vardır ki, imam Həsən (ə) uşaq idi. Bir gün Hində dedi:

“Hind! Babam Peyğəmbəri (s) necə görmüsən, o cür də mənə danış”. Hindin imam Həsənə (ə) və başqalarına nəql etdikləri bizim rəvayətlərimizdə mövcuddur. Öyrənmək istəsəniz, “Təfsirül-mizan”ın altıncı cildində bu cümlələr vardır ki, bəlkə də dörd səhifədir. Peyğəmbərin (s) yaşayışının bəzi hissələrini nəql edən şəxslərdən

biri də həzrətin məşhur səhabələrindən biridir. Zənnimcə “Əbu Səid Xidri” olmalıdır. Təqribən hamının dediyi cümlələrdən biri budur (lakin bu ifadə onların birinindir):

“İslam Peyğəmbərinin (s) sadə yaşayışı var idi.”

Əziz Peyğəmbər (s) yaşayışda sadəlik üslubunu seçmişdi. O, hər şeydə: yeməkdə, geyimdə, yaşayış yerində, davranışda, fərdlərlə görüşdə üslubu sadə idi; bütün xüsusiyyətlərdə yeməyin sadəliyi və qənaətcilliyi həzrətin yaşayışında bir ənənəyə çevrilmişdi. Peyğəmbər (s), qorxutmaq üslubundan çəkinirdi. Dünyanın qüdrətli dövlətlərinin çoxu hədə-qorxu üslubundan istifadə edirlər. Bəziləri bu işi o həddə çatdırmışlar ki, “heç kim düşünməməlidir”, – deyirlər.

Bir neçə il əvvəl “Milvan.”-in yazdığı bir kitabda oxudum – başqa heç bir tarixdə də oxumamışam – Ağa Məhəmməd xan Kirmanda olarkən, xalqı kütləvi şəkildə qırıb, nə qədər gözlər çıxartdırıb, kəhrizləri doldurtdurub və doğrudan da qəribə qəddarlıqlara əl atıb. Bir gün əsgərlərindən biri ona məruzə edir ki, filan əsgər və ya zabıt səni öldürmək istəyir. Məhəmməd xan əmr etdi ki, bunu araşdırsınlar. Araşdırdıqda məlum oldu ki, yalandır, bu əsgərlə o əsgər və ya zabıt bir qız üstə rəqabət edirmiş və o əsgər və ya zabıt qızı alıb. Buna görə əsgər ondan intiqam almaq üçün belə bir yalan məlumat verib. Fətəli şah ağa Məhəmməd xanın vəliəhdi idi. Məhəmməd xan Fətəli şahı əmr etdi ki, bu mövzunu araşdırsın, o isə araşdırdıqdan sonra raportun yalan olduğunu bildirdi. Fətəli şah təhqiq etdikdə Məhəmməd xan ondan soruşdu:

– İndi sənin fikrincə nə etməliyik? Fətəli şah dedi:

– Məlumdur. Bu adam yalan raport verdiyi üçün cəzalanmalıdır.

Ağa Məhəmməd xan dedi:

– Sənin dediyin sözlər ədalət məntiqi ilə uyğundur, lakin siyasət məntiqi ilə uyğun deyil. Ədalət məntiqi baxımından

bu söz düzdür; o əsgər təqsirkardır və cəzalanmalıdır. Lakin heç fikirləşməmişəm ki, sən bu macəranı araşdırdığın bir neçə gün ərzində hər yerdə Məhəmməd xan Qacarın öldürülməsindən söz gedir, hər yerdə mənim öldürülməyimdən danışirlar. Bu deyir: şahı sən öldürmək istəyirdin, o deyir: öldürmək istəmirdim. Şahidlər təsdiq etmişlər ki, öldürmək məsələsi arada yox idi. Neçə gündür ki, bunların fikrində məni öldürmək təsəvvürü yaranmışdır. Bu fikir şahidlərin də, ittiham edilənin də, töhmət edəninin də fikrində vardır. Neçə gecə-gündüz məni öldürmək düşüncəsini beyinlərinə salan adamlar bir gün də məni öldürmək fikrinə düşə bilərlər. Buna görə də neçə gün mənim öldürülməyimi təsəvvür edən şəxslərin diri qalması məsləhət deyil. Bunların hamısını; töhmət vuranı və şahidləri bir yerdə öldürməyi əmr etmişəm, çünki neçə gündür bu fikir beyinlərə gəlmişdir.

Çingiz xan nə etdi? Teymur Ləng nə etdi? Ən azı budur ki, xalqın mövhumatından istifadə etdilər, yə'ni xalqa tə'sir göstərmək üçün dəbdəbə və təntənə yaratdılar.

HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) BƏYANI

Həzrət Əlinin (ə) Nəhcül-bəlağədə bir cümləsi vardır ki, orada əziz Peyğəmbərin (s) davranışını açıqlayır. Bu cümlə çox qərribə bir cümlədir. Mən bu bəyanı gördükdə son dərəcə kövrəldim. Əli (ə) Musa (ə) və Harunun Fir'onun sarayına getməyini nəql edib buyurur: “Onlar mə'mur olduqda, çoban paltarında, iki çoban kimi (çoban ifadəsi mənimdir) Fir'onun yanına gəldilər. Hər ikisi sadə yun paltar geymişdilər. Və hər birinin əlində bir əsa var idi. Bu iki nəfərin sərmayəsi həmin əsələrdən ibarət idi.

Fir'on o qədər əzəmət və şövkətlə durur, iki nəfər isə köhnə yun paltar və əsa ilə onun yanına gəlirlər. Tam bir qüdrət və üstün ruhiyyə ilə ona xitab edib deyirlər ki, “sözümüz var, sifariş gətirmişik”. Onlar bu risələtdə qalib gələcəklərini yəqin edirdilər. Onlar deyirlər: “Əvvəla sən

yanına gəldik ki, əgər öz iddiandan əl çəksən və Allahı doğrudan qəbul etsən, biz sənə izzət və hakimiyyətini din çərçivəsində tə'minata götürürük. Fir'on ətrafındakılara baxıb deyir:

“Bu köhnə yun paltarlı və əllərində çomaqları olan iki nəfəri gördüyünüz üçün təəccüblənmirsinizmi?! Məsələnin əsası onlar üçün qətidir ki, bunlar qalibdirlər, hələ mənimlə şərt kəsirlər ki, sonra əziz olmaq və zillət torpağına düşməmək üçün dini – Allahı qəbul edirəm”.

Fir'onun məntiqi nədir?

“Bunların gələcəyi doğrudan da belədirsə, üst-başları niyə belə vəziyyətdədir? Bəs hanı qızılları və cəvahirləri? Bəs hanı təşkilatları və təşrifatları?” Əli (ə) buyurur:

“Qızılı və qızıl toplamağı böyütmək, yunu, yun paltarı isə kiçiltmək.” Onun nəzərində pul çox böyük gəlir, sadə paltar isə kiçilir. Fir'on öz-özünə fikirləşir ki, əgər bu adam düz deyirsə və bir ilahi əsl ilə əlaqədardırsa, onda onun Allahı ona bizdən on qat artıq qızıl və cavahir versin. Niyə qızıl-gümüş yoxlarıdı?

Əli (ə) sonra bu fəlsəfəyə işarə edir ki, Allah-təala, peyğəmbərləri nə üçün bu şəkildə məb'us edir və onlarla birlikdə bu kimi zahiri təchizat, təşkilat, təm-təraq, qüdrət, pul və cəvahir vermir? Əli (ə) deyir: “Əgər Allah bunları versə, həqiqətdə ixtiyar aradan gedər. Əgər icbari iman olsa, xalqın hamısı gəlib, iman gətirər, amma artıq bu, iman olmaz. Xalqın öz ixtiyarı ilə qəbul etdiyi iman, həqiqi imandır, yoxsa (Əmirəl-mö'mininin (ə) öz ifadəsidir) Allah heyvanları bunların tabeçiliyinə gətirə bilər, necə ki, nümunə olaraq Süleyman peyğəmbər üçün bu işi gördü – quşları onlara rəam edə bilərdi ki, bu iki nəfər Fir'onun yanına gələndə quşlar onların başı üstündə hərəkət etsinlər, heyvanlar onlara tə'zim etsinlər və xalq üçün heç bir şübhə yeri qalmasın, ixtiyar tamamilə aradan getsin”. Əli (ə) buyurur ki, bu surətdə «adlar öz ifadələrini itirərdi» və bu,

artıq iman deyil". İman odur ki, onda heç cür icbar olmasın. Mö`cüzə və kəramət də dəlil həddində lazımdır. Bu iş dəlil həddində olduqda, Qur'an "ayə" və "mö`cüzə" adlandırır. Dəlil həddindən artıq istəniləndə isə "Peyğəmbər mö`cüzə xəzinəsi deyil" deyir. O, öz imanını xalqa göstərməyə gəlmişdi. Peyğəmbərliyinə doğruluğuna bir sübut olmaq üçün Allah, onun əli ilə mö`cüzə də zahir edir. Amma bir mö`cüzə burada, biri orada; o desin filan mö`cüzəni göstər, bu desin ayrı mö`cüzə göstər, meydan oxuyanlar kimi. Biri, bir adamı həşərata çevirməyi istəsin, digəri ulağını at eləməyi istəsin. Mə'lumdur ki, mö`cüzə bu şəkildə deyil. Əli (ə) deyir ki, "belə olsaydı iman iman olmazdı".

Mənim sübut gətirəcəyim sonrakı cümlə budur: Allah bu təşrifatlar, təşkilatlar, dəbdəbə və təntənələri heç vaxt öz peyğəmbərinə verməz; bütün xalqı öz tə'siri altına alan belə qüvvələri Allah peyğəmbərinə verməz. Peyğəmbərlər də bu üslubu izləməzlər. Allah peyğəmbərlərinin himmət, iradə, əzm və ruhiyyələrini gücləndirir ki, o yun paltar və taxta əsa ilə Fir'on qarşısında dayanır və qüdrətlə deyir:

"Allah, onları zahirdə görünəndən daha aciz qərar vermişdir."

Sonra buyurur:

"Ürəkləri və gözləri zənginliklə dolduran qənaət, gözləri və qulaqları incidən xüsusiyyətlə."

(Bəlkə də bunu sizə təfsir etməkdə acizəm. Hər halda bu ifadəni düzgün şəkildə şərh etməyə çalışıb və sizin də qavraya bilməyinizi arzu edirəm). Allah onların batinlərində o qədər qənaət əzm və iradə qüvvəsi qərar verdi ki, ürəkləri və gözlərini tamamilə ehtiyacsız etdi. Eləsi var ki, varlı olduğuna baxmayaraq "nəyim var, nəyim var" deməklə özünü ehtiyacsız göstərmək istəyir; eləsi də var ki, "yoxumdur, lakin ehtiyacım da yoxdur, dünya malına e'tina etmərəm" –deyə özünü ehtiyacsız aparmaq istəyir. Əli (ə) deyir ki, "peyğəmbərlər gözləri doldururlar, amma "bu

bağım, bu evim, bu qədər atım arxamca hərəkət edir, bu qədər nökrələr ardımca gəlir, bu cah-cəlalım və təmtəraqım" və sairə ilə yox, əksinə "yoxumdur, ehtiyacım da yoxdur", deməklə, bu cah-cəlalə əhəmiyyət verməyib, son dərəcə sadə yaşayırdılar, lakin həmin sadəlik o cah-cəlalıları və əzəməti əzirdi.

İSGƏNDƏR VƏ DİYOGEN

Kəlbi təriqətinə mənsub məşhur bir filosof varmış. Əlbəttə, onlar tərkidünyalıqda son dərəcə ifrata qapılmışdılar. İşləri çox qərribə idi. Dünyanın mal-dövlətinə əsla maraq göstərmirdilər. Dediym filosofun həтта evi belə yox idi. Bu kişinin adı "Diyogen" idi ki, müsəlmanlar ona "Divcans" deyərdilər və Mövləvinin "divani-şəms"dəki məşhur şe'ri ona bir işarədir: (Şərin məzmunu)

Dünən şeyx çıraqla şəhərdə gəzirdi.

Divləri görməkdən kədərlənmişəm, insan axtarıram.

Tapılmır, biz axtarmışıq dedilər.

Mən də tapılmayanı axtarıram dedi.

Deyəcəyim macəra həmin Diyogenə aiddir: Günün günorta çağı əlində çıraq gedirdi.

– Niyə çıraq götürmüşən? – deyə soruşduqda, cavab verdi:

– Bir şeyi gəzirəm.

Soruşdular:

– Nəyi?

Dedi:

– Adam axtarıram.

Makedoniyalı İsgəndər İrani fəth etdikdən sonra, hamı gəlib onun qarşısında baş əyib təvazökarlıq edirdi. Diyogen gəlmədi və ona e'tina etmədi. Nəhayət, İsgəndər dözə bilməyib: "Biz Diyogenin sorasını alarıq", dedi və çöldə yaşayan Diyogenin yanına getdi. Diyogen necə deyərlər, günəş hamamında çimirdi (özünü günə verirdi). İsgəndər gəldi. Diyogenə çatdıqda atların səsi ucaldı.

Diyogen bir az boylanıb baxdı və sonra e'tina etməyib yenidən uzandı. Nəhayət, İsgəndər at üstündə gəlib başının üstündə dayandı: – “Dur ayağa!” Və bir neçə söz dedi. O, cavab vermədi. Nəhayət, İsgəndər ona dedi:

– Məndən bir şey istə. Dedi:

– Yalnız bir şey istəyirəm. İskəndər dedi:

– Nə? –

Dedi:

– Kölgəni başımın üstündən çək, günəşin qarşısını kəsmisən.

İsgəndər qayıtdıqda, sərkərdələr dedilər:

– Nə qədər də alçaqdır, adam da bu qədər alçaq olarmı?

Dünyanın sərvəti ona üz gətirdi, o hər şey istəyə bilirdi... Lakin İsgəndər Diyogenin ruhunun qarşısında əzilmiş və tarixə əbədilik yazılan bircə söz demişdi: “Əgər İsgəndər olmasaydım, Diyogen olmaq istərdim.” Ancaq İskəndər olduğu halda da, Diyogen olmağı sevirdi, “İsgəndər olmasaydım” deməsi, necə deyərlər, “xala-xətrin qalması” üçün idi.

Əli (ə) buyurur ki, peyğəmbərlər qənaət və sadəlik paltarında idilər və bu, onların ilahi siyasəti idi. Onlar da ürəkləri zahirî cah-cəlal ilə deyil, sadəliklə yanaşı olan mə'nəvi zənginliklə doldururdular. Əziz islam Peyğəmbəri həyatı boyu cah-cəlala nifrət edərdi. Səfərə getmək istəyəndə bir dəstənin onun ardınca hərəkət etməsinə izn verməzdi. Atlı olduqda və bir piyada onunla gəlmək istədikdə, deyərdi: “Qardaş! Bu işlərdən birini seçməlisən; ya sən qabağa düş, mən ardınca gələrəm; ya mən gedim, sən sonra gəl”. Əgər təsadüfən iki nəfərin ata minməsi mümkün olsaydı, buyurardı: “Gəl hər ikimiz minək, yaxşı olmaz, mən atlı olam, sən isə piyada”. Özü atla gedib başqasına piyada getməyə izn verməsi qeyri-mümkün idi. Məclisdə oturduqda, deyərdi: “Dairəvi əyləşək ki, məclisin yuxarı-aşağısı olmasın. Əgər mən yuxarı başda otursam və sizlər ətrafımda

əyləşsəniz, o zaman mənim cah-cəlalım sayılırsınız, mən isə belə işi sevmirəm”. Peyğəmbər (s) nə qədər ki sağ idi, bu prinsipdən çıxmazdı. Bu işi rəhbər üçün bir növ zəruri və lazım bilirdi. Buna görə də görürük ki, Əli (ə) da öz xəlifəliyi zamanında bu prinsipə son dərəcə diqqətlə riayət edir. Bir başçıya, xüsusilə mə'nəvi və ruhani cəhəti də olsa, İslam heç vaxt icazə vermir ki, özü üçün cah-cəlah və təmtəraq düzəlsin. Allahın peyğəmbərinin cah-cəlalı onun zahirî təşkilatında yox, mə'nəviyyatındadır. Əmirəl-mö'minin xəlifəliyi zamanı, Bağdadın yaxınlığında Ənuşirəvanın qədim sarayının yerləşdiyi Mədain şəhərinə gəldi. Saraya girib, ona xeyli baxdı. Bir nəfər dünyanın vəfasızlığı barədə ərəbcə bir şe'r oxumağa başladı. Əli (ə) buyurdu: “Bunlar nədir?”. Sonra Qur'an ayəsi oxu:

“Onlar neçə-neçə bağlar, bulaqlar, neçə-neçə əkinlər, gözəl yerlər və zövq aldıkları neçə-neçə ne'mətləri qoyub getdilər.”

Həzrət Əli (ə) İran ərazisinə gələndə iranlılar Əlinin (ə) gəldiyini bildikdə, bir qrup kəndxuda o həzrəti qarşılamağa gəlib, onun qabağında qaçmağa başladılar. Həzrət onları çağıraraq dedi: Nə edirsiniz? Dedilər: “Bu, böyüklərimiz üçün etdiyimiz hörmətdir, onların qabağında qaçırıq. İndi də sənə hörmət etmək üçün bu işi görürük”. Buyurdu: “Siz bu işinizlə özünü təhqir edib alçaldırırsınız, o böyüklərə də bunun zərrəcə xeyri yoxdur. Bu işlər nədir? Mən bu təşrifatdan uzaq və bizə azad insansınız; mən bir bəşərəm, siz də bir bəşər”.

Demək əziz Peyğəmbərin (s) yaşayış prinsiplərindən və üslublarından biri sadəlik əslidir “Allah Peyğəmbərinin (s) sadə və qənaətli yeməyi var idi.” Və ömrünün sonuna qədər bu əslə riayət etdi. Hədislərin birində nəql etmişlər (sünnilərə də nəql etmişdir) ki, Peyğəmbər (s) arvadlarından üz döndərərək, onları boşanmaq, yaxud sadə yaşayışı seçməkdə azad qoydu. Bu hadisə vaxtı Xəttab oğlu Ömər əziz

Peyğəmbərin (s) otağına girdi. Arvadların bə'zisi deyirdilər ki, “axı bizim yaşayışımız çox sadədir, qızıl və zinət istəyirik, hərbi qənimətlərdən bizə də verin”. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Mənim həyatım sadədir, mən sizi boşamağa və Qur'anın dediyi kimi sizə (ki, boşanan bir arvada bir şey vermək lazımdır) bir şey verməyə hazıram. Əgər mənim sadə yaşayışla keçinirsinizsə, keçinin, yox, boşanmaq istəsəniz, boşayım”. Əlbəttə hamısı dedi: “Yox, biz sadə yaşayışla keçinirik”. Macəra təfəsilətilədir. Yazmışlar ki, Xəttab oğlu Ömər həzrətin arvadlarının narahat olduğundan xəbərdar olduqda, Həzrətlə danışmaq üçün onun hüsuruna getdi. Ömər deyir: “Bir zənci Həzrətin qapıçısı idi. Həzrət ona tapşırırmışdı ki, heç kimi içəri buraxmasın, oraya çatıb zənciyə dedim ki, Həzrətə de, Ömərdir. Gedib gəldi və cavab vermədiyini söylədi. Mən gedib yenidən gəldim və izn istədim, yenə də mənə cavab vermədi. Üçüncü dəfə qəbul etdi. İçəri getdikdə gördüm ki, xurma lifinə oxşayan bir döşək üstündə istirahət edir, mən otağa girəndə, Həzrət azacıq yerindən hərəkət etdi; gördüm ki, döşək (kobudluqdan) mübarək bədənində iz salmışdır. Çox narahat oldum”. Ömər sonra (bəlkə də ağlaya-ağlaya) deyir: “Ey Allahın Peyğəmbəri! Nə üçün belə olmalıdır? Nə üçün kəsrlər və qeysərlər naz-ne'mət içərisində qərq olduqları halda, sən kimi Allahın Peyğəmbəri belə bir vəziyyətdə olsun?” Həzrət narahat olub, yerindən qalxaraq buyurdu: “Sən nə deyirsən? Bu bihudə sözlər nədir danışsən? Sənin nəzərində çox böyük cəlvələlib, mənim o cür cah-cəlalımın olmadığını yoxsulluq hesab edirsən? Və o cah-cəlalı onlara bir ne'mət sanırsən? And olsun Allaha ki, onların hamısı müsəlmanlara qismət olar, amma bunlar adama fəxr sayılmaz”.

Görün, Peyğəmbərin (s) yaşayışı necə idi, öləndə nə qoyub getdi? Əli (ə) öləndə nə qoyub getdi? Peyğəmbər (s) dünyadan gedəndə, yalnız bir qızı var idi. Ən'ənə olaraq hər bir insan atıfə me'yarı ilə davransa, qızı üçün ev və yaşayış

vəsaiti hazırlamaq istər. Əksinə, bir gün Fatimənin (s) evinə gedib, görür ki, onun qolunda gümüş bilərzik var və qapıya bir əlvan pərdə asıb, Həzrət Zəhranı (s) son dərəcə sevdicinə baxmayaraq, bir söz demədən qayıdır. Həzrəti-Zəhra (s) hiss edir ki, atası bu vəziyyəti də onun üçün xoşlamır. Nə üçün? Çünki “əhli-səffə” (İslamın evsiz olduqları üçün həzrəti Peyğəmbərin (s) məscidinin eyvanında oturan qərib və qonaqları) dövrü idi. Zəhrə bəxşiş əhli olan və dünya malından hər nəyi olsa, başqalarına bağışlayan Zəhra (s), Peyğəmbər (s) qayıdan kimi gümüş bilərziyi qolundan çıxarır və əlvan pərdəni açıb, bir nəfərlə əziz Peyğəmbərin (s) hüsuruna göndərir. Həmin adam bunları gətirib, bildirir ki, “ey Allahın Peyğəmbəri, qızınız göndərib, istədiyiniz hər hansı xeyir işdə məsrəf edin. O zaman Peyğəmbərin (s) üzü gülür və belə bir cümlə deyir: Ay atası ona qurban!”.

Toy gecəsidir. Zəhra (s) üçün, bir gəlinlik köynəyi almışlar, əvvəldən də bir köynəyi var idi. Gecə bir yoxsul Zəhranın (s) qapısına gəlib səsləyir: “Mən çıpağam, məni geyindirən yoxdurmu?”. Başqaları bu yoxsula diqqət yetirmirlər. Evin gəlini və necə deyərlər, taxta çıxmış Zəhra (s) görür ki, heç kim ona baxmır, dərhal gedib xəlvətdə təzə paltarını çıxardıb ona verib köhnə paltarını geyir və qayıtdıqda:

- Hanı köynəyin? – deyə soruşurlar
- Allah yolunda verdim, – deyir.

Zəhra (s) üçün bunların nə əzəməti, nə əhəmiyyəti var? Paltar nədir? Təşkilat və dəbdəbə nə deməkdir? Zəhra (s) “Fədək” dalınca gedirsə, bu, ona görədir ki, İslam haqqı istəməyi vacib bilir, yoxsa “Fədək”in nə dəyəri var? “Fədək”in dalınca getməsə, zülmə baş əymiş olardı, yoxsa yüz fədəkləri onlar Allah yolunda verərdilər, zülmə baş əyməmək lazım olduğu üçün Zəhra (s) öz haqqını tələb edir, yə'ni “Fədək”in dəyəri Həzrəti-Zəhra üçün hüquqi xarakter daşıyır, iqtisadi və maddi yox. İqtisadi və maddi cəhətdən

dəyəri yalnız bu qədər idi ki, “əgər “Fədək” olsa, başqalarına yardım edə bilərəm”.

Bəli, Zəhranın (s) belə toy gecəsi olmuşdu. Ancaq vəfat etməzdən əvvəl xüsusi təmiz paltar geydi ki, öləndə o halətdə olsun. Üməys qızı Əsma deyir: “Əziz Peyğəmbərin (s) vəfatından ya yetmiş beş, ya da doxsan beş gün sonra gördüm ki, xanımın halı yaxşıdır, yerindən qalxıb oturdu, sonra durub qüsl elədi və sonra buyurdu:

– Əsma! Mənim o təmiz paltarlarımı gətir”. Əsma deyir ki, “mən çox sevindim ki, elə bil xanımın kefi yaxşıdır”. Lakin o, bir cümlə dedi ki, Əsmanın bütün ümidləri üzüldü. Həzrət Zəhra (s) buyurdu:

– Əsma! Mən indi üzünü qibləyə yatıram, azacıq, bir neçə an mənimlə danışma, elə ki, bir az keçdi, məni səslə. Cavab verməsəm, bil ki, ölüm ərəfəsindəyəm. Burada Əsmanın bütün ümidləri üzüldü. O qədər də keçmədi ki, Əsma harayla Əlinin (ə) sorağına getdi və Əlini (ə) məsciddən çağırdı. Həsən (ə) ilə Hüseyin (ə) gəldi.

Uca və böyük Allahdan başqa bir qüvvə və qüdrət yoxdur. Məhəmmədə və onun pak nəslinə salavat!

Sənin böyük, əzəmətli, yüksək, əziz adınla ya Allah!

Ey Allah, bizi islamın və Qur'anın qədrini bilən et, Öz mərifət və məhəbbət nurunu qəlblərimizə saç; Peyğəmbər və onun övladının məhəbbəti və mərifətini bizim qəlblərimizə sal; bizim şəri ehtiyaclarımızı yerinə yetir; ölürlərimizə öz inayət və rəhmətini şamil elə; ağamız Sahibəz-zəmanın zühurunu yaxınlaşdır! Amin.

DÖRDÜNCÜ ÇIXIŞ

VASİTƏDƏN NECƏ İSTİFADƏ ETMƏK OLAR?

Peyğəmbərin (s) davranışından öyrənilməli məsələlərdən biri də “vasitədən necə istifadə etmək”dir. Əvvəla, insan öz hədəflərində müsəlman olmalıdır, yəni hədəfi müqəddəs, ali və ilahi olmalıdır; ikincisi, həmin hədəflərə çatmaq üçün vasitədən necə istifadə etməkdə də həqiqi müsəlman olmalıdır. Camaatın bə'zisi hədəf baxımından müsəlman deyil, yəni həyatlarında yemək, içmək, geyim və zövq almaqdan başqa hədəfləri yoxdur. Onların fikirləşdikləri yeganə hədəf bundan ibarətdir ki, daha artıq asudəlikdə olmaq üçün necə yaşasınlar. Bunların hədəfi əslində bir heyvanın hədəfi çərçivəsindən kənara çıxmır. Bunlara nəinki müsəlman, heç insan da demək olmaz. Bir insan, insan olduğu üçün, heyvani şəhvetlər hüdudundan yüksək ideyaya malik olmalıdır və əgər insan doğrudan da müsəlman olsa, bütün hədəflər bir kəlmədə xülasə olar, o da Allahın razılığıdır. Sonrakı mərhələdə insan, öz pak, müqəddəs və ali hədəflərinə çatmaq üçün vasitələrdən istifadə etməli olur. Məsələ burasındadır ki, məqsədin insanpərvər və ilahi olması kifayətdirmi? Hədəf ilahi olduqda, artıq vasitənin nə olması fərq etmirmi? Və o müqəddəs hədəfə çatmaq üçün hər növ vasitədən istifadə etmək olarmı? Tutaq ki, məqsədimiz müqəddəsdir. Müqəddəs hədəf üçün hər bir vasitədən - müqəddəs olmayan və çirkin vasitələrdən belə - istifadə etmək olarmı? Yoxsa, müqəddəs hədəf naminə müqəddəs olmayan və çirkin vasitədən yox, müqəddəs vasitədən istifadə etmək lazımdır? Məsələnin aydınlaşması üçün bir neçə nümunə veririk.

DİNİN TƏBLİĞİNDƏ QEYRİ-ŞƏR'İ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK

Məqsədımız dini təbliğ etməkdir. Bundan yaxşı iş nədir ki! Bə'zən isə hədəfimiz öz şəxsi işimizi həll etməkdir, bir işi özüm üçün, öz rahatlığım və mənfəətim üçün görmək istəyirəm. Burada məsələ aydındır. Lakin bir işi özüm üçün deyil, din üçün görmək istəyirəmsə, onda hər növ vasitədən istifadə etməyim caizdirmi? Əgər şəxsi mənfəətim üçün çalışırımsa, məsələn, bə'zən işimin maddi və ya idari baxımdan çətinliyi olur, sizin yanınıza gəlirəm ki, müşkülü həll edəsiniz; buna görə də üç-dörd yalan uydururam. Burada hamı məni danlayıb deyər ki, buna bax, müşkülünü həll etmək üçün, yaltaqlıq edir, yalan danışır, ittiham edir. Bə'zən isə hədəf başqa şeydir. Mən bir məscid tikdirmək istəyirəm, özüm üçün ki tikdirmirəm, həqiqətən də məscid tikməkdə hədəfimiz müqəddəsdir. Mən məscidi olmayan bir yerdə məscid tikdirmək istəyirəm ki, camaat gəlib orada namaz qılsın, moizə məclisləri təşkil etsin, uşaqlar gəlib orada din hökmlərini öyrənsinlər və yığıncaqlar olsun. Bu məscid tikinti materialı istəyir, bir sıra çətinlikləri var, idarə məsələləri qarşıya çıxır bilər. Camaatdan pul yığmaq lazım olur. İndi bir nəfər xeyirxah qollarını çırmayıbdır ki, bu məscidin işini yola versin. O, birinin yanına gedib, bir söz deyir və bu yolla ondan pul qoparmaq istəyir, üç-dörd yalan da deyir, lakin nəhayət, ondan məscid üçün beş min tümən pul qopardır. Başqasına yaltaqlıq və ikiüzlülük edib deyir ki, “sən eləsən, beləsən, bizim qədimdən sənə hörmətimiz var, yuxuda gördüm ki, behiştə yüksək məqamın var”, on min tümən də bundan alır, əlli min tümən bir başqasından qopardır. Biz bu işə nə deyirik? Bəlkə də çoxları bu işi müqəddəs sanıb, bir növ fədakarlıq hesab edib deyirlər ki, “bir bax, bu yazıq özü üçün çalışmır, səhərdən axşama qədər qollarını çırmayıb yalnız məscid üçün çalışır, gör nə iş qalmayıb ki bu adam görməsin?! Hər kimə çatır, hər

yol ilə də olsa, məscid üçün pul qopardır, doğrudan da fədakar və əliaçıq adamdır”.

Görəsən bu cür iş düzgündür, yoxsa düzgün deyil? Bunun özü bir məsələdir.

HƏDİS UYDURMAQ

Bir nəfər (bu, olmuş hadisədir) xalqa yol göstərüb, hidayət etmək üçün Peyğəmbər və ya imamdan hədis uydurur, halbuki, şəxsi qərəzi yoxdur, hədəfi xalqı düz yola çəkməkdir. O düşünür ki, əgər Peyğəmbər (s) və ya imamdan xalqa belə hədis desə, xalq daha yaxşı qəbul edər. Bu şəxs, məsələn, öz qəlbində deyir: Bu xalq ki, bu qədər qeybət edib, boş sözlər danışır. Xalqın qeybət edib boş söz danışmaması üçün, yaxşı olar ki, filan duanın üstünlüyü barədə bir hədis uydurum, xalq da bu hədisi oxuyub, boş və bihudə danışq, qeybət əvəzinə, gedib dua oxusunlar; yaxud Qur'an savabından deyim ki, əgər Qur'anın filan surəsini qırx dəfə ardıcıl oxusanız, filan nəticəsi olacaq.

Görəsən bu yaxşı işdirmi? Hədəf müqəddəsdir, bir nəfər yalan danışq və uydurmalarla bu müqəddəs hədəfə çatmaq istəyir. Görəsən, bu düzdür, yoxsa düz deyil?

Tarixdə belə işlər görənələr çox olmuşdur. Bir hədis vardır ki, təfsir kitablarının çoxunda yazmışlar. Məncə “Məcmül-bəyan”ın müqəddiməsində də yazılmışdır və mən dəfələrlə kitablarda onu oxumuşam. Bu hədisi “Übəyy ibni Kə'b”dən Qur'an surələrinin qiraətinin üstünlüklərinə dair nəql edirlər. Məsələn, «Təbarək» surəsini oxumağa xüsusi üstünlük, «Ələq» surəsinə başqa bir savab, «Qələm» surəsinə başqa savab, “Bəqərə” surəsinə başqa, “Ali-İmran” surəsinə başqa savab zikr edirlər. Hər surə üçün bir söz demişlər; hamısı da Peyğəmbərdən rəvayət olunmuşdur. Biri gedib, bu hədisi rəvayət edəndən soruşur ki, “axı nə cür olur, bu hədisi yalnız sən rəvayət edirsən və səndən başqa bir nəfər demir?” Cavab verir:

– Düzünü istəsən, bu hədisi mən Allahın razılığı üçün uydurmuşam. Gördüm ki, məclislərdə oturub əfsanə və cahillik dövrü (ərəblərin Peyğəmbərdən əvvəlki dövrləri) tarixini nəql etməyə və cahiliyyət dövrü şe'rlərini oxumağa başlayırlar. Gördüm ki, camaatın vaxtı boş yerə itir. Bu bihudə işin yerinə onları Qur'an oxumağa yönəltmək üçün bu hədisi Peyğəmbərin dilindən dedim. Bunun nə eybi var?

Ayrı bir adam müəyyən məqsəd üçün bir yuxu uydurur və bu yuxu ilə xalqı hidayət etmiş olduğunu güman edir.

Sual yaranır: Görəsən, bir nəfərin müqəddəs hədəfə çatmaq üçün müqəddəs olmayan vasitədən istifadə etməsi düzgündür, yoxsa düzgün deyil?

Bu məsələ əvvəllər dəfələrlə fikrimə gəlmişdi. Elə bu gün yenə də Təfsir-əl-mizanı oxuyurdum. Gördüm ki, müəllif peyğəmbərlərin təbliğ üslubuna dair Qur'andan qavradığını bəyan etmişdir. Ümumiyyətlə, bu təfsirdən belə çıxır ki, peyğəmbərlər öz davranışlarında haqqa çatmaq üçün heç vaxt batil vasitədən istifadə etməmiş və haqqa çatmaq üçün hər zaman haqqın özündən faydalanmışlar.

QUR'ANDAKI HEKAYƏLƏRİN ƏSLİ VARMı?

Misirlilərin bə'zisi boş bir söz demişlər ki, bə'zən misirli olmayanların da sözlərində görünür. O da “Nəhcül-bəlağə”nin bə'zi əhvalatlarına aiddir. Deyirlər filan əhvalat dünya tarixlərində yoxdur. Yaxşı, tutaq ki, tarixdə yoxdur. O zaman sual olunur: Dünyada baş vermiş bütün hadisələr tarix kitablarında varmı?! Hal-hazırda əlimizdə olan tarix kitabları təqribən üç min il əvvələ aiddir. Yə'ni təqribən islamdan min dörd yüz il əvvələ kimi demək olar ki, dünya tarixi aydındır; ondan əvvəlki dövrə gəldikdə isə əsla aydın bir tarix yoxdur. Dörd-beş min il bundan əvvələ “tarixdən qabaqkı” dövr deyilir.

Bə'ziləri Qur'anın bə'zi əhvalatları barədə demişlər ki, Qur'anın hədəfi müqəddəsdir, hekayələri öyüd və ibrət götürmək üçün nəql edir. Qur'an tarix kitabı

deyildir ki, hadisələri yazsın; Qur'an hadisələri ibrət olsun deyə zikr edir. Məqsəd nəsihətdir, hadisənin baş verib-verməməsi fərq etməz. Dünyanın çoxlu arifləri heyvanların dilindən olduqca böyük nəsihətlər deməmişlərimi? Onların həqiqi olmadığını hamı bilir. “Kəlilə və dimnə” dastanlarını misal çəkmək olar. Dovşan belə dedi, tülkü elə dedi, aslan belə danışdı; aslan gəlib tülkü ilə belə danışdı, sonra dovşan tapşırıq aldı. Bə'zən insanın ağıllı olmasının zərurətini, zorbalığın və gücün ağıl qarşısında dayana bilməyəcəyini demək istəyəndə, aciz dovşanın güclü aslanı quyuyu saldığını məsəl çəkir. Bunu öyüd və nəsihət üçün deyir, yoxsa elə bir əhvalat olmamışdır ki, onda həqiqətən aslan, tülkü və dovşan bir-birilə danışsınlar. Bə'ziləri (Allaha pənah aparıram) belə bir söz demək istəmişlər ki, Qur'an hekayələrinin tarixdə baş vermiş olduğu, yaxud nəsihət və ibrətamiz bir məsəl olması haqda fikirləşməyin zərurəti yoxdur.

Lakin bu, çox yersiz sözdür. Peyğəmbərlərin öz məntiqlərində bir həqiqət üçün (Allaha pənah) baş verməmiş bir hadisəni və ya bir yalanı misal üçün də olsa-deməkləri qeyri-mümkündür. Dünya ədəbiyyatında, heyvanların dilindən deyilənlərdən əlavə, olmayan hadisənin nəql edilməsi halları çoxdur. Hətta Sə'dinin Gülüstan, Bustan və başqa əsərlərində olan dastanların tarixi dəyərə malik olub-olmadığı mə'lum deyil, onların bir çoxunun qəti olaraq tarixi dəyəri yoxdur, çünki əsas e'tibarilə dastan özü özünü danır. Məsələn, deyir ki, Hindistanda olanda Sumənat bütxanasına getdim, orada Zənd və Pazənd oxuyurdular, sonra durub bütləri sındırdım, elə elədim, belə elədim. Əslində Sə'dinin ömrü boyu oraya gedib-getməməsi mə'lum deyil. Bundan əlavə, Sumənat bütxanasına getmişdirsə, Zənd və Pazənd orada nə gəzirdi? Ya deyir: Kaşgərdə idim, bir uşağı gördüm ki, filan nəhv kitabını oxuyurdu, mən ona belə dedim, o mənə belə cavab verdi. Yox, bunlar olmamışdır. Sə'dinin

məqsədi öyüd verməkdir. Sultan Mahmud və Ayazın dilindən bir sıra sözlər deyir ... Bunların həqiqəti yoxdur.

Qur'an, Peyğəmbər (s), imamlar və bu məktəbin yetirmələrinin bir müqəddəs hədəf üçün müqəddəs olmayan vasitədən - məsələn, bir boş, batil və əsli olmayan hədisdən misal üçün olsa da, istifadə etmələri qeyri-mümkündür. Buna görə Qur'andakı bütün hekayələrin baş vermiş olmasına şübhə etmirik. Qur'anın nəql etdiyi əhvalatların baş vermiş olmasına dair dünya tarixində sübut tapmağa ehtiyacımız yoxdur. Dünya tarixlərini Qur'an təsdiq etməlidir. O, (Əllamə Təbatəbai) Əl-mizanda Qur'an ayələrinə əsaslanaraq sübut edir ki, əsas e'tibarilə peyğəmbərlərin davranışında belə bir şey olmamışdır ki, bir müqəddəs hədəf üçün müqəddəs olmayan vasitədən istifadə etsinlər.

YENİLİKÇİLƏRLƏ MÜHAFİZƏKARLAR ARASINDA YAYILAN İKİ BATİL SÖZ

Bu barədə yenilikçilər arasında bir söz, mühafizəkarlar arasında da başqa bir söz yayılıb. Onların hər ikisinin həqiqətə necə zərbələr vurduğunu təkcə Allah bilir. Yenilikçilər arasında yayılmış və üzərində tə'kid olunan söz yeni fransızlardan götürülmüş və misirlilərin ifadəsi ilə desək, "Hədəf vəsiləni mübah edir" (Məqsəd vasitəyə haqq qazandırır) sözüdür. Demək, çalış hədəfin müqəddəs olsun. Müqəddəs hədəf üçün hər bir vasitədən - müqəddəs olmazsa belə - istifadə edə bilərsiniz. Müəyyən dərəcədə mühafizəkarların arasında yayılan söz bir hədisdir ki, hətta şeyx Ənsari (r.h.) "Məkasibi-mühərrəmə" əsərində onu iki yerdə nəql etmişdir. Birində təfsir etmir, lakin o biri yerdə təfsir edir. O hədis bundan ibarətdir ki, "əgər bid'ət əhli ilə (din hökmlərinin ziddinə yeni sünnət uyduranla) rastlaşsanız, onları sərgərdan edin, heyrətə daldırın. "Onları, yəni dində bid'ət yaradanları", dində olmayan şeyləri dinə daxil edən adamları heyrətə daldırın". "Dində olmayan bir şeyi dinə daxil etmək" bid'ətdir. Yəni bir nəfər gəlib, dinin

tərkib hissəsi olmayan bir şeyi din adına elə desin ki, camaat onun dindən olduğunu təsəvvür etsinlər. Onun əksi də mümkündür: Dinin tərkib hissəsi olan bir şeyi dində olmayan bir şey kimi qəbul etdirmisin. Hər iki vəziyyət bid'ətdir. (burada bu hədisi izah etməzdən əvvəl, bir məsələyə işarə etmək zəruridir).

BİD'ƏT VƏ YENİLİKÇİLİK

Bu gün "yenilikçiliyə" bid'ət deyirlər. Dində yox, başqa sahələrdə yenilikçiliyin iradə yoxdur. Biri şər'də, biri sənətkarlıqda, biri isə fəlsəfədə yenilikçi olmaq istəyir. Bunun iradə yoxdur, lakin dində yenilikçi mə'nasıdır, çünki dini gətirən biz deyilik, hətta imam da din gətirən deyil. İmam Peyğəmbərin vəlisi və onun elm xəzinəsidir. İmam Peyğəmbərin dediyini bəyan edir. Peyğəmbərin özü də din gətirməyib. Allah dini mələk vasitəsilə, bə'zən isə birbaşa peyğəmbərə vəhy edib. Peyğəmbər də camaata çatdırır və hamısını bir yerdə imama bəyan edir. Dində yenilikçilik batildir, bid'ətdir, haramdır. Yeni kəşf, məna çıxarmaq, istinbat düzgündür, o yenilikçilik deyildir. "Əxbəri"lər ictihadı yenilikçilik hesab edirlər. Deyirlər ki, ictihadların hamısı bid'ətdir. Onlar səhv edirlər. İctihad yaxşı qavramaq deməkdir. Ola bilsin ki, bir müctəhid müəyyən mövzunu qabaqca özünün və ya başqa müctəhidlərin çıxardıqları hökmdən ayrı cür dərk edir. Bu, dərk etmək məsələsidir, yenilikçilik yox. Bu gün mütləq yenilikçiliyi bid'ət adlandırırlar və onu himayə edirlər. Məsələn, deyirlər ki, filankəs bid'ət edir. Lakin biz səhv etməməliyik və bu ifadə də yanlışdır. Qədimdən bizim aramızda "bidət", yəni dində yenilikçilik, "dində olmayan şeyi dinə daxil etmək" mənasındadır. Sonralar, tədriclə "bid'ətin iradə yoxdur" demək üçün hər şeyi bidət adlandırmağa başladılar. Bunu demək istədim ki, bə'zi gənclər səhv etməsinlər. Bu gün yenilikçiliyə bid'ət deyirlərsə və bu bid'ət incəsənət, şe'r, fəlsəfə və ya elmi məsələlərə aiddirsə, nəinki iradə yoxdur, üstəlik

kamaldır. Lakin dində (ictihad mənasında deyil, dində olmayan bir şeyi uydurmaq) ən böyük günahlar həddindədir, bir hədisdə deyilir:

“Bidət edənə hörmət göstərən şəxs, dinin aradan aparılmasına yardım etmişdir.”

Əgər bir nəfər bir bid`ət əhlini görməyə getsə, dini xarab etmişdir. Yə`ni hər kim dində bid`ət etsə, onunla get-gəl etmək belə haramdır.

Bid`ət əhli barədə bir hədisimiz var. Orada deyilir ki, “bid`ət əhlini gördükdə “onu heyrləndirin!” Bu kəlmə iki yerdə işlənər: Biri məhkum etmək və heyrləndirmək mə`nasındadır ki, Qur`anın özündə də gəlmişdir. O məqamda ki, həzrət İbrahim öz zamanının zalım hakimi ilə mübahisə etdi və işin sonunda “kafir olan məbhut oldu”, o, İbrahimin məntiqi qarşısında aciz qaldı, məbhut oldu, məhkum oldu, rüsvay oldu. İkincisi isə böhtan və töhmət, yə`ni yalan uydurmaq mə`nasındadır. Bildiyimiz kimi, bu kəlmə “bu böyük böhtandır” ayəsindədir. Yə`ni böyük böhtan, böyük yalan. Şeyx Ənsari açıqca deyir ki, bid`ət əhli ilə qarşılaşdıqda, onları heyrləndirin. Yə`ni güclü məntiqlə onlarla qarşılaşın, onları məbhut edin, necə ki, İbrahim öz zamanının zülmkar hakimi Nəmrudla mübahisə etdi və onu məbhut etdi. Bid`ət əhlinə məntiqlə yanaşın. Camaat başa düşsün ki, onlar bid`ət əhlidirlər və yalan deyirlər, onlarla bəhsə girişib, məhkum eləyin.

Bir qrup bu hədisdən bu cür istifadə etmişlər ki, “bid`ət əhlini gördükdə, yalan demək caizdir, onlara hər nə istəyirsinizsə, nisbət verin, istədiyiniz yalanları uydurun”, yə`ni müqəddəs bir hədəf olan bid`ət əhlini əzmək üçün müqəddəs olmayan vasitədən, yə`ni yalan uydurmaqdan istifadə edin, çünki bu işin dairəsi genişlənər. Ağillı adamlar heç vaxt belə söz deməzlər, əməli başqa olan adamlar isə həmişə bəhanə axtarırlar.

Nəfsin qəribə hiylələri var! Yoldan azdıran nəfsin hiylələri qəribədir! Hərdən insanın nəfsi elə hiylə işlədər ki, adamın özü də başa düşməz. Məsələn, peyğəmbərin doğum gecəsidir, şənlik etmək istəyir. Əxlaqsız işlər görüb deyir ki, “şənlik gecəsidir, Peyğəmbərin doğulduğu gecədir, yeyib-içməyin nə iradı var? Mən Peyğəmbərə görə bu işi gördüm!”. Aşağıdakı macərə “bir şahı”nın dəyəri olan zamana aiddir: Deyirlər bir nəfər çaxır mağazasına gedib, satıcıya dedi:

– Mənə bir şahılıq çaxır ver.

Satıcı dedi:

– Bir şahıya çaxır olmaz.

– Nə qədər olar, o qədər ver.

Satıcı təkrar etdi ki, olmaz. Kişi dedi:

– Bir qranlıq çaxırı iyirmi yerə böl və bir şahılığımı mənə ver.

– Bir şahılıq çaxır bir stəkanın dibi də olmaz.

Dedi:

– Elə onu ver.

Satıcı dedi:

– Camaat sərxoş olmaq üçün içir, bu qədər çaxır sənə tə`sir etməz ki!

Dedi:

– Sən onu ver, sərxoş olmasız öz boynuma.

Bə`ziləri sərxoş olmaq üçün bəhanə axtarırlar, keflənməsi onların özündədir, ancaq hərzəlik və bədməstlik etmək üçün bir bəhanə tapsınlar. Deyirlər “icazə verilmişdir ki, ürəyimiz istəyən hər bir yalanı bid`ət əhlinə uyduraq”. Belə adam sonra düşmənciliyi olan hər bir şəxsə dərhal bir söz qoşur, ittiham edir. Sonra deyir ki, o, bid`ət əhlidir; başlayır uydurub yalan deməyə, ittiham etməyə. Nə üçün? “Bizə icazə verilib”, deyir. Onda görürsünüz ki, dinin başına nə gəlir?! Avropasayaqlarımız deyir, ki, hədəf vasitəni mübah edir. Hədəf yaxşı olmalıdır, hədəf ki yaxşı oldu, vasitə hər nə olursa, olsun. Mühafizəkarlarımız isə deyir: “Bizə deyiblər

onları heyrləndirin, ürəyimiz nə istəsə, deməyə haqqımız var və ürəyimiz istəyəni də deyirik”. Onda görün dinin başına nələr gələr?!

ƏBU HÜREYRƏ VƏ SOĞAN SATAN

Əbu Hüreyrə Müaviyə tərəfindən Məkkədə hakim olanda, bir kişi şəhərə satmaq üçün bir qədər “Əkkə” (indiki Əkka) soğanı gətirmişdi. Amma onun soğanlarını heç kim almadı. Başqa yerə aparmağa imkanı yox idi və məhsul havanın istisində xarab olurdu. Soğan satan Əbu Hüreyrənin yanına gedib dedi:

– Əbu Hüreyrə! Bir savab iş görə bilərsənmi?

– Necə ki?

– Mən bir müsəlmanam, mənə deyiblər ki, Məkkədə soğan tapılır və Məkkə əhalisi soğan istəyir, nə qədər ticarət malım var idisə, satıb soğan aldım və buraya gətirdim. İndi heç kim almır, xarab olmaq üzrədir. Sən bir mö'mini qurtarıb, bir nəfsi dirildərsən. Bir iş görə bilərsənmi?

Əbu Hüreyrə dedi:

– Çox yaxşı, cümə günü camaat namaz qılанда soğanları müəyyən yerdə hazırla. O vaxt mən bir iş görərəm.

O gün camaat bir yerə toplaşanda Əbu Hüreyrə dedi:

– Ey camaat, Allahın Peyğəmbərindən eşitdim ki, hər kim Məkkədə Əkkə soğanı yesə, cənnət ona vacib olar.

Bir saatin içində camaat soğanları aldı, Əbu Hüreyrə də qəlbində razı idi ki, “bir mö'minə nicat verdim, bir müsəlman taciri iflasdan qurtardım”. Allah səni öldürsün! Peyğəmbərin hədisi belə şeylərə vasitə olmalıdırmı?! Sonra bu sahədə nələr deyilmədi?! Bəlkə də müəyyən şəhərlərin üstünlüyü barədə deyilmiş xəbərlər və hədislərin yüzdə doxsan beşi şəxsi mənafe üçün söylənilib. Məsələn, Peyğəmbərin dilindən deyilir: “Abadlıqların ən yaxşısı Beyhəqdir”, yerlərin ən yaxşısı Beyhəqdir, Səbzəvarın yanındakı Beyhəq. Peyğəmbərin Beyhəqlə nə işi var idi ki, gəlib bu qədər yerdən Beyhəqi seçib “yerlərin ən

yaxşısı Beyhəqdir” desin. Bəs nə üçün bu olmuşdur? Çünki filan Beyhəqli ağa özünə bir vasitə düzəltmək istəmişdir. Bu və bu kimi misallar istənilən qədər vardır ki, mən demək istəmirəm. Ancaq bilin ki, belə şeylər dini xarab etmişdir. Halbuki onun (Əllamə Təbatəbai) buyurduğuna görə, peyğəmbərliyin üslubu, bütün peyğəmbərlərin davranışının özəyi budur ki, müqəddəs hədəf, yə'nə haqqın xeyrinə əsla batıldan istifadə etməmişlər.

ƏLİ (Ə) VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK

Nə üçün həzrət Əlinin (ə) siyasəti yumşaqlik bilmir və əyilmirdi? Onun hədəfinin müqəddəs olmasına şübhə yoxdur. İbni Abbas və Müğeyrə ibni Şö'bə kimilərinin təklifi nə idi?! Müğeyrə ibni Şö'bə sonralar Müaviyənin xüsusi dostlarından və Əlinin (ə) düşmənlərindən oldu. Əmirəlmö'mininin xəlifəliyinin əvvəlində gəlib həzrətlə danışdı, əvvəlcə siyasətbazlıqla Həzrətə təklif edib dedi ki, “mənə görə sən hələlik Müaviyə barəsində bir kəlmə də danışmayasan. Və hətta onu təsdiq et, yə'nə onu da hökumətə layiq olan başqa adamlar kimi hələlik təsdiq et, qoy xəyalı rahat olsun. Elə ki, vəziyyət səhmənə salındı, gözlənilmədən vəzifədən azad et”. Həzrət buyurdu: «Mən belə iş görmərəm, çünki əgər Müaviyəni müvəqqəti də olsa, yerində təsdiq etsəm, bu az müddətdə də olsa, onu səlahiyyətli bilmiş olacağam. Mən isə onu səlahiyyətli bilmirəm və bu haqda xalqa yalan da demərəm.» Müğeyrə sözünün təsiri etmədiyini gördükdə “mənə sən görən iş yaxşıdır, sən haqlısan” deyib, getdi. İbni Abbas dedi: “Onun əvvəl dediyi söz, öz əqidəsi idi, sonrakı isə öz əqidəsi deyildi”. Müğeyrə bunu dedi və sonra Müaviyənin yanına getdi. Nə üçün Əli (ə) qəbul etmədi? Çünki o, peyğəmbərlərin yolu və üslubunu davam etdirən bir adam idi, siyasətbazlıqla işi yoxdu. Ona görə Əbu Bəkrə və Ömərə dahi deyirlər ki, istədikləri hədəfə çatmaq üçün hər bir vasitədən istifadə edirdilər. Niyə bə'ziləri Əlinin (ə) siyasətini qəbul etmək

istəmərlər? Çünki dönməz siyasəti, məqsədi və vasitələri vardır. Onun məqsədi haqdır, ona çatmaq istədikdə isə haqlı vasitədən istifadə edir. Lakin başqalarının hədəfləri haqq da olsa, əhəmiyyət vermirlər və “yalnız məqsədin haqq olduğu kifayətdir”, deyirlər.

PEYĞƏMBƏRİ-ƏKRƏM VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK

Səqif qəbiləsindən bir qrup Peyğəmbərin hüzuruna gəlib dedilər: “Ey Allahın Peyğəmbəri, biz müsəlman olmaq istəyirik, ancaq üç şərtimiz var, bu şərtləri qəbul edin. Biri budur ki, icazə ver bir il də bu bütələrə pərəstiş edək (bə`zilərinin “qoy bir dolu qarın yeyək” dediyi kimi), qoy bir il də biz bütələrə yaxşıca pərəstiş edək ki, qarnımız yasdən çıxsın. İkincisi budur ki, bu namaz bizim üçün çox çətin və xoşagəlməzdir (ərəblərin təkəbbürü icazə vermirdi ki, rükuya və səcdəyə getsin, çünki namaz təvazökarlıq və itaət göstərməkdir, buna görə də onların təbiətinə ağır idi). Üçüncüsü budur ki, böyük bütümüzü sındırmağı əmr etmə”. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Dediyiniz bu üç şərtədən sonuncusunun ki, filan bütü öz əlinizlə sındırmayasınız, eybi yoxdur, mən başqa bir nəfəri bu iş üçün göndərəm; o biri iki şərtə gəldikdə isə qəbul etməyim qeyri-mümkündür”. Yə`ni Peyğəmbər (s) əsla belə bir fikri, yə`ni “müsəlman olmağa gələn bir qəbilə qırx il bir bütə pərəstiş etmişdir, qoy bir il də pərəstiş edib, sonra gəlib müsəlman olsun”, fikrini əsla eləmədi, çünki bununla rızıləşmək bütperstliyi təsdiq etmək idi. Nəinki bir il, hətta əgər “Ey Allahın Peyğəmbəri, biz sizinlə müqavilə bağlayırıq ki, bir gecə-gündüz bütə sitayiş edib, sonra müsəlman olaq” desəydilər də, bunu qəbul etməsi qeyri-mümkün idi. Yaxud desəydilər ki, “Ey Allahın Peyğəmbəri, icazə ver biz bir gecə-gündüz namaz qılmayaq və sonra müsəlman olub namaz qılaq” (o bir gecə-gündüz namaz qılmamaq müqavilə əsasında və Peyğəmbərin imzası ilə olsun) Peyğəmbərin icazə verməsi mümkün

deyildi. Demək o, hər vasitədən istifadə etməirdi.

XALQIN CƏHALƏTİNDƏN DİNİN XEYRİNƏ İSTİFADƏ ETMƏK

Müqəddəs olmayan vasitədən istifadə etmək bir məsələdir. Bundan da incə və dəqiq məsələ budur ki, görəsən, xalqın qəflətdə olmasından haqq üçün istifadə etmək olar, ya yox? Xalqın qəflət yuxusundan, cəhalət və nadanlıqından dinin xeyrinə istifadə etmək özü bir məsələdir. Zənnimcə az adam bunun iradəli olduğunu deyər. Deyirlər bu yazıq cahil adamdır və nadandır, xəbəri yoxdur və xəbərsizlik, cəhalət, nadanlıq üzündən bir sıra e`tiqadlara inanmışdır. Bizim nə işimiz vardır ki, onu qəflət yuxusundan oyadaq. Hər halda o inanmışdır ki, doğrudan da həzrət Səccadın anası Şəhrbanu Kərbəladada olmuş və İmam Hüseyn (ə) şəhid olandan sonra, birdən orada bağlanmış atı minib getmiş və Ömər Sə`din adamları onu tə`qib etmişlər, o qaçmış və bir dağa gəlmişlər. Əgər desək ki, Allah tərəfindən bibi Şəhrbanunun atına nəzər salınmışdı, naçar olaraq deməliyik ki, Ömər Sədin ordusunun atlarına da Allah nəzər salmışdı ki, yüz əlli ağacı bir nəfəsə gəlmişlər, hətta deməliyik ki, onlara daha artıq nəzər salınmışdı, çünki bibi Şəhrbanu o dağa çatdıqda, artıq nəfəsdən düşürdüsə, onlar çatırdılar; əsgərlər Şəhrbanunu tutmaq istədikdə, o “ya hu tut” demək istərkən, səhv edib “ya dağ məni tut” dedi və dağ onu tutdu.

Maraqlıdır! Tarix və hədis deyir ki, Həzrət Səccadın (ə) əziz anası “nifas”da, yəni doğuşdan sonra dünyadan gedib və ümumiyyətlə, Kərbəladada olmayıb. Siz Kərbəla hadisəsini yazan bir nəfəri görməzsiniz ki, Həzrət Səccadın anasının Kərbəladada olmasını desin, istər bibi Şəhrbanu olsun, istərsə də başqa hər bir kəs. Bu bir əfsanədir ki, əfsanə quraşdırıqlar uydurmuş, bə`ziləri də ona inanmışlar. Bə`ziləri deyir ki, bizim bu sözlərlə nə işimiz var, yalandır, yalan

olsun, lakin xalq hər halda bu yolla iman qazanır.

Bu doğrudur, yoxsa doğru deyil? Yə'ni xalq qəflət yuxusu, cəhalət və nadanlıqdan bir sıra mövhumat və xurafatdan istifadə edib, bir düzgün əqidəyə çatıb. Görəsən, bunları imzalayıb sabitləşdirməyə haqqımız varmı? Cavab budur ki, yox!

Əmirəl-mö'mininin qabaqca oxuduğumuz kəlamında bir incəlik vardı ki, onu deməyi unuttum. Orada buyurur:

“Həkimlik üçün gəzən həkim öz məlhəmlərini verdi və dağlarını saxladı”.

Onun ardınca buyurdu:

“Bunu (məlhəm və dağı) kor qəlblərin, kar qulaqların və lal dillərin ehtiyacı olan yerə qoyar.”

Peyğəmbərin işlətdiyi alətlər və vasitələr, bir yerdə qüdrət və dağ qoymaq aləti idi, bir yerdə məlhəm; bir yerdə sərt davranırdı, bir yerdə yumşaq; ancaq yerini bilirdi. Sonra bəyan edirdi ki, bu vasitələrdən istifadə etməsi hər yerdə xalqın ayılması və biliyi istiqamətindədir. O yerdə qılınc vururdu ki, xalqı oyatsın, nəinki yuxuya daldırsın. Qılıncı əxlaqi agahlıq və ayılmağa səbəb olan yerlərdə işlədirdi. Dil, göz, qulaq və ürəkləri möhürlənmiş şəxsləri ayılmaq üçün qılınc vururdu.

PEYĞƏMBƏRİN (S) ÖVLADININ VƏFATI VƏ GÜNÜN TUTULMASI

Hədis kitablarımızda bir macəra yazılmış və onu hətta sünnə əhli də nəql etmişdir. Əziz Peyğəmbərin Qebtiyyəyi-Mariyə adlı misirli arvadından İbrahim adlı bir oğlu olmuşdu. Peyğəmbər (s) bu oğlunu çox sevərdi. Uşaq səkkiz aylığında öldü. Məhəbbət ocağı olan Peyğəmbərimiz təbii olaraq kədərlənir və göz yaşı tökərək buyurur: “Ürək yanır və göz yaşı axır, ey İbrahim, biz sənin xatirinə kədərliyik, lakin əbəda Pərvərdigarın razılığının xilafına bir şey demirik”. Peyğəmbərin (s) mübarək qəlbinə kədər tozu çökdüyü üçün, bütün müsəlmanlar narahat və kədərli idilər. Həmin

gün təsadüfən günəş tutulur. Müsəlmanlar şəkk etmədilər ki, günəşin tutulması, Peyğəmbərin xatirinə yuxarı aləmin həmahəngliyi idi, yə'ni günəş Peyğəmbərin oğlu dünyadan getdiyi üçün tutuldu.

Bu məsələ Mədinə əhalisi arasında yayıldı və arvad-kıış bir ağızdan dedilər: “Görün! Günəş, Peyğəmbərə kədər üz verdiyi üçün tutuldu”. Peyğəmbər (s) xalqa deməmişdi ki, Allah eləməmiş, günəşin tutulması buna görədir. Bu iş xalqın Peyğəmbər (s)ə olan əqidə və imanının artmasına səbəb oldu və xalq da bu kimi məsələlərdə bundan artıq fikirləşmir.

Lakin Peyğəmbər (s) nə edir? Peyğəmbər (s) xalqı hidayət etmək üçün, onların zəif damarlarından istifadə etmir; o, xalqın güclü nöqtələrindən istifadə etmək istəyir; Peyğəmbər (s) xalqın cəhaləti və nadanlığından islamın xeyrinə istifadə etmir, O, xalqın biliyi və mərifətindən istifadə edir. Peyğəmbər (s) xalqın qəfləti və nadanlığından deyil, ayıqlığından istifadə etmək istəyir, ona görə ki, Qur'an ona buyurmuşdu:

“Hikmət, aqli dəlillər və yaxşı öyüdlə Allahının yoluna çağır və ən yaxşı üsulla onlarla bəhs et” – deyər əmr edib, vasitələr zikr etmişdir. (Peyğəmbər (s) buyurmadı) ki, avam xalq cəhalət üzündən «iman gətirdik» sözünü deyib yaxşı nəticə əldə etmişlər. Biz də onlara demədik, biz burada sükut edirik. Peyğəmbər (s) susmadı və minbərə çıxıb danışdı, xalqın fikrini arxayınlaşdırdı və dedi: “Günəşin tutulması mənim uşağımın ölümünə görə deyil”. Bir insandır ki, hətta öz sükutundan belə sui-istifadə etmir. Belə də olmalıdır. Nə üçün? Ona görə ki, əvvəla, İslamın belə şeylərə ehtiyacı yoxdur. Qoy o adamlar gedib yalan yuxular, uydurmalar və bu kimi sükutlardan istifadə etsinlər ki, dinlərində məntiq və dəlil yoxdur, dinlərinin haqq olması açıq - aydın deyil. İslamın belə şeylərə ehtiyacı yoxdur. İkincisi, bu vasitədən istifadə edən şəxs sonda səhvə düşər. Məşhur məsəl var: “Hamını həmişəlik cəhalətdə saxlamaq olmaz”. Yə'ni

bəzilərinə həmişəlik cəhalətdə saxlamaq olar, hamını müəyyən bir müddət ərzində cəhalətdə saxlamaq olar, lakin hamını həmişəlik olaraq cəhalətdə saxlamaq olmaz, bundan əlavə, Allah da icazə verməz. Başqa sözlə desək, əgər bu əsl olmasaydı da, dinin əbədi qalmasını istəyən bir peyğəmbər bunu bilmirmi, ki, yüz il, iki yüz il, min il sonra gələn xalq başqa cür qəzavət edəcək? Bu kifayətdir ki, Allah ona icazə verməz.

HAQQ MƏQSƏD ÜÇÜN HAQQ VASİTƏ

Haqq üçün haqdan istifadə etmək lazımdır. Bu sözün mənası budur: Əgər mən bilsəm ki, bir nahaq və doğru olmayan sözü, bir yalanı, bir zəif hədisi, özüm yalan olduğunu bildiyim bir hədisi sizə oxusam, lap elə bu gecə sizin bütün günahkarlarınız tövbə edib, hamınız gecə namazı qılan olarsınız, (eyni halda) İslam belə bir iş görməyə icazə verməz. İslam bizə icazə verərmi ki, xalqın imam Hüseynə ağlaması üçün biz yalan deyək və dinləyənlər də bunun yalan olduğunu bilməsin? Şübhə yoxdur ki, imam Hüseynə ağlamağın da savabı vardır. Amma İslam yalanla ağlamağa icazə verirmi? Əsla icazə vermir. İslamın belə yalanlara ehtiyacı yoxdur. Haqqı batilə qatmaq haqqı aradan aparar. İnsan haqqı batilə qatsa, haqq daha davam gətirə bilməyib, aradan gedər. Haqq batil ilə yoldaş olub qalmağa dözə bilməz.

Deyirlər ki, vilayətlərin birinin böyük bir alimi minbərin yanında oturmuşdu. Seyyidlik qurşağı olan bir nəfər isə yalan rövzələr oxuyurdu. Böyük müctəhidlərdən biri olan o ağa minbərin yanından dedi: “Ağa, bunlar nədir deyirsən?” Birdən seyyid minbərin üstündən qışqırdı: “Sən fiqh və üsul ardınca get, cəddimin ixtiyarı məndədir, könlüm hər nə istəsə, deyərəm”. “Cəddimin ixtiyarı məndədir” nə deməkdir?!

Məqsədim budur: Dinə müxtəlif sahələrdən zərbə dəyən yollardan biri bu əsl nəzərə almamaqdır ki, hədəfimizin müqəddəsliyi lazım olduğu kimi, bu müqəddəs hədəf üçün istifadə etdiyimiz vasitələr də müqəddəs olmalıdır. Məsələn, biz yalan deməməli, qeybət etməməli və töhmət vurmamalıyıq; nəinki özümüz üçün, üstəlik dinin xeyrinə də yalan danışmamalıyıq, yəni dinin xeyrinə də dinsizlik etməməliyik, çünki yalan danışmaq dinsizlikdir. Dinin mənfəətinə yalan demək, dinin xeyrinə dinsizlik etməkdir. Dinin mənfəətinə töhmət vurmaq, dinin xeyrinə dinsizlik etmək deməkdir. Dinin xeyrinə qeybət etmək, dinin mənfəətinə dinsizlik etməkdir. Din icazə vermir ki, biz, dinin mənfəətinə olsa da, dinsizlik edək.

“Hikmət (əqli dəlillər) və yaxşı öyüdlə Allahın yoluna çağır.” Baxın görün əziz Peyğəmbərin (s) ən mühüm davranışlarından biri olan təbliği davranışı necə idi. O həzrət İslamı necə təbliğ edirdi, necə yol göstərər, hidayət edirdi. Sonra inşallah, Peyğəmbərin (s) təbliği davranışı barədə danışacağam.

ƏLİ (Ə) VƏ SUYU DÜŞMƏNİN ÜZÜNƏ BAĞLAMAQ

Biz dini rəhbərlərimizin, məsumların əhvalı barədə fikirləşib, onların necə davrandıqlarını düşünməliyik. Siffeyn müharibəsi Fərat sahilində baş verdi. Müaviyənin adamları su götürülə bilən yeri, yəni “şəriə”-ni tutdular. Sonra Əli (ə) gəlir, dostları susuz qalırlar. Əli (ə) Müaviyənin yanına adam göndərər bildirir ki, “biz hər şeydən əvvəl, müzakirə və danışmaq üçün gəlmişik, bəlkə Allah barışıq yolu ilə problemi müsəlmanların arasından qaldırır, həll etdi. Niyə belə bir iş görürsən?”. Lakin böyük qələbə əldə etdiyini təsəvvür edən Müaviyə bu sözlərə məhəl qoymadı. Əmirəl-möminin danışığın fayda vermədiyini gördükdə hücum əmri verdi və həmin gün axşam olmamış Müaviyə ordusu qovuldu və Əlinin (ə) qoşunu “şəriə”ni tutdu. Sonra Əlinin (ə) dostları dedilər: “Biz də indi əvəzini çıxar və qoyuruq ki,

onlar su götürsünlər.” Əli (ə) buyurdu: “Mən bu işi görmərəm, çünki su elə bir şeydir ki, Allah onu həm kafir və həm də müsəlman üçün yaratmışdır, bu iş şəhamət, comərdlik və kişilikdən uzaqdır, onlar belə etdilərse də, siz etməyin”. Əli (ə) qələbəni namərdliklə əldə etmək istəmir.

Belə incə məsələlər böyük şəxsiyyətlərin davranışında çoxdur.

ƏMR İBN AS VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK

Bir macəranı deyirəm, bəlkə də çoxları fikirləşər ki, əgər Əlinin (ə) yerinə olsaydıq, bu işi görməzdik.

Əmr ibn As şeytanlıq və alçaqlıq simvoludur. Əli (ə) Siffeyndə buyurdu: “Müaviyə! Nə üçün bu qədər müsəlmanı ölümə verirsən? Gəl ikimiz döyüşək, birimiz qalib, birimiz isə məğlub olarıq”. Məntiq aydın idi, nəticə də əvvəldən məlum idi. Əmr ibn As hərdən Müaviyəyə deyirdi: “Müaviyə! Düz deyir, söz budur ki, sənin igidliyin varsa, silahlanıb get Əli ilə döyüş”. Məsələnin nə yerdə olduğunu bilən Müaviyə hiylə ilə bir gün Əmr ibn Ası döyüşə göndərə bildi, ancaq Əli (ə) ilə döyüşə yox. Əlbəttə, Əmr As özlüyündə şücaətli idi və Misiri fəth etmişdi. Əmr ibni As silah götürüb, döyüş meydanına gəldi və mübariz istəyib dedi: (Məzmunu)

*Ey fitnə əhlindən olan Kufə rəhbərləri,
Ey böyük əmin olmuş Osmanın qatilləri,
Ey Yəmən əhlindən olan ə'yanlar,
Sizi vururam, amma Əbu Həsəni görmürəm.*

Eyni zamanda oyan-buyana baxırdı ki, həzrət Əmir ilə üzbəüz olmasın. O deyirdi “sizi vururam, amma Əlini görmürəm.” Əmirəl-mö'minin Əmr As onu tanımasın deyə, yavaş-yavaş gəldi. (Lakin onun axıra qədər qəflətdə qalmasını da istəmirdi.) Əmr As bilmədi ki, bu Əli

(ə)dır. Həzrət yaxına gəldikdə yenə də istəmədi o bilsin ki, kiminlə üzbəüzdür. Burada: “Mən Qüreyşdən olan Mö'təmən imamam” – deyə özünü təqdim etdi, “mən Əliyəm”. Əmr As özünü itirdi və atının başını çevirib qaçmağa başladı. Əmirəl-mö'minin onu təqib etdi və bir qılınc vurdu, o atdan yerə yıxıldı. Mən bilmirəm ki, o öncədən plan hazırlamışdı, yoxsa orada zehninə bu fikir gəldi, dərhal öz ayıb yerini açdı, çünki o bilirdi Əli (ə) elə kişi deyil ki, belə bir adamla üzbəüz olsun. Əmr As bu işi görən kimi həzrət üzünü çevirib qayıtdı. Müaviyə ömrünün axırına qədər onu məsxərə edib deyərdi: “Əmr ibn As! Ancaq yaxşı şəfaətçi tapdın, bütün dünyada mən bir nəfər tapmadım ki, bu qədər “müqəddəs” bir şəfaətçi tapmış olsun”.

Hədəfləri üçün hər bir vasitədən istifadə edənlər Əmr ibn As tipli şəxslərdir. Hər kəs olsa, deyər: “Vay, bir bax, Əli elə bir adamı boş yerə əlindən çıxartdı! Bir qılınc vurub atasını yandıraydın da!” Lakin Əli (ə) elə bir kişi deyildi ki, Əmr ibni Ası - özünə nicat vermək üçün öz ayıb yerini açıb göstərən bir şəxsi öldürmək üçün olsa da, haqq yolundan yayınsın. Üzünü döndərirdi və qayıtdı. Biz buna bənzər hadisələri mə'sum İmamlar və Əziz Peyğəmbərin davranışında çox görürük. Düşmənlə qarşılaşdıqda belə, öz əxlaq yüksəkliyi və cavanmərdliyindən əl çəkmirlər. Bu işlər göstərir ki, onlar başqa bir səviyyədə idilər və başqa bir səviyyədə düşündülər. Onlar özlərini haqqın və həqiqətin keşikçisi bilirdilər.

İMAM HÜSEYN (Ə) VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK

İmam Hüseyin (ə) üçün məsələ bu deyildi ki, öldürülsün, ya öldürülməsin. Məsələ bundan ibarətdir ki, dinə zərbə dəyməsin. Nə qədər kiçik də olsa dinin bir əsli öldürülməsin. Alçaqlıqda bəlkə də dünyada tayı olmayan Şimr ibn Zil-Cövşən Aşura günü tələsir ki, müharibə başlanmazdan əvvəl vəziyyəti görsün. Fikirləşdi ki, xeymələrin dalından

gəlsin, bəlkə bir cinayət törətdi. Lakin bilmirdi ki, İmam Hüseyn (ə) öncə hazırlıq görmüş və əmr etmişdir ki, xeymələri bir-birinə yaxın və dairəvi şəkildə qursunlar. Arxasında da bir xəndək qazıb, oraya quru çör-çöp töksünlər və yandırsınlar ki, düşmənin arxadan gələ bilməsin. Şimr gəldikdə bu vəziyyəti görüb narahat oldu və söyüş söyməyə başladı. İmam Hüseynin (ə) səhabələrindən bə'zisi cavab verdilər, əlbəttə, söyüşlə yox. Səhabələrin böyüklərindən biri dedi: “Ey İmam Hüseyn (ə) icazə verin bu dəqiqə bir oxla buradaca onu öldürüm”. İmam Hüseyn (ə) buyurdu: “Yox”. Səhabə belə hesab etdi ki, İmam Hüseyn (ə) Şimrin necə adam olduğunu bilmir, ona görə də dedi:

– Ey Allah Peyğəmbərinin övladı, mən bunu tanıyıram ki, necə daşqəlbli bir bədbəxtidir.

İmam Hüseyn (ə) buyurdu:

Bilirəm.

– Bəs nə üçün icazə vermirsiniz? Buyurdu:

– İstəmirəm ki, birinci mən başlayam. Mühəribə başlanmayınca, hələ iki müsəlman dəstəsi kimi üz-üzə dayanmışıq. Nə qədər onlar mühəribə və qan tökməyə başlamamışlar, mən mühəribəyə əl atmaram. Bu, Qur'anda olan bir əsldir:

Həzrət Əmir də Siffeyndə bu ayəyə istinad edərək deyirdi ki, “bu ayəyə görə mən başlamaram, lakin əgər başlasalar, müdafiə olunarıq”. İman Hüseyn (ə) Şimr barəsində həmin əslə riayət edərək deyir ki, mühəribə əməli olaraq düşmənin tərəfindən başlanmayınca, bizim tərəfimizdən başlanmamalıdır. Bu məsələlər İmam Hüseynin (ə) mə'nəviyyət məqamını və onların necə düşündüyünü göstərir. Kiçik bir əsl-müstəhəb (görməyi savab və görməməyi günah olmayan iş) də olsa-zay olmamalıdır.

Düşməndə isə belə təfəkkür yoxdur. Yavaş-yavaş sübh açılırdı, Ömər Sə'din qoşunu hazırlaşır; İmam Hüseyn (ə) da döyüş meydanının sağ və sol cinahlarını, qəlbini

(qərargahını) təşkil edir, bayraqdar tə'yin edir və fikrinə gətirmir ki, “onlar otuz min, biz isə yetmiş iki nəfərlik”. Sağ cinahı Züheyrə, sol cinahı Həbibə və bayraqdarlığı qardaşı Əbülfəzlil-Əbbasa (Allahın salamı ona olsun) verir. Mərd-mərdənə otuz min nəfərlik ordunun qarşısında dayanır. Lakin düşmənin heç bir prinsipə əsaslanan deyil, onlar üçün mərdlik və namərdlik eynidir. Dünya malı və Rey mülkü Ömər Sə'din gözlərini tutmuşdur və bütün işləri ikiüzlülük və Übeydullah Ziyadın razılığını qazanmaqdır. O, düşünür: “Nə iş görək ki, Übeydullahın yanına getdikdə, bizdən daha çox razı olsun və Rey mülkünə hökumət etməyim üçün artıq bir iradə qalmasın”. Birdən bir ox atır. İlk oxu Sədin oğlu özü İmam Hüseynin (ə) ordusuna tərəf atır və sonra deyir: “Ey camaat! Mənim əsgərlərim, hamınız əmirin müqabilində şahid olun ki, ilk oxu mən özüm atdım”. Sə'din oğlunun azı dörd min oxatanı var. Ox yağış kimi İmam Hüseynin (ə) dostlarına tərəf yağdı. Yazırlar ki, İmam Hüseynin (ə) səhabələrinin oxatanlarından bir qrup, xüsusi şəkildə bir dizlərini büküb o biri dizlərini qaldıraraq, igidliliklə ox atmağa başladılar. Yıxılan hər bir nəfərin qarşılığında düşməndən bir neçə nəfər yığılırdı. Bəlkə də İmam Hüseynin (ə) səhabələrinin çoxu bu oxatmada şəhid oldu. Lakin İmam Hüseyn (ə) döyüşə başlamadı. Aşura gününün mühəribəsi bir oxla başladı və bir oxla qurtardı. Ömər Sə'din oxu ilə başladı və üç başlı bir zəhərli oxla qurtardı. İmam Hüseyn (ə) dayandı ki, bir an dincəlsin. Düşmənin əsla fikrinə gətirmirdi ki, Hüseyn (ə) bir nəfərdir və qılınc ilə döyüşür, onunla yaxından döyüşmək lazımdır. Düşmənin bilir ki, Hüseynin (ə) bütün qüvvələri zəifləsə də, onunla döyüşə bilməzlər. Buna görə də uzaqdan daş atırlar, Əba Əbdullahın mübarək alını yaralanır, köynəyini qaldırır ki, qanları silsin... Burada Aşura mühəribəsi sona çatır. Əba Əbdillahi at üstündən yerə düşür.

Allahın salavatı olsun Məhəmmədə (s) və onun pak sülaləsinə!

Sənin böyük, əzəmətli, yüksək, əziz adınla ya Allah...

Pərvərdigara! Bizim hamımızın aqibətimizi xeyir ilə qurtar, bizi İslamın və Qur'anın qədrini bilən et; bizi haqqı tanıyan və haqq vasitədən istifadə edən qərar ver; öz məhəbbət və mərifət nurunu bizlərin ürəklərində yerləşdir; Peyğəmbərin və onun övladının məhəbbət və mərifət işıqlarını ürəklərimizə saç; ölürlərimizi öz inayət və mərhəmətinə şamil et!

Ağamız Sahibəz-zəmanın zühurunu yaxınlaşdır! Amin.

BEŞİNCİ ÇIXIŞ

İki sorğuya cavab

DAVUDUN (Ə) MACƏRASI VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK

“Vasitədən istifadə” mövzusunda çağırış və haqqa hidayət etmək üçün batildən istifadə etməmək barədə belə bir sual verirlər ki, elədirsə, bəs Qur'ani-kərimdə olan Davud peyğəmbərin macərəsində məsələ necədir? Ola bilsin ki, bəziləri bu macərə ilə tanış olmasınlar. Hekayənin Qur'anda göstərilmiş miqdarı budur ki, buyurur: “Bəndəmiz Davudun hekayəsini mehrabda olarkən xatırla ki, gözlənilmədən mehrabın yuxarisından bir dəstə adam (düşmən dəstəsi) gəldi (göründüyü kimi iki nəfərdən artıq idilər, ona görə ki, baxmayaraq, bir yerdə fərdin dilindən “doğrudan bu qardaşımdır”, deyilir, amma başqa ifadələrin hamısı cəmdir və sanki iki nəfərdən artıq idilər). Qur'an bu mətləbi belə irəli sürür: “Bu iki nəfər Davudun yanına gəldilər (və bilirsiniz ki, Davud o adamlardandır ki, həm Allahın peyğəmbəri, həm də sultan və padşah, yəni öz qövminin hakimi idi). Bu iki nəfərdən biri o birindən, yaxud da fərdlərdən biri, bir dəstənin nümayəndəliyi ilə, o birisindən şikayət edib, dedi: “Bu mənim qardaşımdır (ya doğrudan doğru qardaşı idi, ya da din qardaşı), onun doxsan doqquz qoyunu var, mənim isə yalnız bir qoyunum var, eyni zamanda gəlib həmin bir qoyunu da məndən istəyib, deyir: “onu mənə ver” və danışıda və dəyişmədə mənə qarşı kobudluq edir”. Qur'an bu qədər nəql edib buyurur ki, şikayət edən belə dedi və daha nəql etmir ki, o birisi özünü müdafiə etdi, yoxsa etmədi. Sonra buyurur ki, Davud isə dedi:

“Doğrudan da sənin qoyununu istəyib, öz qoyunlarına qatmaqda zülm etmişdir, doğrudan da şəriklər və biri-biri ilə əlaqədə olanların çoxu biri-birinə zülm edirlər.”

“O, bu işi ilə sənə zülm etmişdir. Bəli, fərdlərin, şəriklərin çoxu, biri-birilə ixtilafı olanların bə'ziləri bə'zilərində zülm edirlər”. Sonra Qur'an deyir ki, Davud bunun bizim tərəfimizdən bir imtahan olduğunu bildi. “Davud bildi ki, biz onu sınaдық”; bildi ki, biz onu çətinlik və imtahan qarşısında qoymuşuq; sonra, Davud yalvarıb, tövbə etdi və bağışlanmaq istəməyə başladı, Allah da onun tövbəsini qəbul etdi”. Bu mətləbi Qur'an bundan artıq bəyan etməyib.

Burada iki sual irəli sürülür: Biri budur ki, Davudun yanına gələnələr kimlər idi? Görəsən, onlar həqiqi insanlar idilərmə və bu məcərə olmuş hadisə idimi? Doğrudan da onlar insan idilərmə və onların birinin çox, o birisinin isə bir qoyunu var idi və artıq qoyunu olan o birisinin qoyununu da almaq istədiyi üçün o şikayət etdimi və Davud da münsiflik elədimi? Yoxsa bunlar əslində adam yox, mələk idilər ki, Allah Davudu sınamaq üçün göndərdi və onlar mələk olduqları üçün məsələnin əslə yox idi? Yə'ni doğrudan-doğruya qoyun yox idi, iki qardaş deyildilər, həddi aşıb, təcavüz etmək yox idi, bəlkə bunlar Allahın əmrilə gəlib bu səhnəni - Davudu sınamaq və onların ifadəsilə desək, Davudu tənbeh etmək üçün - düzəldilər, Davud da birdən məsələni başa düşüb bağışlanmaq istəməyə başladı. Əgər bunlar mələk idilərsə, nə üçün gəldilər ki, Davudun ayılmağına səbəb olsunlar?

Burada sünnilərdən xüsusi rəvayətlər vardır, bilmirəm şiələrdə də vardır ya yox, lakin “Təfsirül-mizan”, “Məcməül-bəyan”dan nəql edir. (Məcməül-bəyan onların xülasəsini verib, sonra onları rədd etmişdir.) Hər halda rəvayət zəif olsa, şiənin, yaxud sünninin olması fərq eləməz. Bə'zi rəvayətlərdə göstərilmişdir ki, bu əhvalat belə olmuşdur: Davud peyğəmbərin bir neçə arvadı var idi, eyni zamanda bir

hadisədə (bir arvada vuruldu). Bu son hadisə bundan ibarət idi ki, Davud mehrabında ibadət edirdi, əvvəlcə Şeytan bir gözəl quş şəklində görünərək, ibadət yerində olan bacaya gəldi. Quş o qədər gözəl idi ki, Davud (ə) namazını sındıraraq, onu tutmağa getdi, quş bir az o tərəfə uçdu. Davud getdi ki, tutsun, uçub damın üstünə qondu. Davud da qaçıb, hökumət binası və şahlıq imarətinin damına çıxdı. Təsadüfən qonşu evdə bir əsgərin Orya adlı arvadı yuyunurdu, o son dərəcə gözəl idi və Davudun ürəyini ovladı. Davud araşdırdı ki, görsün bu qadın kimdir. Öyrəndi ki, filan əsgərin arvadıdır. Həmin əsgər isə döyüş meydanındadır. Davud öz sərdarına məktub yazdı ki, bu əsgəri hər bəhanə ilə olur-olsun elə yerə göndərsin ki, sağ qurtarmasın, öldürülsün. Sərdar da o əsgəri cəbhənin ön hissəsinə göndərdi və o, öldürüldü. Bu əsgər öldürüldükdə, arvadı almaq maniasız oldu, iddəsini qurtaranda Davud onunla evləndi. Mələklər bu səhnəni ona görə düzəldilər ki, ona desinlər: “Sən misalın o adamın misalıdır ki, doxsan doqquz qoyunu var, yoldaşının isə bir qoyunu. Amma doxsan doqquz qoyunu olmasına baxmayaraq, öz gələtinin bir qoyununa da tamah salır”. Beləliklə, Davud günah etmiş olduğunu bilib tövbə etdi və Allah da onun tövbəsini qəbul etdi.

MACƏRANIN ƏSLİ

“Üyüni-əxbarür-Riza” kitabında imam Riza (ə)ın müxtəlif millətlərin nümayəndələri və əsər sahibləri ilə (müxtəlif qeyri-islami dinlər və həmçinin bə'zi islami məzhəblərin nümayəndələri ilə - yəhudilər, məsihilər, zərdüştilər, ulduzpərəstlər və bə'zi sünni alimlərilə) apardığı mübahisələrdə rəvayət olunmuşdur ki, Mə'munun təşkil etdiyi və imamın mübahisə etdiyi məclisdə həzrət Riza (ə) sünni başçılarından birindən soruşur: “Siz, xülasəsi Qur'anda verilmiş Davud əhvalatı barədə nə deyirsiniz?” O, həmin bu sözü (yuxarıda deyiləni) dedi. İmam buyurdu: “Sübhənəllah! Qəribədir, Allahın peyğəmbərinə belə nisbət

verirsiniz? Axı, bu necə peyğəmbər idi ki, namaz qılarkən, gözüne bir gözəl göyərçin göründükdə, elə əl-ayağa düşür ki, namazını sındırır. Bu, birinci günahdır. Yə'ni Allahın fərmanından çıxmaqdır. Hələ namazı sındırandan sonra, uşaqlar kimi göyərçinin dalınca qaçır, halbuki, həm peyğəmbərdir, həm də padşah. Sanki bir adam da yox idi ona desin ki, o göyərçini mənim üçün tut. Dama da çıxır və orada onun üçün insan növündən olan başqa bir göyərçin tapılır, gözəl bir arvada gözü düşür. Göyərçinin ardınca olan bu hərəkət ürək, göyərçini buraxır və bir könlüdən min könülə bu arvada vurulur. Bu ikinci günah. Davud gəlib təhqiq edir ki, bu arvadın əri var ya yox. Ona deyirlər əri var. Kimin arvadıdır? Fədakar, döyüş meydanında fədakarlıq edən bir əsgərin arvadı. O, hoqqa və kələk düzəldir ki, bu əsgər öldürülsün, özü isə onun arvadı ilə evlənsin. Demək, bu da Allahın fərmanından çıxmaq, çirkin iş görməkdir, zinadır, adam öldürməkdir, namazı sındırmaqdır, ərlə arvadı sevməkdir, axı bu necə peyğəmbər oldu?!”

İmamdan soruşdular ki, “bəs doğrusu nədir?” Buyurdu: “Qur'an əsla bu sözləri yazmamışdır. Bu sözlər nədir ki, özünüzdən uydurmusunuz? Məsələ budur: Bir gün hikmətləri və münsifliyi zərbi-ül-məsəl olan Davudun qəlbində kiçik təkəbbür və xudbinlik yarandı ki, “xalqın arasında elə münsiflik edirəm ki, heç vaxt bir zərrə də xilaf olmur.” Bu macərə də Yunis, Adəm və sairənin macəraları kimidir. Bir zərrə xudbinlik səbəb olur ki, Allah öz mərhəmətini bəndəsindən kəssin və nəticədə bəndənin acizliyi özünə sübut olsun. Biz dualarımızda oxuyuruq: “Heç vaxt məni bir göz qırpmı qədər öz başıma buraxma.” İnsan hər məqamda olsa, həmişə Allahdan belə istəməlidir: İlahi, məni bir göz qırpmı da öz başıma buraxma”.

Ümmi Sələmə deyir: “Bir gecə yarısı oyandım, gördüm Peyğəmbər (s) yataqda deyil, otağın bucağında ibadətə məşğuldur, sözlərinə qulaq asdım, gördüm deyir:

“İlahi, məni xilas etdiyin pisləklərə bir daha qaytarma... Heç vaxt məni bir göz qırpmı öz başıma buraxma”. “İlahi! Məni o pisləklərə qaytarma ki, onlardan məni qurtardın. İlahi! Məni düşməni şad olan etmə. Pərvərdigara! Məni bir an, bir göz qırpmı öz başıma buraxma, yə'ni mərhəmətini məndən kəsmə”. (Bunu sonuncu Peyğəmbər deyir). Ümmi Sələmə buraya çatanda hönkür-hönkür ağlamağa başlayaraq qışqırır. Peyğəmbərin namaz duası qurtaranda:

– Ümmi Sələmə, niyə ağlayırsan?– deyir:

– Ey Allahın Peyğəmbəri! Sən “İlahi, məni bir göz qırpmı öz halıma buraxma” sözünü deyəndə, vay mənim halıma!

Peyğəmbər buyurmadı ki, (Allah eləməmiş) mən bu sözləri zahirdə sənə öyrətmək üçün dedim. O, buyurdu:

–Əlbəttə belədir! Qardaşım Yunis Allah bir an öz başına qoydu və başına o işlər gəldi.

Necə olur ki, Allah mərhəmətini kəsir? Allah peyğəmbərində kiçik bir təkəbbür və xudbinlik təsəvvürü yarandıqda, Allahın inayəti ondan kəsilir və (belə olsa o dərhal süqut edir).

İmam Rza (ə) buyurdu: “Bu böyük Peyğəmbərin müqəddəs ürəyində təkəbbür yarandı ki, görəsən dünyada məndən də yaxşı qazilik eləyən varmı?”. Davudun qəlbində “mən” təsəvvürü olmamalıdır. Allah bu sınağı qarşıya çıxartdı. Allahın xüsusi mərhəməti Davuddan alındıqda, o qəzavətdə, hətta fərz olunacaq surətdə belə, tələsdi. Yə'ni unutdu ki, iddia eləyən öz iddiasını irəli sürdükdə, macərə təqdir və fərz şəklində olsa da belə, bir kəlmə də danışmamalıdır. Bir nəfər gəlib deyir: “Gördüyünüz bu qardaş çoxlu sərvəti olmasına baxmayaraq mənim malımı aparmışdır. Onun doxsan doqquz qoyunu var, mənim isə bir qoyunum, amma o, bu bir qoyunuma da tamah salıb”. Davud öz insansevərlik hissiyyatının tə'siri altına düşərək, səbr

etmədi ki, görsün o birisi nə deyir, axı o da özünü müdafiə etməlidir. Dərhal dedi:

– Doğrudan da (bəlkə də təqdir fərz şəklində) belədirsə, o sənə zülm etmişdir.

Davud tələsdi və birdən başa düşdü ki, qəzavətin şərti bu deyildir ki, birinin sözünü eşitməmiş danışasan; qazi sakit qalıb izn verməlidir ki, o birisi də sözünü deyib, özünü müdafiə etsin və ondan sonra qazi öz sözünü deməlidir. Davud burada səhv etdiyini başa düşdü; təkcə münsiflikdə deyil, həm də öz səhvinin kökünü bildi: Davud! Bu zərbə haradan dəydi? “Mənəm” deyib “mən” fikrinə düşdüyündən. Bu bir zərbə idi ki, o “mən” tərəfindən sənə varid oldu. Qur`anda bir arvaddan - “Orya”dan, uçmuş quşdan və bu kimi işlərdən söz getmir.

UYDURMANIN ƏSL KÖKÜ

İndi görək necə oldu ki, bu əhvalat biz müsəlmanların bə`zi kitablarına düşdü? Bu qədər sizə deyirəm: Aman yəhudilərin əlindən! Bu dünyanın başına onların əlindən nələr gəldi? Qur`anın bunlara nisbət verdiyi və indi də davam edən işlərdən biri həqiqətləri təhrif edib, əksinə çevirməkdir. Bunlar bəlkə də dünyanın ən zəkali adamlarıdır, olduqca zəkali və dəyişilən bir nəsildirlər. Bu zəkali və kələkbaz nəslin əli həmişə insan cəmiyyətinin iqtisadi və mədəni şah damarının üstündədir. Əgər bir nəfər bunların, hal-hazırda dünya tarixi, coğrafiya və xəbərlərində etdikləri təhrif və dəyişikləri toplaya bilsə, faydalı işdir. Əlbəttə, bir qrup bu işi görmüşdür, lakin kifayət qədər yox. İndi ən həssas şah damarlarından biri olan dünyanın ən böyük xəbər agentlikləri yəhudilərin əlindədir, ona görə məsələləri imkan daxilində istədikləri kimi dünyaya təbliğ edib, çatdırırlar. Hər bir ölkədə əgər bacarsalar, o şah damarları, bu günün termini ilə desək, Kütləvi İnformasiya Vasitələrini, ümumiyyətlə, fikirləri dəyişib təhrif edən, təbliğ edib, dəyişən vasitələri, eləcə də iqtisadi şah

damarları əllərində saxlayırlar. Qədim zamanlardan onların işi bu olmuşdur. Qur`an bir yerdə buyurur:

“Umursunuz ki, sizi təsdiq etsinlər, halbuki, onlardan bir dəstəsi Allahın sözünü eşidib, onu başa düşəndən sonra və bilə-bilə təhrif edirdilər.”

Müsəlmanlar! Siz bunların imanına göz dikmisiniz? Bunları tanımırırsınız? Bunlar həmin adamlardır. (Yə`ni indi də ruqları həmin ruhdur, yoxsa bir adamın babalarının fasid olması onların fasid olmasına dəlil olmaz. Bunlar babalarının ruhunu saxlayıblar.) Musa ilə də var idilər; Allahın sözünü eşidirdilər, sonra onu istədikləri kimi, cəhəlat və nadanlıq üzündən deyil, qəsdən, bilə-bilə dəyişirdilər. Həqiqətləri təhrif etmək yəhudilərin neçə min il davam edən işlərindən biridir. Hər bir xalq arasında olan yəhudilər o xalqın geyimində zahir olur, öz fikirləri və düşüncələrini o xalqın öz dilindən yayır, öz niyyətlərini o xalqın dililə deyirlər. Məsələn, şiə ilə sünni arasında ixtilaf salmaq istəyəndə özü danışmır, bir sünnü tapır və o bacardığı qədər şiəni ittiham edib onun haqqında yalan deməyə başlayır. Əlbəttə, həqiqəti müdafiə etmək üçün yalan sözlər rədd olunmalıdır. Lakin bə`zi vaxtlar “Əl-xütutul-ərizə” kitabının müəllifi kimi elə adamları tapırırlar ki, dörd-beş yalan söz də o uydursun. Bunun dilindən ona və onun dilindən buna yalan deyirlər. Bunlar öz Tövratlarını bu yalanlarla doldurdular. Keçmiş ümmətlərdən dastanlar var ki, onları Tövrat bir cür və Qur`an başqa cür nəql etmişdir; Qur`an elə nəql etmişdir ki, bunların yalanını, yə`ni dastanı təhrif edib Tövratda təhrif olunmuş şəkildə gətirmələrini üzə çıxarır. Bunlar isə, Qur`anı (Allaha pənah aparıram), təkzib edib və yalan göstərmək üçün gəlib Peyğəmbər, ya imamlar və ya bə`zi peyğəmbərin səhabələrinin adına, Tövratda yazılanın xeyrinə, rəvayətlər uydurmuşlar. Ancaq elə uydurublar ki, bir adam başa düşməsin. O cümlədən, bəlkə də ibrətamiz olan, həmin indiki Beytül-Müqəddəsi işğal etmiş “Əmaliqə” hekayəsi. Musa

yəhudilərə deyirdi ki, onlar buranı zorla işğal etmişlər, gəlin gedək oraya. Amma bunlar canlarından qorxub deyirlər:

“Ey Musa nə qədər ki onlar oradadırlar, biz getmərik, get öz Allahınla birlikdə döyüş, biz burada oturmuşuq”.

Qur'an bunların abır-həyasını aparmışdır. Musa nə qədər dedisə ki, “bir az qeyrətli olun, cəsarətli olun, haqqınızı alın”. Dedilər:

– Yox, onlar güclü adamlardır, biz burada oturmuşuq, sən və Allahın oraya gedib döyüşün, Əmaliqəni çıxardın, elə ki işlər bitdi, gəl bizə xəbər ver ki, oraya gedək. Dedilər:

Əgər beynimdən də vursan, quyruğumdan da, mən öz yerimdən tərpənmərəm.

Musa ikinci dəfə gəlib bunlarla danışdı və dedi ki, “nə deyirsiniz?! Allaha təvəkkül edin, Allah yolunda cihad edin. Allah yolunda cihad etsəniz, O sizə yardım edər...” Bütün bunlar göstərir ki, məsələ əməli bir məsələ idi. Onlar dedilər: “Getmirik ki, getmirik”. Burada Qur'an bunların abır-həyasını bu şəkildə aparıb deyir ki, bunlar tamahkar adamlar idilər və istəyirdilər ki, zəhmət çəkmədən Beytül-Müqəddəs ərazisi əllərinə keçsin. Bədr müharibəsində, göründüyü kimi Miqdad Peyğəmbərə ərz etdi: “Ey Allahın Peyğəmbəri! Biz yəhudilərin Musaya dediyi: “Sən Allahınla get, onlarla döyüş, təmizləyib manəni götürdükdən sonra bizə xəbər ver” demirik. Biz deyirik ki, sən hər nə əmr eləsən, ona itaət edərik. Əgər əmr etsən ki, özünüzü dənizə atın, atırıq”.

Bunlar fikirləşdilər ki, nə etsinlər ki, Tövrat təsdiq və Qur'an təkzib olunsun, lakin müsəlmanlar bilməsinlər ki, onlar Qur'anı danırlar. Buna görə də “Əmaliqə” barədə əfsanələr uydurub dedilər: “Bilirsiniz Beytül-Müqəddəsə olan “Əmaliqə” necə adamlar idilər? (Demək istəyirlər ki, bizim babalarımız müharibəyə getməkdə qəti idi və Allah eləməmiş, Qur'an yersiz e'tiraz etmişdir, döyüşmək yeri deyildi, ancaq müsəlmanların çoxu bu mətləbi başa düşmədi). Onlar adi adamlar deyildi ki, onlarla döyüşmək

mümkün olsun”. Əlbəttə, bunu demədilər ki, “onlarla döyüşmək mümkün olsun”. Belə desəydilər, müsəlmanlar başa düşərdilər. Ona görə də dedilər ki, orada “Onaq” adlı bir arvadın övladları var idi. “Onaq” isə bir arvad idi ki, oturanda on min kvadrat metr yeri tutardı. Onun “Evac” adlı bir oğlu var idi ki, Musa əsası ilə gəlib, onun yanında dayananda, qırx zira boyu, (zira, dirsəkdən barmaqların ucuna qədərdir) qırx zira əsasının uzunluğu və qırx zira da yerdən sıçramasına baxmayaraq, Musanın əsası ancaq “Onaq” oğlu Evacın topuğuna dəydi. Bunlardan bir dəstə Beytül-Müqəddəs səhrasına gəlmişdilər. Musa casusları göndərmişdi ki, gedib bunlardan xəbər gətirsinlər. Hərəsinin boyu bir neçə ağac idi ki, hətta balığı dənizdən tutub, günəşdə bişirib yeyirdilər. Bir zaman onlardan biri gördü ki, yerin üstündə bə'zi şeylər qımıldanır (Musanın adamları idi). Onlardan bir neçəsini tutub, ətəyinə tökdü və şahlarının yanına gəldi və onları yerə töküüb dedi: “Bunlar istəyirlər buranı bizdən alsınlar”.

Əgər doğrudan da Beytül-Müqəddəsə belə bir irq olmuşdursa, onda Musa yersiz deyirdi ki, gedib oranı tutun. Yəhudilər haqlı idilər ki, deyirdilər: Bu iş bizim işimiz deyildir, sən və Allahın gedin və onları çıxardın, biz sonra gələk. Onlar ki, adi adamlar deyildirlər”.

Bunlar Qur'anın yəhud qövminə yönəlik tənqidini zirəkliklə rədd etmək üçün bu cür dastanları uyduraraq müsəlmanların dilinə saldı. Sonra müsəlmanların özləri oturub Evac ibni Onaq dastanını deyir, həmin “Əmaliqə”dən danışır və bu məsələdən söz açırlar ki, əgər məsələ belə olsa, bəs Qur'an bunlara nə deyir?!

Davud dastanında da belədir. Quş, Davudun Oryaya aşiq olması və sonra Davudun əsgəri ölümə verməsi dastanı uydurma idi. Hətta bundan pisini də demişlər. Guya hələ əsgər öldürülməmişdi ki, Davud, (əuzu billah) onun arvadını öz evinə gətirib onunla zina etdi və bununla işin bitdiyini

təsəvvür etdi. Lakin bir müddətdən sonra o arvad ona xəbər verdi ki, “mən hamiləyəm, nə edim?” Davud görəndə ki, bu arvad ondan hamilədir və sabah uşaq anadan olanda işin üstü açılacaq, əmr etdi ki, onu öldürsünlər.

Qur'an Davudun dastanını paklıq və təmizliklə nəql etmiş, ancaq yəhudilər Tövratda bu dastanın təhrif olunmuşunu, özü də belə bir çirkin şəkildə yazıblar. Sonra isə bu uydurma rəvayətləri müsəlmanlar arasında yayıblar. İmamların dəyəri burada bəlli olur. İmam Riza (ə) onların yalanını üzə çıxararaq deyir: “Bu cəfəngiyyat nədir deyirsiniz?! Bu nisbətlər nədir ki, Allahın Peyğəmbərinə verirsiniz?! Qur'anın harasında belə söz vardır?! Qur'an macəranı yalnız bu qədər nəql edir ki, bir neçə nəfər (Davudun yanına gəldi və onların biri o birisindən şikayət etdi). Qəzavət barəsində də bu qədər deyir ki, Davud iddia eləyənin sözünü eşitcək, dərhal öz hökmünü bildirdi, sonra birdən öz səhvini başa düşüb bağışlanmaq istədi. Mövzu yalnız budur. Burada qadın mövzusu irəli sürülməmişdir”.

Bu əhvalatda sonrakı sual doğuran cəhət budur ki, bunlar mələk idilər, yoxsa insan? İnsan idilərsə, demək macəra real aləmdə baş vermişdi. Allah da Davudun ibrət götürməsi üçün onları göndərməmişdi. Yox, onlar doğrudan da məhkəməyə gəlmişdilər və Davud o cür sür'ətlə qazilik etdikdə, birdən özü, öz səhvini bildi. Demək burada caiz olmayan bir vasitədən, bir yalan işdən istifadə olunmamışdır.

Lakin əgər onlar Davudu ayıltmaq üçün gəlmiş olsalar, qarşıya belə bir sual çıxır ki, Davudu ayıltmaq üçün necə bir uydurma səhnə düzəldilər?! Bizdən olunan sual da həqiqətdə bu idi ki, niyə iki mələk gəlib bir saxta səhnə yaratdılar?! Əlbəttə onların Davudu ayıltmaq hədəfi müqəddəs idi, ancaq dedikləri dastan uydurma idi.

CAVAB:

Mən bu sualın cavabında, əllamə Təbatəbainin “Təfsir-əl-mizan”da yazdığını deyirəm. Baxmayaraq ki, onun bəyanı yüksək səviyyədə olduğu üçün bəlkə də burada açıqlaya bilmədim. O deyir: “Əvvəla, onların mələk olması məsələsi qəti deyil; hətta mələk olsalar da, onların maddi aləmdə, yəni ağır vəzifə və təklif aləmində Davudun yanına gəlib, ona, deyilməyinə icazələri olmayan, yalandan bir hekayə nəql edə bilməzdilər”. Başqa sözlə, əllamə Təbatəbai deyir: “Bu məsələ - yəni bir şey düzdür, yoxsa yalan və bizim vəzifəmiz düz deməkdir, yalan demək yox - maddi və eyni aləmlə əlaqədardır. Əgər maddi aləmdə iki varlıq Davudun qarşısına gəlib və sözlərini deyib, özü də yalan uydursaydılar, bu hadisə maddi aləmlə əlaqədar bir hadisə olacaqdı. Lakin bənzərlik və timsal məsələsi başqadır. Timsal və bənzərlik məsələsində həqiqət başqa şəkildə, doğru yuxu kimi zahir olur. Baxmayaraq ki, doğru yuxu timsal və bənzərlikdir, doğru və yalanın bu mənada ona dəxaləti yoxdur”. Məsələn, (bu misalı mən deyirəm) Peyğəmbəri-Əkrəm yuxu aləmində görür ki, bir dəstə meymun onun minbərinə çıxıb-enirlər və onun ümməti minbərin kənarında oturmuş, üzləri minbərə tərəf olduğu halda, geriye gedirlər, yəni minbərdən uzaqlaşır. Peyğəmbər kədərli halda oyanır və hiss edir ki, bu, İslam aləminə dəyən bir zərbənin əlamətidir. Cəbrail bu yuxunu Peyğəmbərə yozur:

“Bu yuxunun yozumu bundan ibarətdir ki, Səndən sonra Bəni Üməyyə ümmətinə hakim olub, Sənin həmin minbərində oturur və zahirdə İslam qanunlarına riayət etdikləri, islam adı ilə danışdıqları və xalqın da üzü İslama doğru olduğu halda, əməli surətdə xalqı İslamdan uzaqlaşdıracaqlar”. Bu elə bir yuxudur ki, Allah Peyğəmbərə aşkar etmişdir. Bu yuxu yalandır, yoxsa yalan deyil?

Əgər desək düz yuxu o yuxudur ki, insanın gördüyü şəkildə zahir olsun, onda bu yuxu yalandır, ona görə ki, doğrudan bir meymun, peyğəmbərin minbərinə çıxmamış və həqiqətdə belə bir hadisə baş verməmişdir. Lakin eyni zamanda bu yuxu doğrudur, çünki bir həqiqətin surətidir. Meymunlar Bəni Ümyyənin timsalıdır, xalqın minbərdən geriyyə çəkilməsi İslamın zahirinin qorunması, mənasının və həqiqətinin isə aradan getməsidir. Əgər bu mələklər bir peyğəmbər üçün timsal şəklinə düşürlərsə, demək, onların timsal şəklinə, bənzər və oxşar şəkildə düşməsində həmin simada olan bir həqiqət timsallandır, ona bənzər şəkildə düşür. Orada düz və yalan məsələsi bu şəkildə qarşıya çıxmır. Mələklərin Peyğəmbər üçün timsal və bənzər şəkildə düşməsi bir həqiqətlə bərabər olub-olmamasıyladır (ki burada bir həqiqətə uyğun idi), nəinki bənzər şəkildə düşdüyü simada xarici aləmdə də baş vermiş olsun. Necə ki, doğru yuxuda bənzər şəkildə düşmüş simanın maddi aləmdə olduğu kimi baş verməsi lazım deyildir.

Buna görə də, “onlar mələk olsalar da, (mələk olmaları qəti deyildir) bir həqiqət üçün belə bir vasitədən necə istifadə olunmuşdur?” sualının cavabı əllamə Təbatəbəinin verdiyi cavabdır. Mənim zənnimcə, bu düz cavabdır, lakin bilmirəm mövzunu lazımınca şərh edə bildim, ya yox?

QÜREYŞ KAFİRLƏRİNİN ƏMTƏƏLƏRİNİ MƏNİMSƏMƏK VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK MƏSƏLƏSİ

Başqa bir sual da (onu mən özüm bir qədər genişləndirirəm) budur ki, əgər İslamda qeyri-şər'i vasitələrdən şər'i hədəf üçün istifadə etmək caiz deyildirsə, nə üçün Peyğəmbər müsəlmanlara icazə verdi ki, Qüreyş kafirlərinin Şamdan Məkkəyə gedən ticarət malları karvanı Mədinə yaxınlığından keçərkən qarşısını kəsib əmtəələrini alsınlar. Bu barədə avropalılar, hətta çirkin “yol kəsmək” ifadəsini də işlətməşlər. Bu iş müqəddəs bir hədəf

üçün deyildirmi? Mən bu sualı genişləndirib deyirəm: Hər kəs deyə bilər ki, cihadın özü də bu qəbildəndir, çünki işin sonunda cihadın özü də adamları öldürməkdir! Aydındır ki, insanları öldürmək zənnən düzgün deyildir. Mahiyyət e'tibarilə düzgün olmayan işə nə üçün İslam icazə verir? Deyəcəksiniz ki, müqəddəs hədəf üçün. İslamda cihad icazəsinin özü qeyri-şər'i vasitələrdən şər'i hədəf üçün istifadə etməyə icazə verməkdir.

Bu sahədə başqa misallar da vardır: Fiqhimiz “məsləhət üzrə olan yalan, fitnə yaradan doğrudan yaxşıdır” demirmi? Bu cümlə Sə'dinindir, lakin fiqh də buna icazə verir. Fiqh də deyir ki, əgər bir yerdə yalan cəmiyyətin xeyrinə olsa, bu yalan deyilsin. Bu, o deməkdir ki, misal üçün əgər bir yerdə düz söz deməklə günahsız, mö'min və möhtərəm bir şəxsi ölümə vermək və digər tərəfdən yalan deməklə bir günahsız nicat vermək kimi iki işi görməli olsan, bu zaman yalan də və günahsız nicat ver. Bu, məsləhətli yalanın caiz olmasıdır. Bu, qeyri-şər'i vasitədən şər'i hədəf üçün istifadə etməkdən başqa bir şeydirmi? Cavabı budur: Bə'zi yerlərdə, vasitə qeyri-şər'i deyildir, məsələn cihad, mal və sərvətdə məsələ belədir. Bu fikir ki, insan necə deyər, bioloji insan olmaqla iş bitir, səhvdir. Hər şəraitdə olsa, insanın canı və sərvəti insan olmaq şərti ilə hörmətə layiqdir. Bu, avropalıların düşüncə tərzidir ki, deyirlər insanlar, yə'ni hər adam növü, bioloji insan, yə'ni özünə məxsus şəkildə bir başı, iki qulağı, iki əli, yastı dırnaqları, düz qaməti olan və iki ayağı üstündə yol gedən varlıq bioloji insandır. Bioloji baxımdan Müaviyə bir insandır, Əbuzər də bir insan, yə'ni belə deyildir ki, məsələn, deyək Əbuzərin qan sistemi, bioloji baxımdan, Müaviyənin qan sistemindən üstündür. Bioloji baxımdan Musayi Combe və Lumumba hər ikisi bir həddə insandırlar.

Lakin burada söz bioloji insandan getmir. Söz insanlığa uyğun olan insandan gedir. Buna görə də görürsən ki, bir insan əməldə insanlığa zidd olur. Musa Combe insanlığa

ziddir, Müaviyə insanlığa zidd adamdır, Şimr ibni Zil-Cövşən insana və insanlığa ziddir. Burada me'yar insanlıqdır. İnsanlıq bu deyildir ki, bir adamın dişləri filan şəkildə olsun. İnsanlıq, yə'ni şərəfət, üstünlük, pərhizkarlıq, ədalət, azadlıq istəmək, azad təbiətlik, səbr, dözümlülük. Bunlar insanlıq ölçüləridir. Bioloji insan zətən ictimai insandır, amma əməli şəkildə yox. Əgər bir insan insanlıq əleyhinə qiyam etsə, başqa sözlə desək, azadlığın, tövhidin, ədalətin, düzlük və doğruluğun ziddinə, bütün yaxşılıqların əksinə olsa, onda o insanın əvvəldən ehtiramı yoxdur. Belə deyildir ki, onun qan və malının ehtiramı və onları aradan aparmaq çirkin iş olsun və biz də müqəddəs hədəf üçün bu çirkin işi görək, yox, bu çirkin iş deyildir. Qisas məsələsi və qatili öldürmək bu mənada deyildir ki, biz daha ali bir məqsəd üçün təəssüflə, çirkin işə əl atırıq. Əgər bir insan o həddə çatsa ki, başqa insanları təqsirsiz olaraq öldürür, artıq öz hörmətini itirmiş olur. Bilə-bilə, qəsdən və e'lan edərək xəyanətə uzanan əl öz hörmətini itirmişdir. Seyid Mürtəza Əbül-Əla Müərrinin cavabını çox gözəl vermişdir. Əbül-Əla deyir:

– Bu İslam qanununu mən anlama bilmirəm, necə olur ki, bir yerdə deyir bir əlin “diyə”si beş yüz dinardır, amma başqa yerdə deyir ki, bir dinarın dördən biri qədər oğurluq etsə də kəsilsin. (Əlin) dəyəri nə qədərdir?

Dinarın dördəndən biri, yoxsa beş yüz dinar? Niyə iki min dəfə fərqlənir? Seyid Mürtəza buyurdu:

“Əmanətdarlığın izzəti onu qiymətləndirdi, xəyanətin zilləti isə əskilti, Allahın hikmətini anla.”

Bir orqan kimi əlin ehtiramı yoxdur. Əgər “əlin diyəsi beş yüz dinardır” deyirlərsə, bu, düz iş görən əldir və ehtiramı da var. Ehtiram insanlığa və düz iş görməyə məxsusdur. Düz iş görməyin izzətidir ki, onun qiymətini yüksəltdi və xəyanət və oğurluğun zillətidir ki, qiymətini bu qədər alçaltmışdır. Əmanət dəyəri yüksəldi, xəyanət isə

alçaldı. İnsanlıq qan və malın dəyərin yüksəldir, onun müqabilində yalan, qeybət, adam öldürmək, zülm, xalqın hüququna, azadlığına və sairəsinə təcavüz etmək bütün dəyərləri ən qiymətsiz dərəcəyədək azaldı və insan ən dəyərsiz bir əşyadan da dəyərsiz olur.

Qüreyş kafirlərinin işi o vaxta qədər, azı on üç il bundan ibarət olmuşdu ki, Peyğəmbərin ağzından tutub onun həqiqət çağırışının xalqa çatmasına mane olsunlar, çünki onların mənafeələrinin ziddinə idi. Onlar müsəlmanlara əzab verir, işgəncə altında öldürür və heç bir cinayətdən çəkinmirdilər. Halbuki, kafirlər peyğəmbərin haqlı olduğunu yaxşı başa düşürdülər. Bütün bunların qarşılığında biz deyə bilirikmi ki, bunların var-dövlətləri, ticarət malları möhtərəmdir? Əvvəla o ticarət mallarını haradan qazanmışlar?! Qur'anın aşkar dediyinə əsasən, onlar Məkkədə bir sələmçi dəstə idilər və əldə etdikləri mal da oğurluq və sələmçilikdən idi. Bunların malı möhtərəmdirmi?!

Demək, belə deyildir ki, bu mallar möhtərəm olduğu halda, Peyğəmbər onlara yiyələnməyə icazə vermişdi və hədəfi də müqəddəs idi. Hədəf müqəddəs olmasaydı da, bu malın ehtiramı yox idi.

Başqa sahələrdə məsələ belə deyil, üstəlik daha əhəmiyyətli və mühüm növündəndir ki, fəqiqlər xüsusən “müqəddimeyi vacib” bölməsində izah etmişlər. Bu barədə də sizin üçün izahat verməliyəm:

Hədəf vasitəni mübah etmir dediyimiz və eləcə də əllamə Təbatəbainin peyğəmbərliyin hədəfi barədəki sözü bu idi ki, biz iman yolunda, xalqın imanını qoruyub gücləndirmək üçün, xalqı haqq, həqiqət və İslama çağırmaq yolunda batıldan istifadə etməməliyik. Yə'ni haqq yoluna iman və çağırışın məğzi birtəbiətlikdir və puç, batil vasitə qəbul etməz. Sözüümüz bundadır. Onların əsaslandıqları Qur'an ayəsi Peyğəmbərə xitab olunan qəzəbli və danlayıcı ayədir:

“Əgər səni sabitləşdirməsəydik, hökmən az qalırdı, sən onlara bir az meyl edəsən, onda hökmən yaşayışın və ölməyin əzabını sənə iki qat dadızdırdırdıq.”

“Peyğəmbər! Əgər Allahın inayəti olmasaydı, az qalardı ki, büdrəyəsən”. İndi görək Peyğəmbərin büdrəməsi nə idi? Təfsirlərdə yazıldığı kimi, Peyğəmbər büdrəməmişdir, peyğəmbər üçün kiçik bir təsəvvür yaranmış və dərhal onun xilafı qərarına gəlmişdir. Eyni halda Qur'an onu danlayır. Onlar dedilər: “Ey Allahın Peyğəmbəri, bizə icazə ver, İslamı qəbul etmək üçün bir il namaz qılmayaq, ya bir il bizim bütllərimizə əl vurma”. Peyğəmbər belə bir qərara gəlmədi, lakin bəlkə də ürəyindən keçdi ki, “hidayət etmək üçün və Allah üçün şirindillik və sazişkarlıq edib, bunlarla keçinim”. (Onun kimi ki, Əlidən (ə) istəyirdilər ki, Allah xatirinə Müaviyə ilə keçinsin). Yox, imanın təbiəti bu kimi saziş və müdara etmələri qəbul etmir. Əgər iman və həqiqət məsələsi ortada olmasaydı, ictimai hüquq və fərdlərin hüququ məsələsi qarşıya qoyulsaydı, onda iradə yox idi. Məsələn, bir fərdin canını qurtarmaq üçün nə eybi var ki, insan yalan desin və sonra aydın olsun ki, bu yalanı o adamın canını qurtarmaq üçün demişdir. Eybi yoxdur. Lakin mən xalqı Allaha tərəf çağırmaq məqsədilə həqiqəti olmayan, yalan bir dəlil gətirsəm, sonra da məlum olsa ki, xalqı həqiqətə çağırmaq üçün gətirdiyim bu dəlil və keçdiyim yol yalan imiş və mən əsasən yalan ilə xalqı iman sahibi etmişəm, bu, imana elə bir zərbə vurur ki, daha sağalmaz. Sözümlər təbliğdən gedirdi. Qabaqca bir misal çəkdim ki, bə'ziləri deyirlər imanı qüvvətləndirmək yolunda bid'ət əhlinə töhmət də vurun, başqa sözlə desək, imanı qüvvətləndirmək üçün bid'ət əhlinə istədiyiniz yalanı bağlayın. Onlar necə deyirlər, yaşıl işıq vermək istəyirdilər. Yə'ni “hədəfimiz imandır və hədəf iman olduqda, İslam bizə yaşıl işıq vermişdir, - deyər islamın düşmənlərinə yalan bağlaya bilərik”. Biz dedik ki, yox, islam haqqa və həqiqət yolunda çağırış üçün heç bir

şəkildə və heç bir yol ilə əsla yalan danışmağa icazə vermir. Digər müqəddəs işlər də bunun kimidir.

HACI MİRZƏ HÜSEYN NURİNİN SÖZÜ

Rəhmətlik hacı Mirza Hüseyn Nuri (Allah onun məqamını yüksəltsin) böyük şiə mühəddislərindən biri idi və vəfatından təqribən yetmiş iki il keir. Mənim rəhmətlik atam həmin ildə Nəcəfə getmişdi. O buyurardı ki, bir dəfə gördük mərhum Hacı minbərə çıxdı və yadımdadır ki, bu ayəni oxudu:

“Heç vaxt «mən bu işi sabah görəcəyəm» demə, «Allah istəsə görəcəyəm» de”.

Sonra da çox çəkmədi ki, xəstələnib, dünyadan getdi. Hacı şeyx Əbbas Quminin ustadı olmuş mərhum Hacı mirzə Hüseyn Nuri doğrudan da böyük hədis alimi idi. O, balaca bir kitab yazaraq (mən onu əvvəldən axıra qədər oxuduqdan sonra onun tə'siri altına düşdüm və bu kitabı dəfələrlə tə'rif və təbliğ etmişəm) minbər əhlinə göstəriş vermiş, bə'zilərini də tənqid etmişdir ki, dini təbliğ etmək şəraitinə riayət etmirlər. Fars dilində olan bu kitabın adı “Lö' löü-mərcan”dır. Onun fikrincə, minbər əhlinin bə'ziləri iki şeyə riayət etmirlər: Birincisi, doğru danışmağa riayət etmirlər, özü də bu bəhanə ilə ki, hədəfimiz müqəddəsdir və müqəddəs hədəf üçün zəif hədis oxumağın eybi yoxdur. İkincisi, yəni imana çağırışdan başqa, bizim hədəfimizin biri də iman Hüseyn (ə) üçün ağılatmaqdır ki, o da müqəddəs hədəfdir. O, kitabının yarısını düzgün və qeyri-həqiqi bəhsin nə olduğuna, bir də bu məsələyə həsr etmişdir ki, İslam əsla icazə vermir ki, biz dini təbliğ etmək üçün zəif rəvayətlərdən istifadə edək. Hələ uydurma hədis bir yana qalsın. Kitabının digər yarısını niyyət, əqidə və məhəbbətin paklıq və riyasızlığına həsr etmişdir, yə'ni dinin təbliğində və imam Hüseynə (ə) ağılatmaqda məhəbbət, əqidə və niyyətin paklığı şərtidir. Mənim də Peyğəmbərin davranışı bəhsi sırasında ərz etmək istədiyim bəhslərdən biri də həmin məsələdir. Daha

sonra Nuri muzd və ücret məsələsini irəli sürmüş və bu kitabda həmin məsələ üzərində daha çox təkid etmişdir. Bu gün bu məsələ yadıma düşdü ki, vasitədən istifadə başlığı altında zikr etdiyim həmin mətləbi o, başqa ünvanla zikr edir və bəzən məzəli və şirin parçalar da nəql edir. O cümlədən yazır ki, Hindistandan bir alim mənə məktub yazmışdı ki, burada bəzi fərqlər çoxlu yalan sözlər deyir, zəif və batil hədislər oxuyurlar. Siz ki, mərkəzdəsiniz, bir iş görün, bir kitab yazın ki, bunların qarşısı alınsın. Deyir, cavabında yazdım ki, bu yalanlar məhz mərkəzdə uydurulur, başqa yerdə yox. Daha sonra o, bu məsələ barəsində yazır ki, “görün iş haraya çatmışdır ki, bir yəzdli ruhani mənə belə bir əhvalat nəql etdi: “Yəzddən həzrət Riza (ə) ziyarət etmək üçün səhra yolu ilə Məshədə gedirdim. Təsadüfən Məhərrəm günləri idi. Aşura gecəsi bir kəndə çatmışdım; təəssüfləndim ki, bu Aşura günlərində Məshədə və ya heç olmasa bir şəhərə çatmadım ki, orada əzadarlıq ola. Fikirləşdim ki, hər halda kənddə də bir mərasim olmalıdır. Soruşduq, məlum oldu ki, mərsiyə oxumaq üçün bir yer var ki, xalq orada əzadarlıq edir. Oraya gedib gördük ki, mərsiyə oxuyan bir kəndli baba minbərə çıxdı. O, minbərə çıxıb oturandan sonra məscidin qulluqçusu gedib bir ətək daş gətirib onun ətəyinə tökdü. Mən təəccübləndim ki, bu nə üçündür? O, bir az rövzə oxudu, lakin kimsə ağlamadı; dedi: “çıraqları söndürün”. Çıraqlar söndürülən kimi, mərsiyə oxuyan xalqın başına daş yağdırmağa başladı; xalqın fəryadı ucaldı, bağırtdı və hay-küy başladı və nəhəyət ağladılar. İş qurtarandan sonra mən rövzəxana dedim:

– Bu nə iş idi? Bu cinayətdir və diyəsi var, nə üçün bu işi gördün?

Dedi:

– Bu xalq imam Hüseyinə (ə) bundan başqa bir yolla ağlamaz, hər halda xalqın göz yaşı axmalıdır, hər vasitədən olsa, istifadə etmək lazımdır”.

Hacı mirza Hüseyin Nuri deyir ki, bu iş səhvdir. “Hər vasitədən olmuş olsa” nə deməkdir? İmam Hüseyinin o qədər ürəkyaandıran müsibətləri yoxdurmu?! Əgər onun ürəyi varsa, əgər onda imam Hüseyin məhəbbəti varsa, əgər doğrudan da imam Hüseyin şüasındırsa və sən də düz rövzə oxusan, o ağlayar; yoxsa əgər ürəyi yoxdursa, əgər imam Hüseyin (ə) tanıdırsa, əsla istəmirəm ağlasın. Bu nə vasitədir ki, sən ondan istifadə edirsən?!”

Demək, “həqiqət üçün hər vasitədən istifadə etmək olmaz”, sözünü söyləməkdə məqsəd imandır, onun da (Nurinin) məqsədi bu idi, yəni haqq və həqiqətə çağırış yolunda, xalqı imana gətirmək yolunda hər vasitədən istifadə etmək olmaz. Burada, əsasən daha əhəmiyyətli və daha mühüm vasitə də qarşıya qoyulmur. Daha əhəmiyyətli və daha mühüm məsələnin yeri başqadır, bunlar; ictimai işlər, hətta namaz qılmaq kimi şəxsi və fərdi ibadətlər, qəzəb olunmuş yer və bu kimi məsələlər barəsindədir. Lakin İslamın hökmlərini təbliğ edib çatdırmaq barədə insan zərrə qədər də haqq və həqiqətdən kənara çıxmamalıdır. Bir nəfər istəyir bir hədisi nəql etsin və sonra desin ki, “bu hədisi belə desəm, daha çox təsirli olar”. Bu, günahdır, ona demək lazımdır ki, bu sözləri deməyə haqqın yoxdur. Nuri daha sonra Qur’andan ayələr zirk edir ki, Allah zəmanət vermişdir: “Biz peyğəmbərlərimizə yardım edirik.” Yəni biz öz peyğəmbərlərimizə təbliğat işində yardım edirik. Ey mənim peyğəmbərlərim! Siz haqq və həqiqət yolu ilə gedin, təsir etmək bizdən, zəmanət veririk. Peyğəmbərlər də həmin yolla gedib, istədikləri nəticəyə çatdılar. Demək, bizim xalqı din və imana çağırmaq yolunda hər vasitədən istifadə etmək üçün icazəmiz yoxdur. Biz mənbə baxımından yoxsul deyilik, qoy mənbə cəhətdən yoxsul olanlar uydursunlar. Bizlər niyə uyduraq? Biz mənbə baxımından o qədər zənginlik ki, uydurma duyğusu belə səhvdir. Xalqı imam Hüseyinə (ə) görə ağlatmaq istəyirsənsə, Aşura səhnəsi o

qədər faciə, atifə və incəliklə doludur ki, orada o qədər cazibəli və ürəkyandıran səhnələr vardır ki, qəlbimizdə zərrəcə iman olsa, Hüseyinin (ə) adını eşitcək, gözümüzün yaşı axar.

“Doğrudan da mö`minlərin qəlbində Hüseyinə (ə) məhəbbət gizlənmişdir.” Hər bir mö`minin qəlbinin dərinliklərində imam Hüseyinə (ə) qarşı gizli bir məhəbbət vardır. “Mən göz yaşlarının aşiqiyəm.” İmam Sadiqin (ə) dostlarından gəlib çatmış ərəbcə bir şe`r vardır ki, çox qərribə bir şe`rdir. Tələbəliyimin əvvəllərində Məşhəddə idim və hələ Quma getməmişdim ki, onu mühəddis Quminin “Nəfsətül-məsdur” kitabından əzbərlədim. O yazır ki, məkfuf (kor) Əbu Harun (göründüyü kimi, kor imiş ki, ona məkfuf deyirmişlər) qüdrətli şair idi və bə`zən Əba Əbdillaha (Hüseyinə (ə)) mərsiyə deyirdi. O deyir ki, bir gün İmam Sadiqin (ə) hüzuruna getdim. İmam kora buyurdu ki, “cəddimə mərsiyə dediyin şe`rləri mənim üçün oxu”. “Baş üstə”, dedim. İmam buyurdu: Qadınlara da deyir gəlib pərdənin arxasında mərsiyəni dinləsinlər. Qadınlar içəridən gəlib o otaqda pərdə dalında oturdular.

Əbu Harun, göründüyü kimi yeni yazdığı şe`rləri oxumağa başladı. Şe`rin məzmununa baxın və əsas dərsi görün. Elə ki, beş misradan artıq olmayan bu şe`rləri oxudu, İmam Sadiqin (ə) evində ağlaşma qopdu. İmam Sadiqin (ə) gözlərindən yaş süzülür və mübarək çiyinləri silkələnirdi. Nalə və ağlamaq səsi imamın evindən yüksəlir və sonra imamın özü “bəsdır” deyir. Bu qədər mərsiyələr deyilib, mən buna tay olanını görməmişəm və ya az görmüşəm. O, deyir: (Məzmunu)

“Hüseyinin (ə) qəbrindən keç və onun pak sümüklərinə de: Ey sümüklər, siz həmişə göz yaşları ilə sirab olursunuzmu? Əgər onun məzarından keçsən, miniyini saxla və göz yaşı tök o paka, balası ölən ananın pak göz yaşı kimi, o ananın ağlamağı kimi ki, ölüm onun yeganə övladını əlindən almışdır”.

Şe`rin məzmunu belədir. Deyər: “Ey yoldan keçən, ey səbə yeli, Əli oğlu Hüseyinin qəbrindən keç, dostlarının peyğamını ona çatdır, aşiqlərin peyğamını ona çatdır. Ey səbə yeli, bizim peyğamımızı Hüseyinin (ə) müqəddəs sümüklərinə çatdır və de: Ey sümüklər, siz həmişə Hüseyinin (ə) dostlarının göz yaşı ilə sirabsınız. Bu göz yaşları tökülüb sizi sirab edir. Əgər bir gün sizə suyu yasaq etdilsə, əgər Hüseyin (ə)ı susuz şəhid etdilsə, bu şüalər və dostlar həmişə öz göz yaşlarını sizə yağdırırlar. Ey səbə yeli, əgər onun qəbrindən keçsən, yalnız peyğamı çatdırmaqla kifayətlənmə, orada miniyini saxla, çox saxla, dayan və Hüseyinin (ə) müsibətlərini xatırlayıb göz yaşı tök, adi bir adam kimi yox, əksinə, o ana kimi ki, yalnız bir balası var və o, yeganə övladının ölümünə göz yaşı tökər. Belə göz yaşı tök və ağla o pak üçün, pak atanın, pak ananın övladı üçün”.

ALTINCI ÇIXIŞ

TƏBLİĞATIN DƏYƏRİ VƏ TƏBLİĞATÇININ ŞƏRAİTİ

“Ey Peyğəmbər! Biz səni, həqiqətən şahid, bəşarət verən, çəkindirən, Allahın izni ilə xalqı Allaha doğru çağırən və işıqlandıran bir çıraq göndərdik.”

Peyğəmbəri-Əkrəmin (s) müqəddəs davranışlarından öyrənilməsi lazım olan təlimlərdən biri, haqqa doğru dəvətin necəliyi və xalqa haqq peyğamını çatdırmaq və təbliğ üslubudur. Bəziləri, insanları Pərvərdigara və haqqa çağırıb, onlara ilahi peyğamı çatdırmağı kiçik bir iş sanır, belə düşünlər ki, görəsən, bu dəvət və peyğamın sair dəvət və peyğamlarla nə fərqi vardır? Bu barədə, əvvəlcə Qur'anın öz nöqteyi-nəzərini deyim və görün Qur'an bu işi, nə qədər mühüm, ağır və çətin bilir, sonra isə bu dəvət və peyğamın çatdırılması ilə sair dəvət və peyğamların çatdırılmasının fərqi açıqlayacağam.

HƏZRƏT MUSANIN (Ə) ALLAH DAN İSTƏKLƏRİ

Qur'an mübarək “Taha” surəsində, Musa ibn İmran haqqında bir mövzu açır ki, zahirdə başqa bir cərəyan var: Musa Misirə qayıdır, onun arvadı doğum sancısı çəkir, özü isə o soyuqda həyat yoldaşını qızındırmaq üçün yanacaq axtarır, bu zaman müqəddəs vadidə ilahi vəhy ilə üz bəz olur və bu zaman ilk dəfə olaraq, ona vəhy gəlir, sonra isə ilahi tapşırığı Fir'ona və fir'onçulara yetirmək məs'uliyəti verilir. Musa peyğəmbərlik məqamına çatmışdır. Demək, O, adi bir adam deyil ki, bu kimi sözü demiş olsun. Ona: “Get, Allahın peyğamını Fir'ona və fir'onçulara çatdır” deyilərkən, o, üzərinə olduqca ağır bir yük və çətin məs'uliyətin qoyulduğunu hiss edərək, bu cümlələrlə bir sıra istəklər irəli sürür:

Ey Pərvərdigar! Mənim köksümü açıb genişləndir.

“Şərhi-sədr”in mənasının xülasəsi “olduqca ağır dözümlü və çox geniş ruhi tutum”dan ibarətdir. İlahi! Mənim ruhi tutumumu artır və işimi mənə asanlaşdır.

Demək, o, bu işin ağır və çətin olduğunu hiss edir. «Bir duyunu və ya duyunu dilimdən aç.» Bəziləri belə fikirləşirlər ki, “dilimdən duyunu aç” deməkdə məqsəd budur ki, Musanın dili bir az tutulmuş, məsələn “s” hərfini yaxşı tələffüz edə bilməmiş. Hətta deyirlər: “O, uşaq olanda Fir'on, onu sınamaq üçün ağzına köz qoydu və dili pəltək oldu. Məncə bu sözlərin əsası yoxdur. “Dilimdən duyunu aç!” Göründüyü kimi, bu ifadə elə Qur'anın dəfələrlə təkid etdiyi sözdür ki, Peyğəmbərin təbliği aydın, peyğamı isə açıq və doğru yol göstərən olmalıdır. Çünki, sonra buyurur: «...ki, mənim sözümü başa düşsünlər, mən sənə tapşırığımı, xalqın beyninə sığışdırmaqla bilim və xalq onu başa düşsün.» Başa düşmək bir mövzunun açıqlanması, dərk edilməsi və aydınlaşması mənasındadır.

“Mənə, öz ailəmdən olan qardaşım Harunu vəzir və yardımçı et! Onun vasitəsilə arxamı möhkəmləndir. Və işimdə onu mənə şərik et ki, Sənə çox ibadət edim və Səni çox yad edim!” “İlahi! Bu yük çox ağırdır. Mənə köməkçi göndər”. Onun özünün təklif etdiyi insan, qardaşı Harundur: “Ey Pərvərdigar! Qardaşım Harunu mənə vəzir (vəzir müavin mənasındadır.) və köməkçi qərar ver və işlərimdə, onu mənə şərik et! Niyə? Allah eləməmiş, boyun qaçıрмаq istəmirəm, yox necə deyirlər, belə olsa işimizin nəticəsi daha yaxşı olar. “Sənə çox ibadət və çox yad etməyim üçün.”

QUR'ANIN PEYĞƏMBƏR-ƏKRƏMƏ XİTABI

Ayrı bir yerdə Qur'an Peyğəmbərə xitab edərək, görülmüş bir işi (Peyğəmbərin Allahdan soruşduğu sual şəklində yox, ilahi bəyan surətində) bəyan edir. Buyurur:

“Biz sənə köksünü genişləndirmədikmi?”

Musa köks genişliyi tələb edirsə, Peyğəmbər-əkrəm üçün bu, qabaqca verilmişdir. Qur'an buyurur: Biz sənə köks genişliyi vermədikmi? Çox istə'dad vermədikmi? Yə'ni, bu işin görülməsi şərti, çox istə'dadlı olmaqdan ibarətdir. Biz isə bunu sənə vermişik.

“Ağır yükü sənin boynundan götürdük.”

Orada Musa deyirdi: «Bu ağır yükü mənə yüngül və asan et.» Burada Qur'an Peyğəmbəri-əkrəmə buyurur ki, “bu ağır yükü sənin çiyindən götürdük”.

“O yük ki, çiyini sındıraraq incidirdi”. Bu, böyük sözdür: “Bu yük elə ağır idi ki, belini sındırmaq üzrə idi”. Müraciət edilən sonuncu peyğəmbər həzrət Məhəmməddir (s), yük də dəvət, təbliğat və xalqla üzbəüz olmaqdan başqa bir şey deyil, bir xalq ki, Peyğəmbərin hədəfi onları hidayət və rəhbərlik etmək və Pərvədigara doğru aparmaqdır.

“Doğrudan da hər bir çətinlikdə asanlıq vardır. Elə isə işdən azad olduqda qalx və öz Pərvədigarına doğru meyl et”.

Ey Peyğəmbər! İş ağırdır, lakin insan çətinliklərə dözsə, çətinliklə bərabər, asanlıq da olar, yə'ni asanlıqlar çətinliklərin içindədir. Hər çətinliyin qoynunda, asanlıq vardır. Yə'ni: “Səbr et, dözümlü göstər”. “Bununla da, həqiqətən çətinliklə bərabər asanlıq vardır. Qur'an bir daha “doğrudan da hər çətinlikdə asanlıq vardır” –deyə, təkid edir. Peyğəmbər, bu ayədən elə başa düşdü ki, hər çətinliklə birlikdə, iki asanlıq olacaqdır; nəticədə həzrətin mübarək siması açıldı və sonra, ardıcıl şəkildə təkrar edir və buyururdu: “Bir çətinlik iki asanlıq qarşısında nə edə bilər? Mənim Allahım, bu çətinliklərlə bərabər, mənə rahatlıq və asanlıq vədəsi vermişdir.”

“Bəs, asudələşərkən, zəhmət çək və öz Pərvədigarına doğru meyl et.”

Bu ayəni, Musanın haqqında gələn ayə ilə tutuşdurub, sonra şiə və sünni məzhəbləri arasında davamlı şəkildə qeyd

olunan, Peyğəmbərin Əli əleyhissəlamın haqqında buyurduğu:

“Sənin mənə nisbətən Harunun Musaya nisbəti kimidir.”

Yə'ni “Harun Musanın müavini və şəriki olduğu kimi, sən də, ümmətin iki atasından birisən” cümləsini nəzərə alsanız, görürsünüz ki, zahirdə rəvayətlərin də təsdiq etdiyi, şiələrin təfsirlərində bəyan edilmiş bu söz Əmirəl-mö'minin Əlinin (ə) xəlifəliyinə dəlalət edir. Bu çox ürəyə yatır, belə də olmalıdır, başqa şey yox. Ancaq hələ indi başqa mövzu haqqında bəhs edirik.

AĞIR SÖZ

Haqqa doğru dəvətin və ilahi peyğamı yetirməyin ağırlığını və olduqca əhəmiyyətli olduğunu bəyan edən, Qur'anın başqa ayəsi mübarək "Ya əyyuhəl muzzəmmil" surəsindəki ayədir. Bilirsiniz ki, "Ya əyyuhəl muzzəmmil" və "Ya əyyuhəl muddəsir" be'sətin ilk çağlarından nazil olan surələrdəndir. Buyurur:

“Biz, tezliklə sənə ağır bir söz aşılacaq.”

Görəsən, söz necə ağır olar? Söz, söz olmaq e'tibarilə, ağır-yüngül olmaz, sözün mənası və dəlalət etdiyi aş ağır, çətin və ya rahat olar. Bə'zən özümüz deyirik:

“Filankəs, filankəsə ağır, yə'ni mənasına dözmək çətin olan bir söz dedi”. Ya deyirik: “Üzərimizə ağır bir vəzifə qoyulmuşdur.” Bir adam, bir məsul tərəfindən tapşırıq alanda, “bizə ağır bir vəzifə verilmişdir” deyər. Bir hökm verilmişdir, ona: “filan işi görməlisən” –deyə əmr edilmişdir”. O deyir: “Mənə ağır bir vəzifə verilmişdir”. “Vəzifənin ağır olması” nə deməkdir? Vəzifə, hökm, kağız, söz, məktub və sairədən ibarət olarsa, bunun ağır-yüngüllüyü yoxdur. Söz bunlardan getmir. Vəzifənin məzmunu, olduqca çətin bir iş olarsa, ona ağır vəzifə deyilə. Qur'an ayəsi buyurur:

“Biz tezliklə, sənə ağır bir söz aşılacağıq.” Bu isə çağırış və xalqı istiqamətləndirməkdir. Bəlkə də bə`ziləri sual verərlər ki, Qur`an də`vət və təbliğ işini nə üçün bu qədər ağır bilir?

TƏBLİĞAT MƏSƏLƏSİNİN DƏYƏRİ

Biz, bə`zi məsələlərin dəyərini düzgün başa düşmür, bunların dəyərini öz qavradığımız səviyyədə anlayırıq. Nümunə olaraq fətva verməyi götürək. Xoşbəxtlikdən cəmiyyətimizin heç olmazsa, doxsan beş faizi fətva verməyin olduqca yüksək səviyyəli və ağır bir iş olduğunu yaxşı bilir. Nə bir dəstə bu kimi iddianı etməyə cür`ət edir, nə də tamahkarların bu iddiada olduğunu cəmiyyət asanlıqla qəbul edir. Cəmiyyət bu işin yüksək səviyyəli olduğunu duymuşdur. Amma, xalqı haqqa doğru çağırmaq, xalqa təbliğ etmək, xalqı hidayət və rəhbərlik etmək, xalqı Allaha doğru hərəkətə gətirmək məsələsində, söz hərəkətə gətirmək sözü olur və onun səviyyəsi tanınmamışdır. Deyir:

“Peyğəmbərlər bu yolda sarvan kimi karvanın rəhbəri və yol göstərən idirlər”. Bizim ağamız onlardan da böyükdür, o həm əvvəl, həm də axırdır. Ruh verən camali yığıncağın şamı, könülaçan məqamı isə, cəmiyyətin toplanmasının səbəbi.

Peyğəmbərlər qabaqda gedirlər, könüllər isə onların ardınca, ruhların əli onların ətlərindən tutmuşdur.

Bu, bəşərə hərəkət verməkdir, özü də haraya? Axura doğrumu? Yox. Əqidə məktəblərinin bir çoxu, bəşəri aparır, yaxşı da aparır, amma nəyə doğru? Axura doğrumu, öz mənafeyinə doğrumu? Bir qədər müqəddəsliklə desək: Öz hüquqlarını tə`min etməyə doğru ki, hər halda mənafeləri də, hüquqlarındandır. Burayadək mən də razıyam. Peyğəmbərlər də xalqı öz hüquqlarını əldə etməyə doğru sövq etdirirlər. Peyğəmbərlərin proqramlarından biri hərəkət etdirməkdən ibarətdir, lakin bu, o kiçik hərəkətdir ki, peyğəmbər məhrumları sövq etmək üçün deyər: “Ey məhrum!

Get, bütün hüquqlarını əldə et, ey məzlum, get zalımdan öz haqqını al!” Bu da peyğəmbərlərin hərəkətlərindəndir, ancaq ən kiçik hərəkətlərdəndir, çünki insanın mənafeyi və təbii meylləri də onu təsdiq edir.

“Ey zəhmətkeşlər, birləşərək, təcavüzkarlardan öz haqqınızı alın!” Bu yolda hərəkətə gətirmək, əlbəttə bir işdir, bunun kiçik bir iş olduğunu demək istəmirəm, amma peyğəmbərlərin proqramlarında, bu, onların gördükləri və başqalarından da yaxşı yerinə yetirdikləri kiçik işlərdəndir. Peyğəmbərlərin verdikləri böyük hərəkət insanı nəfsani mənəzədən haqqa doğru sövq etdirir.

Deyir: (Şe`rin məzmunu)

*Xərabat piri qışqırdı ki, saqi!
Gətir badə ki, var tə`xirdə afat
Eşq yolunun davranışı özümdən azad olmaqdır,
Mənzillər ötüb məsafələr keçmək yox.*

Özünü nəfsinin əlindən azad edib haqqa çatdırmaq; yə`ni bəşəri, özünü özünə qarşı təhrik etmək. Təkcə siz məzlumu, mən zalıma qarşı deyil, mən zalımı da özümə qarşı üsyana qaldırırsın. Buna tövbə, qayıdış, insanları özlərindən və nəfəspərəstlikdən həqiqətsevərliyə doğru sövq etdirmək deyilir. Bax bu iş çətindir. Bu işdə, hər kimsə peyğəmbərlərlə yarışarsa onun ipinin üstünə odun yığa bilirik.

Filan inqilabçı rəhbər xalqı öz hüquqlarını əldə etmək adı ilə, öz mənafeləri uğrunda hərəkətə gətirmişdir. Adını çəkmirik, doğrudan da xalqı hüquqlarını əldə etmək üçün təhrik etmişdir, bu işi müqəddəs iş hesab edirik. Bu iş, böyükdirsə də, peyğəmbərlərin kiçik işlərindəndir. Peyğəmbərlərin işində rəqib yoxdur və Allaha doğru çağıran və ilahi peyğəmə təbliğ edib, xalqa yetirən hər bir kəs bu işi davam etdirməli, Peyğəmbərin (s) və Əlinin (ə) ardınca getməlidir. Bu isə ağır bir işdir. Bu, insanları özlərindən,

qürur, nəfs və mənfəətpərəstlikdən, haqpərəstlik və həqiqətsevərliyə doğru hərəkətə gətirməkdən ibarətdir. Bu işin son dərəcə ağır olduğu da həmin səbəbə görədir.

Dedik ki, bə'zi işlərin və məsələlərin dəyərini öz səviyyəsində bir qədər başa düşmüş və yerində olaraq anlamışıq. Elə belə olmalıdır. Ancaq e'tiraf etməliyik ki, bə'zi işlərin qiymətini layiqincə başa düşməmişik. Bu gecənin proqramında təsadüfi dəyişiklik baş vermişdir. Belə ki, mən Peyğəmbərin davranışından, təbliğ və də'vətindən danışdım. Nitq fənninin zirvəsində duran, bu şəhərə və ölkəyə olduqca böyük xidmətlər göstərən alim xətib, cənab Fəlsəfi də bu məclisdədir. Dediym kimi bu təsadüfi bir dəyişiklikdir. Mən bu dəyişikliyi düşünməmişdim. Belə yaxşı oldu. Bunların dəyəri və bu səviyyədə zəhmət və məşəqqətlər çəkərək layiq bir xətib və də'vətçi (bəlkə də “İslamın məqamı bundan çox üstündür.” –deyəsiniz; nisbi layiq də desək, yetər.) olan kəslərin qədrini bilmək lazımdır, dedi: (Şe'rin məzmunu)

*Şüşə içrə xalq yağı saf və təmiz görər
Bilməz ki, küncüdü başına nələr gəlir.*

Yə'ni, camaat, süzülmüş küncüd yağını bir şüşədə görür, amma yazıq küncüdü duru yağa çevrilərkən başına nələr gəldiyini bilməz. Eləcə də xalq, aydın və təmiz təbliğatı görür, ancaq bu yazığın da nələrə qatlaşıra, gördüyü bu “təmiz yağ” çevrildiyindən xəbərsizdir.

Nə isə, Qur'an bu mövzunu, olduqca yüksək səviyyəyə qaldırmışdır. Niyə? Allah yalnız Peyğəmbərə deyə bilərdi: “Biz tezliklə sənə ağır bir söz aşılayırıq. Ya: “Biz sənə qəlbini genişləndirmədikmi?” Lakin bütün bunlar ümmətə tə'limdir. Nə üçün Allah bu həqiqəti öz Peyğəmbərinə bildirir və bütün ümmətin ixtiyarında qoyur?

Allah ilə Peyğəmbərin arasında bir çox məsələlər vardır ki, hamı ilə əlaqədar olmadığı üçün, onları bir Allah bilir, bir də Peyğəmbər, başqa heç kimə deyilməmişdir. Bir məsələnin qaldırılması, onun öyrənilməli olduğunu göstərir. İş də'vətdir, təbliğdir, bu, rahat bir iş deyil. Demək, biz Qur'andan öyrənirik ki, də'vət və peyğam çatdırmaqda birinci şərt qəlb genişliyidir - geniş ürək, dünya boyda geniş tutumlu.

AĞIL VƏ DÜŞÜNCƏYƏ TƏBLİĞ ETMƏK

Ola bilsin ki, “peyğam çatdırmaq niyə bu qədər çətin işdir?” deyəsiniz:

Qeyd edirəm: Hər hansı bir peyğamı çatdırmaq elə də çətin deyildir. Bir növ təbliğ vardır ki, yalnız hissiyyata çatdırılır. Aydın ki, bu asan bir işdir. Ədliyyə mə'murunun verdiyi e'lan, misal üçün bir e'lanı müəyyən şəxsə və ya müttəhimə çatdırmaq hissiyyata çatdırmaqdır. Əgər siz bir tapşırığı, bir adamın hissiyyatına, yə'ni gözü önünə, ya qulağına çatdırmağa vəzifəli olsanız, bu, o qədər də çətin deyildir, sözü xalqın gözü önünə və ya qulağına çatdırmaq asandır. Lakin görəsən peyğəmbərlərin vəzifəsi yalnız o mövzunu xalqın qulağına çatdırmaqdır? Görəsən bu yetərmi? Xalqın gözüne çatdırmaq kifayət edərmə? Yox, hissiyyata, misal üçün gözə və ya qulağa çatdırmaqdan üstünü ağıla və düşüncəyə çatdırmaqdır. Yə'ni elə bəyan etmək ki, ağıla nüfuz etsin. Bir şeyin gözə dəyməsi və qulağa çatması, onun ağıl tərəfindən qəbul edilməsi üçün kifayət deyil. Bir peyğamı ağıla çatdıran vasitə səs, şəkil və ya yazı deyil, başqa bir şeydir. Ağıl öz qapısını bağlamış və dəlil, istidlal, Qur'anın ifadəsilə desək, hikmət vasitəsindən başqa ayrı bir yol ilə peyğam qəbul etməz. Peyğəmbərlər ilk növbədə öz sözlərini ağıllara çatdırmaq istəyərlər. Xristianlığın bu prinsipə qarşı durmasını və “iman ilə ağılın əlaqəsi yoxdur” fikrini irəli sürdüyünü görürsünüzsə, bu, sözün təhrif edildiyindən irəli gəlir. Həqiqi Xristian

belə bir sözü deməz. Həqiqi Xristian nə “üç uqnumu” qəbul etdi, nə də ağılın “üç uqnumu” qəbul etmədiyi və öz qapısını onun üzünə bağladığını görərkən, “iman ağıldan ayırdır, iman ağıl üçün yasaq məntəqədir, ağılın müdaxilə hüququ yoxdur” demədi. Bu, xristianlığın dəyişilməsilə əlaqədardır. Heç bir peyğəmbər belə bir söz deməz. Lakin, bütün peyğəmbərlərin həqiqətlərini əhatə edən Qur'an buyurur:

“Hikmət və yaxşı moizə ilə camaatı Rəbbinin yoluna çağır.”

Qur'anın bəyan etdiyi ilkin məsələ hikmətdir. Ey Allaha doğru dəvət edən! Camaatı Rəbbinin yoluna çağır.

“Ey Peyğəmbər! Biz səni şahid, müjdə verən və xəbərdarlıq edən göndərdik.”

“Səni göndərmişik ki, bu ümmətə şahid olasan, (şahid hər mə'nada olursa olsun, hələ indi bu haqda bəhs etmirik.) səni xalqa müjdə verən göndərmişik, xoş xəbər ver, müjdə ver, alqışla!” Yə'ni onlara, bu yolda mənimsəyəcəkləri çox böyük nəticələrdən mə'lumat ver. Biz səni xəbərdarlıq edən göndərmişik. Dəfələrlə qeyd etdiyimiz kimi, «inzar» qorxudan mə'nasında deyildir. Qorxudan “məxuf” sözünün təcümesidir. «İnzar» xas qorxudan mə'nasındadır. Yə'ni, xəbərdarlıq edən, məsələn, insan qapıdan çıxmaq istədikdə, bir adam qorxunc bir səs çıxarsa, insanı qorxudar, lakin bu iş «inzar» deyildir. «İnzar» qarşıda təhlükə olduğunu bildirən qorxutmaqdır. Kimsə, bir yoldan getmək qərarına gəlir, kim isə ona xəbərdarlıq edir, yə'ni deyir ki, bu işi görsən və ya bu yoldan getsən filan təhlükə qarşına çıxacaq. Qur'an deyir: Ey Peyğəmbər! Səni göndərmişik ki, «nəzir» olasan, bu mə'nada qorxudan, təhlükəni bildirən olasan. Buna görə Peyğəmbər be'sətin ilk çağlarında Səfanın yamacında dayanaraq elan etdi: (O zaman belə şüar vermək ən'ənə imiş) “Təhlükə! Təhlükə!” Xalq Səfa dağının ətəyinə toplaşdı. “Nə xəbər var?” Onlar ilk dəfə olaraq, Məhəmməd Əmindən (s) “təhlükə, təhlükə!” eşidirdilər. Nə təhlükə vardır? “Yoxsa

Amul-fil kimi bir macərə qarşıya çıxmışdır?” O həzrət əvvəlcə camaatın təsdiqini istəyərək dedi: “Ey camaat! İndiyədək, məni necə tanımısınız?” Hamı dedi: “Əmin və doğru danışan”. Peyğəmbər buyurdu: “İndi “bu dağların arxasında düşmən böyük bir qoşunla sizə yürüş etməyə gəlmişdir” – deyə xəbərdarlıq etsəm, mənim sözümə inanarsınız, ya yox?” Onlar “bəli inanarıq” dedilər. Peyğəmbər (s) bu təsdiqi aldıqdan sonra buyurdu:

“İnni nəzirun ləikum bəynə yədəy əzabin şədid.”

“Mən yalnız qarşıdakı əzabla sizi qorxudanam.”

Bununla da, sizə xəbərdarlıq edirəm ki, tutduğunuz yol, dünya və axirətdə ilahi əzaba gətirib çıxaracaqdır.

“İnna ərsəlnakə şahidən və mubəşşirən və nəzirən və daiyən iləllahi bi iznihi.”

“Biz səni, həqiqətən, şahid, müjdə verən, xəbərdarlıq edən və Allahın izni ilə camaatı Allaha doğru çağıran göndərdik.”¹

Sən gəlmisən, Allahın izni ilə camaatı Pərvərdigara doğru çağırısan, xalqı Pərvərdigara doğru sövq etdirəsən. Sən Allaha doğru çağırısan. Bu, kiçik iş deyil. Sən ki, camaatı Allaha doğru dəvət edənsən, bu işi hansı vasitə ilə görmək olar? Məsələn, yuxu görüb, camaatı yuxu vasitəsi ilə Allaha sarı çağırırsanmı? İnsan hər səhərçağı “ey camaat bu gecə belə bir yuxu görmüşəm, gəlin bu işi görün!” – deyə bilərmə? Yox, Qur'an bunun yolunu göstərmişdir. İş, Allaha dəvətdir, dünyanın ən böyük həqiqətinə dəvətdir, elə bir yola dəvətdir ki, bəşərin ağılına ona doğru istiqamətləndirmək və hərəkətə gətirmək mümkündür. Elə bir şeyə çağırışdır ki, ağıllar onu qəbul etməlidir. Hansı vasitə ilə? Dəlil, sübut, hikmət və məntiqi söz vasitəsilə.

¹ Əhzab, 45-46.

ÜRƏYƏ TƏBLİĞ

Bir məsələ var ki, bu işi çətinləşdirir. Görəsən, ilahi dəvətin çatdırılmasında və peyğəmbərlərin təbliğində bu tapşırığın yalnız ağıla çatdırılması yetərmi? Dedik ki, bu peyğəmin hissiyata çatdırılması kifayət deyildir, ağıl mərhələsinə çatdırılması lazımdır. Görəsən bu, kifayət edərmi? Yox, bu təbliğin ilk mərhələsidir. Müəllimin borcu öz sözünü və elmini şagirdinin ağılına çatdırmaqdan ibarətdir. O, lövhənin yanında dayanır, şagird isə öz yerində oturur. Müəllim riyazi məsləni ona deyir. Əvvəlcə, məslənin əslini deyəndə şagird anlamır ki, doğrudan da belədir, ya yox, dəlil istəyir. Müəllim riyazi dəlilləri bəyan etdikdən sonra onun söylədikləri şagirdin ağılına batır. Lakin, peyğəmbərlər yalnız bir sıra iddiaları camaatın ağılına yerləşdirməyə gəlməmişdilər. Filosofların işi budur ki, bacardıqları qədər bir sözü camaatın ağılına nüfuz etdirlsinlər, amma bundan artıq getməzlər. Amma İlahi peyğəmin ağıla nüfuz etməkdən əlavə, ürəklərə də hopmalıdır. Yəni bəşərin ruhunun dərinliyinə nüfuz etməli və onun bütün duyğularına, bütün varlığına hakim olmalıdır. Demək, bəşəri həqiqət yolunda hərəkətə gətirənlər filosoflar yox, peyğəmbərlərdir. Yazıq filosof zəhmət çəkər, özünü öldürər, nəhayət, bir fikri xalqın, əlbəttə hamının yox, bəlkə neçə il yanına dərəcə gəlib, dilini öyrənməli olan şagirdlərinin ağılına nüfuz etdirər. Çünki onun vəzifəsi “bəlaği mübin” deyil, bu qüdrəti yoxdur və sözlərini yüzlərcə terminin köməyi ilə bəyan etməlidir. Görkəmli ustadlarımızdan birinin dediyi kimi, “filosofun bu qədər terminə faydalanması, onun acizliyi və gücsüzlüyündəndir”. O, hey zati mümkünlük, gələcəyə aid mümkünlük, potensial mümkünlük, zənnətin varlığı, birinci ağıl, ikinci ağıl deyir; çünki öz məqsədini, bunlardan başqa bir vasitə ilə bəyan edə bilmir, bu da onun acizliyindəndir; lakin gördüyümüz kimi, peyğəmbərlər yüzlərlə terminin vasitəsilə bəyan edilən son sözü

heç bir terminə istifadə etmədən «bəlaği mübin» yolu ilə iki sözlə, iki cümlə ilə demişlər. Filosof mövzunun bu qədər sadə şəkildə deyilə bilməsindən təəccüblənir.

"Qulhuvəllahu əhəd. Əllahus-səməd. Ləm yəlid vələm yuləd. Vələm yəkulləhu kufuvən əhəd."

“De: O, yeganə Allahdır, ehtiyacsız Allahdır, doğmamış və doğulmamışdır, kimsə, ona tay ola bilməz.”

Hədid surəsinin 1-3-cü ayələrində buyrulur:

“Yerdə və göylərdə olan hər bir şey Allaha ibadət etdi. O, əziz və həkimdir, yerin və göylərin hakimiyyəti Onundur, dirildər və öldürər. O, hər bir şeyə qadirdir. O əvvəldir və sondur, zahirdir və batındır və hər şeydən agahdır.”

Bu sözlər, olduqca sadə şəkildə bəyan edilmişdir.

Demək, peyğəmbərlərin öz peyğəmlərini, camaatın ağılına filosoflardan daha yaxşı çatdırmaqdan başqa, peyğəmi ürəyə yetirməkdən ibarət olan daha böyük vəzifələri də vardır.

Yəni onlar, öz peyğəmlərini xalqın bütün varlığına aşılalırlar. Bir peyğəmbərə mürid olan, iman gətirən şəxs həqiqətdə bütün varlığı ilə o peyğəmbərə bağlanır.

İBN SİNA VƏ BƏHMƏNYAR MACƏRASI

Bəlkə də bu məşhur macəranı dəfələrlə eşitmişiniz, ancaq bu iddiaya yaxşı dəlil olduğu üçün qeyd edirəm. İbn Sina zəka və düşüncə baxımından adi səviyyədə üstün idi, fitri istedadla malik bir şəxs idi, gözünün görmə qabiliyyəti başqalarından geniş idi, qulaqları çox iti, fikri çox qüvvətli idi, get-gedə camaat onun hissləri, gözü və qulağı barədə əfsanələr nəql etməyə başlayırlar. Nümunə olaraq deyərdilər: “O, İsfahanda olarkən Kaşan misgərlərinin çəkic səsinə eşidərmiş”. Əlbəttə bunlar əfsanədir, lakin ümumiyyətlə, əfsanələri qeyri-adi səciyyələrə malik olan adamlar barəsində düzəldərlər. Şagirdi Bəhmənyar ona deyərdi: “Sən o adamlardan ki, peyğəmbərlik iddiası etsən

camaat qəbul edər və xalis niyyətlə iman gətirər”. İbn Sina isə deyirdi: “Belə deyil, sən bilmirsən”. Bəhmənyar deyirdi: “Yox, dediyim kimidir”. İbn Sina bu sözü əməli olaraq, ona göstərmək istədi. Bir qışda onlar ikisi birlikdə səfərə getmişdilər, çoxlu qar yağmışdı, səhərin açılmasına yaxın, müəzzin, azan verəndə İbn Sina oyaq idi, Bəhmənyarı səslədi:

- Bəhmənyar!
- Bəli!
- Qalx.
- Nə işin var?
- Çox susuzam, bu kasanı doldur mən içim.

O zaman soba və bu kimi qızdırıcı vasilələr yox idi. Bəhmənyar bir saat yorğan altına girib, o soyuq havada birtəhər canını qızdırmışdı. İndi bu isti yataqdan necə çıxırsın? Buna görə dəlil gətirməyə başlayıb dedi: “Ustad! Özünüz həkimsiniz, hamıdan yaxşı bilirsiniz ki, mən də çox isti olanda insan sərin su içsə, birdən - birə soyuyar, xəstələnərsiniz və Allah eləməmiş narahat olarsınız”. İbn Sina dedi: “Mən həkiməm, sən şagirdimsən. Mən susuzam mənə su gətir”. Bəhmənyar yenə də: “Axı düz deyil, siz mənim ustadımsınızsa da mən sizin xeyrinizi istəyirəm. Mənim sizin məsləhətinizə riayət etməyim əmrinizə boyun əyməyimdən daha yaxşıdır” – deyə dəlil-sübut gətirməyə başladı. (Demişlər: Tənbələ iş de, nəsihət eşit). Bəhmənyar da nəsihət verməyə başladı. İbn Sinaya onun ayağa qalxmayacağı sübut olduqdan sonra dedi: “Mən susuz deyiləm, səni sınamaq istədim. Yadındadırmı mənə sual verirdin ki, “nə üçün peyğəmbərlik iddiası etmirsən? Etsən hamı qəbul edər?” Mən peyğəmbərlik iddiası etsəm, sən ki, mənim şagirdimsən və neçə il yanımda dərs oxuyubsan, əmrinə itaət etməyə hazır deyilsən, özüm sənə “dur mənə su gətir!” deyirəm, sözümə qarşı min cür dəlil gətirirsən; amma peyğəmbərin vəfatından yüz illər sonra o kişi öz isti yatağını buraxaraq

minarəyə çıxıb ki: “Şəhadət verirəm Məhəmməd (s) Allahın rəsuludur”, harayını dünyaya çatdırsın. O, peyğəmbərdir İbn Sina yox”.

Bir peyğam, özü də ilahi peyğam ürəklərə çatmaq, onlara hakim olmaq, onları öz ixtiyarına almaq istəsə, cəmiyyətləri hərəkətə gətirmək, özü də yalnız mənafe və hüquqlar uğrunda yox, insanları tövbəkar və ağlayan etmək istəsə, Qur'an ayələri ona oxunanda göz yaşlarının axmasını istəsə.

“Səcdə halında çənələri yerə dəyərək, üzü üstə düşürlər... çənələri yerə dəyərək, üzü üstə düşüb ağlayarlar...” yə'ni insanlar yerə düşüb ağlasınlar. Bu, sadə bir iş deyil, olduqca çətinidir.

«BƏLAĞI MÜBİN»

Gördüyümüz kimi, Qur'an əziz Peyğəmbər və digər peyğəmbərlərin dili ilə bir sıra mövzuları xatırladır, yə'ni çağırış şəraiti və üslubunu öyrədir. Birinci şərt qabaqca dediyimdir. Yə'ni Qur'an bir çox ayələrində “bəlağ” sözünü gətirmişdir. Bəlağ peyğamı çatdırmaq deməkdir.

Yeri gəlmişkən, bunu da deyim ki, bə'zi terminlərin bəxti nəhsdir, bə'zilərinki isə yaxşıdır. Zamanımızda əlbəttə yenilikçilərin dilində təbliğ sözü pis bir taleyə malik olmuşdur. Hal-hazırda yenilikçilərin arasında “təbliğ” həqiqəti olmayan bir mətləbi yalanla camaata çatdırmaq mə'nasındadır. Amma bu mənə səhvdir. Mən həmişə demişəm, Qur'anda və sünnədəki terminin mə'nası dəyişilmiş və başqa bir məzmunla yiyələnmişdirsə də, biz terminimizi atmamalıyıq, bə'ziləri deyirlər ki, bu təbliğ kəlməsini artıq işlətməyin, çünki çağdaş adətlərə görə təbliğ, misal üçün bitki yağlarının tə'rifi məqsədilə görülən iş deməkdir. Yə'ni bütünlüklə yalan. Məsələn, deyirlər bir qaşq bitki yağı içsən, ahu kimi qaça bilərsən, güclü olarsan. Hər yerdə “təbliğ” desələr, deməli “yalan” deyirlər. Buna görə terminlərimizdə təbliğ sözünü işlətməməyimiz

yaxşıdır!” Soruşdum: “Nə üçün?! Təbliğ Qur`anda bəyan edilmiş bir termindir. Bəlağ Qur`anda vardır. Bir terminin düzgün və yaxşı bir məzmunu olduqda, lakin cəmiyyətdə təhrif olunub başqa məna qazandığına görə biz bu dəlili işlətməyə bilmərik. Biz onu həqiqi mənasında işlədək, Qur`anda və lüğətdə “təbliğ” sözünün hansı mənada olduğuna əsaslanırıq. “Təbliğ” peyğam çatdırmaq mənasındadır”.

Demək, Qur`an, həm bəlağ kəlməsindən istifadə etmiş, həm də «bəlağ mübin» yəni, “aydınlaşdırıcı” demişdir.

Elə bir təbliğatçı öz məqsədinə çata bilər ki, onun dəvəti və təbliği aydınlaşdırıcı olsun. Bəyanı həqiqətlərin zirvəsində olmaqla yanaşı aydın, sadə və ümumxalq düşüncəsi səviyyəsində olsun. Camaat onun danışığını anlayıb dərk etsin. Çox qəliz və mürəkkəb danışan adama camaat əl çalsa da, onun təbliği aydınlaşdırıcı, bəlağ mübin deyildir. Deyirlər: Bir adam, bir xətibin danışqlarını dinlədikdən sonra çox bəh-bəh deyib, e`lan etdi ki, bilmirsiniz necə gözəl danışdı?!

Yaxşı, nə dedi? – deyər soruşduqda, “mən başa düşmədim” deyər cavab verdi.

Danışqda əsas məqsəd dinləyicinin oradan gedəndə bir şey öyrənmiş olmasıdır. Təbliğatçının şərtlərindən, özü də əhəmiyyətli şərtlərindən biri, dinləyicilərin onun hüsurundan “ətəyi dolu” durması, doğrudan da bir şey başa düşməsidir. Bu, təbliğatçının bacarığını göstərir. Bəziləri düşünür ki, əgər natiqin sözləri başa düşülməyən olsa, demək onun sözlərinin yüksək mənası vardır. Yox, belə deyildir, peyğəmbər də bir yerdə söhbət etdikdə elə səviyyədə danışmış ki, dörd yüz il sonra yaşayan adamlar o sözlərdən elə məzmunlar dərk edərdilər ki, qabaqlılar anlaya bilməmişdilər, amma peyğəmbərin dinləyiciləri öz bacarıqları qədər onun sözünü dərk edəmişlər. Əlinin (ə) xütbələri yüksək səviyyədə olmasına baxmayaraq, eyni

zamanda məclisdə oturanlar öz tutumlarına görə bu sözləri başa düşərdilər.

NÜSH VƏ YA SÖZÜN PAKLIĞI (ÖYÜD)

Qur`anda iblağ və dəvətlə əlaqədar olaraq, ilahi təbliğatçıların dilindən "nüsh" sözü çox işlənmişdir. Paklıq mənasında olan nüsh xeyirxahlıq deməkdir, çünki ərəb dilində bu söz "ğışş" (hiylə) sözünün ziddinədir. Bir əmtəni satan alanda ona başqa bir şeyi də qatarsa, fiqhə deyirlər ki, o əmtəyə "ğışş" daxil etmişlər. "Nüsh" sözünün ziddi olan "ğışş" o deməkdir ki, söz pak olmalıdır, yəni danışanın xeyirxahlığı və qayğıkeşliyindən qaynaqlanmalıdır. O adam Allaha çağırən və Allahın peyğamının təbliğatçısı ola bilər ki, sözləri nüsh olsun, yəni xalqın xeyri və məsləhətindən başqa bir səbəbi olmasın, sözü də səmimi qəlbədən olsun. Necə gözəl demişlər:

"İnnəl kəlamə iza xərəcə minəl qəlbi dəxələ fil qəlbi və iza xərəcə minəl lisani ləm yətəcavəzil əzanə."

"Doğrudan da söz ürəkdən çıxsa ürəyə hopar, dildən çıxsa yalnız qulağa dəyər."

Peyğəmbərlər bir-birinin ardınca gəlir və "və ənsəhu ləkum", "ənə ləkum nasih", "inni ləkuma ləminə nasihin". "Sizə öyüd verirəm", "Mən sizin xeyirxahınızam", "Mən həmişə xeyrinizi istəyənlərdənəm" deyirlər; həmişə söz bundan gedir. Musa ibni İmran öz Allahına işin ağırlığından söz açdıqda, bu ağırlıq yalnız qüdrətli və zalım Fir`on qarşısında danışmağa görə deyil, demək iş ağırdır, həm də başqa ağırlıqlar var: "Ey Allah! Mənə yardım et. Elə bir Musa olum ki, onda artıq Musa olmasın, "mənlük" olmasın, özlük olmasın, təkəbbür, qürur olmasın. Mən isə peyğamını tamamilə paklıqla camaata çatdırma bilim.

TƏKƏLLÜFDƏN ÇƏKİNMƏK

Din təbliğinin başqa şərti təkəllüfdən çəkinməkdir. Qur'anda mübarək Sad surəsində bir ayə vardır:

«Mən dəlil deyiləm, əmək haqqı istəmirəm, mən mütəkəlliflərdən (inanmadığım vəzifəni daşıyan) deyiləm.»

Bəlkə o sözlərin hamısı bir mövzuya aiddir. Təkəllüf hər şeyi özünə bağlamaq, özünü çətinliyə salmaq deməkdir. Allah eləməmiş, bə'zən adamın e'tiqadı olmadığı, özünün inanmadığı bir əqidəni camaata çatdırmaq istəyər. Bundan böyük bir dərd olmaz. Şair deyir: (Şe'r in məzmunu)

Hələ varlıqdan pay aparmamış bir zat

Necə varlıq bağışlayar?

Yağışı olmayan əski bir bulud

Suvarmaq bacara bilərmi?

Özünün suyu olmayan köhnə bir bulud yerləri suvarmaq istəyir! Bir insan bu işi görmək istəsə, ona olduqca çətindir.

“Təkəllüfün” başqa mə'nasını İbni Məs'ud və bir çox başqa təfsirçilər belə izah etmişlər ki, bu, elmə əsaslanmayan bir sözdür. Yə'ni Peyğəmbər və İmamdan başqa dünyada hər kimi tapıb bütün məsələləri ondan soruşsanız, yə'qin ki, bilməyəcək. Demişlər: “Hər şeyi hamı bilməz.” Kim iddia edə bilər ki, bütün din məsələlərini (hələ qalsın ki, başqa məsələləri) məndən soruşun, cavab verim? Bəli Peyğəmbər bu iddianı edə bilər. Əli (ə) deyər bilər ki:

“Məni itirməzdən əvvəl məndən soruşun.” Əlidən (ə) başqasından belə bir hazırlığı gözləmək yersizdir. Deməli, mən öz hüduumu tanımalıyam. Ola bilsin ki, mən müəyyən din məsələlərini bilirəm və bildiklərimi camaata çatdıraram. Əgər bilmədiyim məsələni məndən soruşsalar, zorla ona cavab verməyə çalışarsam, yaxşı bilmədiyim şeyi başqalarına necə anlada bilərəm?! İbni Məs'ud deyir:

“Bildiklərini bəyan et, bilmədiklərini danışma.”

Bilmədiklərin haqda sənə sual verilsə, kişi kimi açıqcasına “mən bilmirəm” – de. Sonra bu ayəni oxuyur:

“Mən dəlil deyiləm, əmək haqqı istəmirəm, mən mütəkəllif deyiləm.”

İbnil-Coza məşhur vaizlərdəndir. O, üç pilləli bir minbəre çıxıb, xalqa söhbət edirdi. Bir qadın minbərin yanından qalxaraq ona bir sual verdi. O, “bilmirəm” – deyər cavab verdi. Arvad bir qədər sərt idi. Dedi: “Bilmirsənsə, nə üçün başqalarından üç pillə yuxarıda oturmusan?” Coza dedi: “Yuxarıda oturduğum bu üç pillə mənim bildiyim və sizin bilmədiyiniz qədərdir, mən öz mə'lumatımca yuxarıda oturmuşam. Bilmədiklərim qədər yuxarıya getmək istəsəydim, yeddi qat göylərə qədər yüksələn bir minbər düzəldilməli idi. Mən bilmədiklərim həddində yuxarı çıxsaydım, səmərəyə çatan bir minbər lazım olacaqdı”. İnsan bilmədiyinə “bilmirəm” deyər. Bilirik ki, Şeyx Ənsari şüştəri idi. O, bilik və təqva nöqtəyi-nəzərindən dünyanın dahisi idi. Hələ də alimlər və fəqihlər bu kişinin sözlərindəki incəlikləri qavraya bilmələri ilə fəxr edirlər. Deyirlər ki, ondan bir söz soruşduqda cavabını bilməsəydi, bilə-bilə uca səslə “bilmirəm, bilmirəm, bilmirəm” deyər. O, bu işi görürdü ki, şagirdləri bir şeyi bilməyəndə utanmadan “bilmirəm” desinlər.

Bir il İsfahanın Nəcəfabadında idik, oruculuq idi. İstirahət günləri olduğu və dostlarımız oraya getdiyi üçün biz də getmişdik. Yadımdadır, küçənin bu tərəfindən o tərəfinə

keçirdim. Yolun ortasına çatdıqda bir nəfər kəndli qabağını kəsib “ağa bir məsələm vardır, ona cavab verin” dedi. Məsələni soruşdum. Dedi:

- Cənabət qüslu bədənə məxsusdur, yoxsa ruha?
- Vallah, mən bu sözün mənasını anlamıram. Başqa qüsullar kimi, cənabət qüslunda da “niyyət” olduğu üçün bədənə əlaqədardır. Məqsədin budurmu?
- Yox, cavab verməlisən! Cənabət qüslu bədənindir, yoxsa ruhun?
- Mən bilmirəm.
- Bəs nə üçün başına əmmamə dolamısan?
- Mən mütəkəllif deyiləm. Peyğəmbər bunu deyir.

YEDDİNCİ ÇIXIŞ

TƏBLİĞİN YOLU

“Onlar ki, Allahın risalətini təbliğ edər, Ondən qorxar və Allahdan başqa heç kimdən qorxmazlar. Allah özü haqq-hesab çəkməyə kifayətdir.”

Söz Peyğəmbərin İslami təbliğat sahəsindəki davranışından gedirdi. Əvvəlcə bu vəzifənin əhəmiyyəti və ağırlığından, sonra əziz Peyğəmbərin, habelə digər peyğəmbərlərin davranışının bəzi xüsusiyyətlərindən danışdıq. Qur’ani-kərimin irəli sürdüyü qəlb genişliyi məsələsi də həmin xüsusiyyətlərdən biridir və mövzunun nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Başqa mövzular bəlaği mübin, nəsihət, xeyirxahlıq və təkəllüfdən çəkinmək idi. İndi isə Allahın köməyi ilə davranışın başqa cəhətlərini bəyan edirik.

Oxuduğum ayədə, Qur’ani-kərim əziz Peyğəmbərimiz barədə buyurur:

“Ey Peyğəmbər! Biz səni müjdə və xoş xəbər verən, qorxudub çəkindirən və xətər e’lan eləyən, tanrının iznilə Allaha doğru çağırən və işıqlı çıraq göndərdik.”

Əvvəlcə “Təbşir” (müjdə vermək) və “İnzar” (xəbərdarlıq etmək) sözləri barədə izahat verirəm, sonra isə əziz Peyğəmbərin tövsiyələri ətrafında danışacağam.

“TƏBŞİR” VƏ “İNZAR”

“Təbşir” təşviq bəhsindən olub “muştuluq vermək” deməkdir. Məsələn, siz öz övladınızı bir işi görməyə vadar etmək istədikdə, iki yoldan birini, yaxud hər iki yolu seçirsiniz. Biri təşviq və müjdə yoludur. Nümunə olaraq, övladınızın məktəbə getməsini istədikdə, uşağın meyl və rəğbətini bu işə təhrik etmək, onun mahiyyətinin, ruhunun bu işə aşiq və mail olması və bu səmtə yönəlməsi üçün

məktəbə getməyin tə'sirləri, nəticələri və faydalarını ona xatırlatmağa başlayırsınız. İkinci yol isə bundan ibarətdir ki, məktəbə getməməyin təhlükəli nəticələrini xatırladıb, “adam məktəbə getməyib, savadsız qalsa, elə olar, belə olar” – deyirsiniz. Bunun nəticəsində uşaq o vəziyyətdən qaçmaq üçün oxumağa meyl edir. Demək, sizin iki işinizdən biri təşviq və təbşiriniz, yə'ni uşağı əvvəlcə rəğbətləndirmək, də'vət etmək, təşviq etmək və meylini təhrik etməkdir. Başqa yolunuz isə inzar, yəni xəbərdarlıqdır. Əlbəttə, dediyim mə'nada “inzar” qarşıdakı təhlükəni bildirmək, irəliyə getməyə vadar etməkdir. Buna görə də, təbşir rəhbərdir, inzar isə sürücü.

“Qaid” irəli çəkən deməkdir. Məsələn, bir at və ya dəvənin noxtasından yapışaraq heyvanın qabağında gedənə “qaid”, arxadan heyvanı sürənə isə, “saiq” deyirlər. “Təbşir” rəhbər kimidir, yə'ni ön tərəfdən çəkər, inzar isə, saiq kimi irəli sürər. Bunların ikisi də eyni işi görür. Demək, bunların ikisi - həm qaid, həm də saiq - mövcud olub, biri heyvanı ön tərəfdən çəkib, biri isə arxadan sürsə, hər iki amil birlikdə tə'sir edir. Bəşər üçün bunların ikisi də zəruridir. Yə'ni təbşir və inzar təklildə yetərli deyil, təbşir zəruri şərtidir, kafi şərt deyil, inzar da zəruri şərtidir, lakin, kafi deyil. Qur'an-kərimə “Səb'ül-məsani” deyilməsinin bir cəhəti bəlkə də təbşir ilə inzarın həmişə yanaşı gəlməsidir. Yə'ni, bir tərəfdən müjdə və muştuluqdur, digər tərəfdən isə inzar və xəbərdarlıqdır.

Çağırışda bu iki əsas məsələ birlikdə olmalıdır. Təbliğatçı təkcə təbşir və ya təkcə inzar cəhətinə arxalansa, səhvdir. Amma təbşir bir az inzardan çox olmalıdır.

Bəlkə də həmin səbəbə görədir ki, Qur'an-kərim təbşiri əvvəl bəyan edir: (Muştuluq verən və xəbərdarlıq edən)

“TƏNFİR” (NİFRƏT DOĞURMAQ)

Təbşir və inzardan əlavə, “tənfir” adlı başqa bir əməl də var. Tənfir nifrət doğurmaq mə'nasındadır. Bə'zən insan inzar etmək qəsdində olarkən, səhvən inzar ilə tənfiri dəyişik salır. Saiqın vəzifəsini yerinə yetirən şəxs həqiqətdə inzar da etmişdir. Tənfir isə onda nifrət doğurmaq, onu uzaqlaşdırmaq deməkdir. Yenə də heyvandan bir misal çəkərik: Tutaq ki, adam bir heyvanı - dəvə və ya atı - arxasınca çəkər, sonra onu sür'ətləndirmək üçün elə hay-küy salır ki, heyvan gözlənilmədən başını dala çəkib, noxtasını qıraraq qaçır. Bu işə “tənfir” deyirlər. Bə'zi də'vətlər insanın ruhunda nəinki səfərbərlik və rəhbərlik tə'siri buraxmır, əksinə, nifrət doğurur.

Bu, bir psixoloji prinsipdir. İnsanın ruhu belədir. Uşağın məktəbə getməsilə əlaqədar qabaqca çəkdiyim məsələ qayıdıram: Çox vaxt ata-analar, yaxud uşaqların bə'zi müəllimləri, təbşir və inzardansa, tənfir edirlər. Yə'ni elə bir iş görürlər ki, uşaqda məktəbə nifrət və ondan qaçmaq əhval-ruhiyyəsi yaranır. Demək, bu uşağın valideyn və müəllim qarşısındakı ruhi əks-əməli məktəbdən qaçmaq olur.

Tarixdə qeyd olunmuşdur ki, Peyğəmbəri-əkrəm Məaz ibni Cəbəlini Yəmənin əhalisini də'vət və təbliğ üçün oraya göndərəndə (Sireyi ibni Hüşamın qeydinə görə) ona belə tövsiyə edir:

“Ey Məaz sevindir, müjdə ver və nifrət doğurma, asanlaşdır, çətinləşdirmə!”

“Sən islamı təbliğ etmək üçün gedirsən. Təbliğin sevindirməyə, müjdə verməyə və rəğbət yaratmağa əsaslanmalıdır, elə bir iş gör ki, camaat İslamın imtiyazlarını qavrayıb, könüllü olaraq İslama yönəlsinlər”. O həzrət inzar etmə demədi, çünki inzar Qur'anın əmr etdiyi proqramlardandır. Peyğəmbəri-əkrəmin toxunduğu məsələ bu idi ki, “müjdə ver, özündən qovma!” “Elə bir iş görmə ki, camaatda İslama nifrət yaranıb ondan qaçaq

düşünlər. Mətləbi elə bəyan etmə ki, camaatın əks-əməli İslamdan qaçmaq olsun”. Bu iş olduqca böyükdür. İzaha möhtacdır. Bu haqda nəql olunmuş rəvayətləri deməzdən əvvəl əziz Peyğəmbərin özündən və Əhli-beyt imamlarından başqa bir mövzu haqqında danışmalıyam.

RUH İNCƏLİYİ

İnsanın ruhu olduqca incədir və çox tez əks reaksiya göstərir. İnsanın bir işdə öz ruhunu (o ki, qalsın başqalarının ruhu) təzyiqə məruz qoysa, ruhun göstərəcəyi əks reaksiya qaçmaqdan ibarətdir. Nümunə olaraq, ibadətdə əziz Peyğəmbərin tövsiyələrindən biri budur ki, ruhunuzun sevdiyi qədər, yəni rəğbət və meyl ilə ibadət edin. Bir qədər ibadət etdikdən, namaz qıldıqdan, müstəhəbləri və vacib olmayan ibadətləri yerinə yetirdikdən, Qur'an oxuduqdan, gecə oyaq qaldıqdan sonra hiss edirsiniz ki, ibadət artıq çətin və ağır gəlir, yəni duyursunuz ki, bu işi özünü zorla qəbul etdirirsiniz. O həzrət buyurur: “Bu qədər kifayətdir. İbadəti özünə zorla qəbul etdirmə. Belə edərsənsə, ruhun get-gedə ibadətdən usanar, sanki ibadəti bir dava-dərman kimi ona vermişən. Onda ibadətdən ruhunda pis bir xatirə qalar. Həmişə çalış ruhunun ibadətdən xoş xatirəsi qalsın və ibadət zamanı xoş əhval-ruhiyyədə ol”. O həzrət, Cabirə buyurdu:

“Ey Cabir! İslam dini vüqarlı bir dindir, özünə yumuşaq rəftar et.”

Sonra buyurur: (necə də gözəl deyir) “Ey Cabir! Özlərini zora salıb sıxıntıya məruz qoymaqla məqsədə tez çatacaqlarını zənn edənlər səhv edirlər. Onlar əsla məqsədə çatmazlar. Onların işi o adamın əməlinə bənzər ki, bir şəhərdən başqa şəhərə getmək üçün ona bir minik vermişlər. O belə zənn edər ki, miniyi daha artıq qamçılayıb-mahmızlamaqla məqsədə daha tez çatır. Bir neçə mənzili sürətlə gedər, lakin birdən başa düşər ki, yazıq heyvanı yormuşdur və heyvan artıq gedə bilmir. Dayanır, məqsədə çata bilmir. Miniyi də əldən salıb”.

Həzrət buyurdu: “Özünü çox bərkə salan və öz istə`dadından artıq qəbul etdirən şəxs daha tez məqsədə çatacağını təsəvvür edər. Halbuki, belə adam əsla məqsədə çatmaz. Onun ruhu yaralanmış minik tək yolda qalar. Addım ata bilməz. Ümumxalq haqqında da vəziyyət belədir.”

MÜSƏLMAN VƏ XRİSTİAN QONŞU

İmam Sadiq (ə) bir hekayə nəql edir. O, buyurur: “Abid və müsəlman bir kişinin xristian qonşusu var idi. Onunla get-gəl edərdi. Nəhayət, xristian İslama rəğbət göstərüb, o kişinin vasitəsilə müsəlman oldu. Sonra bu adam öz fikrincə onun imanını daha artırmaq istədi. Yenicə müsəlman olmuş o yazıq kişi sabahısı gün səhər açılmazdan görür ki, kimsə evinin qapısını döyür.

– Kimsən?

– Mən sənə müsəlman qonşunam.

– Nə olub?

– Gəlmişəm birlikdə ibadət etmək üçün məscidə gedək.

– Yazıq qalxıb dəstəmaz aldı və məscidə getdilər.

Qeyri-vacib (nafilə) namazları qıldıqdan sonra dedi:

– Qurtardımı?

– Yox, hələ sübh namazı qalır.

– O, sübh namazını da qılıb, soruşdu:

– Qurtardımı?

– Yox, nafilə namazı qalır, müstəhəbdir, o qədər namaz qılaq ki, gün çıxanadək oyaq qalaq.

Gün çıxandan sonra müsəlman kişi “bir qədər də gün çıxandan sonra ibadət edək” –deyib günortaçağı da onu namaza saxladı. Sözü qısa, axşamadək buraxmadı və sonra dedi: “Sən xörək yeməmişən, oruc niyyəti et”. Beləliklə, onu gecədən iki saat keçənə qədər buraxmadı. Ertəsi gün səhər çağı xristian kişinin evinin qapısını döydükdə, ev yiyəsi kimsən – deyər, soruşduqda:

– Müsəlman qardaşınam.

– Nə üçün gəlmişən?

– Gəlmişəm ibadətə gedək.

Xristian dedi: “Bu din bekar adamlara yaxşıdır, biz isə istə`fa verib, əvvəlki dinimizə qayıtdıq.”

Sonra İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Belə olmayın. Bu şəxs bir adamı müsəlman, sonra isə öz əli ilə onu kafir və mürtəd etdi.”

Bir çox şeylər adamda nifrət doğurur. Yə`ni xalqın ürəyində İslama qarşı nifrət hissi oyadır. Məsələn, təmizlik İslam dinində tə`kid olunmuş müstəhəb, həm də qəti bir ən`əndir. Təmizlik iman nişanəsidir və Peyğəmbərimiz öz dövründə ən təmiz insanlardan imiş. İndi də Peyğəmbərimiz diri olsaydı, onu olduqca pak görərdik. Peyğəmbərin heç zaman ayrılmağı və həmişə tapşırığı əməl etir və xoş qoxulardan istifadə etməkdir. Eyni zamanda nəzafət vacib deyil, müstəhəb və ən`əndir. Tutaq ki, bir nəfər təbliğatçının geyimi çirkli, bədəni iyrənc qoxulu olarsa, fiqh baxımından harama düşmüş olduğunu bəlkə demək olmaz. Amma, nəzərə alın ki, həmin adam bu çirkli, iyrənc və pis qoxulu vəziyyətlə bir təmiz və pakizə gəncə “mən səni İslama çağırmaq və sənə təbliğ etmək istəyirəm” deyərsə, o gənc bu şəxsin sözləri qızıldan olsa belə, qəbul etməz. Mütəkəllimlər yaxşı bir söz demişlər: “Peyğəmbərliyin şərtlərindən biri budur ki, onda camaatın nifrətinə səbəb olan sifət, hətta cismi nöqsan belə, olmamalıdır”. Bildiyimiz kimi, cismi nöqsan insanın ruhi kamalına ziyan vurmaz. Nəzərə alın ki, bir adamın bir közü kordur. Özü də əyridir və əyri-əyri baxır. Bu, insanın ruhuna nöqsanlıq sayılırmı? Yox, bu adam Səlmən Farsi səviyyəsində, ondan da üstün ola bilər, lakin belə siması olan adam peyğəmbər ola bilər, ya yox? Mütəkəllimlər deyirlər: “O, qorxunc siması olduğu üçün peyğəmbər ola bilməz. Bu nöqsan deyil, amma nifrət doğurandır”. Peyğəmbər elə bir görünüşə malik olmalıdır ki, varlığı hətta cismi baxımdan belə cazibədar olsun və cismi nöqsanın ruhi nöqsan sayılmadığına baxmayaraq, onun cismi

heç olmazsa nifrət doğuran olmasın. Demək, Allaha doğru də`vət və təbliğ edən adamın həm zahiri görkəmi nifrət doğurmamalı, həm də başqa xüsusiyyətləri, o cümlədən yanaşma tərz, danışq və davranış, camaatda mənfi hisslər yaratmamalı, onları özündən qovmamalıdır.

ÇOX DANLAMAQ

Kobud davranışlar və çox danlamaq da o cümlədəndir (nifrət doğuran əməllərdəndir). Danlamaq, bə`zən çox faydalı olur. Bə`zən danlanan adamın qeyrəti qaynayır. Lakin, danlamağın da öz yeri vardır. Danlaq bə`zi vaxtlar, Əbu Nüvas demişkən, sırtıqlığa səbəb olur.

«Məni məlamət etməyi burax, çünki danlaq sırtıq edər, məni dərdin özü ilə dərman et.»

Bu mövzunun ümumiyyəti yoxdur, amma bir çox hallarda danlamaq nifrət yaradır. Məsələn, bir çoxları övladın tərbiyəsində həmin səhvə yol verir və daim uşağı danlayıb deyirlər: “Kül başına, filan uşaq da sənənlə yaşıddır; gör necə irəliləmişdir! Sən çox nalayiq və bacarıqsızsan, mənim sənə artıq ümidim yoxdur”. Onlar elə zənn edirlər ki, bu danlaqlarla uşağın qeyrəti təhrik olar. Bir halda ki, bu cür hallarda danlamaq həddi aşarsa, zidd əks-əməl yaradar, uşağın ruhunda sıxıntı və qaçmaq vəziyyəti törənər və psixoloji xəstəliyə qapılaraq, artıq o işin ardınca getməz.

Məhz həmin səbəbə görə, Peyğəmbəri-əkrəm təkə Məaz ibni Cəbələ yox, bütün təbliğatçılara buyurardı:

“Müjdə ver, nifrət yaratma; asan tut, çətin tutma!” Camaata “dindarlıq sadə bir işdirmi? Yox, çox çətin, olduqca çətin, hər adamın işi deyil, hər kəs dindar ola bilməz” demə.

Xərmən döymək hər keçinin işi deyil,

Öküz və qoca kişi gərəkdir.

Daim dindarlığın çətinliyindən danışarsan, nəticədə o qorxar və “dindarlıq bu qədər çətindirsə, ondan əl çəkək” deyər. Peyğəmbər (s) buyurardı: “Asan davran.”

İSLAM - GÜZƏŞTƏ GEDƏN VƏ ASAN DİN

Peyğəmbər (s) buyurardı:

“Mən güzəştə gedən və asan bir dini yaymaq üçün məb`us olmuşam.”

İslam dininin güzəşti, bəxşişi vardır. Hər kimə “səmahə insandır” deməkdə məqsəd, onun güzəştə gedən olduğunu bildirməkdir. “Güzəştə gedən dindir” nə deməkdir? Din də güzəştə gedə bilərmi? Dinin də güzəşti ola bilər, lakin bu, müəyyən prinsip üzrə olur. Necə? Sizə “dəstəmaz alın” – deyən din həm də bədənin yaralı və ya xəstə olsa, dəstəmazın sənə ziyanlı olması ehtimalını verərsənsə, (zərərə yəqinin varsa) demir dəstəmaz alma, “təyəmmüm et” – deyir. Bu isə həmin dinin güzəştə getməsidir. Bu din ehkamçı deyildir, yerində güzəştə gedəndir. Yaxud, orucun vacib olmasını xatırladır. Doğrudan da üzrü olmadan orucunu yeyən adam günah etmişdir. Lakin, həmin din öz yerində çox güzəştə gedir.

“Allah sizə çətinlik yox, asanlıq istəyir” ayəsi oruc ilə əlaqədardır. Səfərə gedəndə orucun sənə çətin olduğuna görə səfər zamanı oruc tutma! Sonra qəzasını tut.

“Allah sizə asanlıq istəyir.”

“Və hər kim xəstə və ya səfərdə olarsa, başqa günlərdə oruc tutmalıdır. Allah sizə çətinlik istəmir, asanlıq istəyir.”

Demək, İslam güzəştə gedən bir dindir. Hətta, onun ziyanından qorxarsansa, ziyan olduğunu yüz faiz yəqin etmək lazım deyil. Bir nəfər, hətta kafir və ya ziyankar həkimin dediyindən sənin ürəyində qorxu yarana bilər və hər halda bu qorxu və nigarançılıq sənin ürəyində tapılmışdır. Hədisimiz var ki, həmin nigarançılığı başqalarının təsdiq etməsi, onların da qorxub nigaran olmaları lazım

deyildir. İnsan öz nəfsinə bələddir. Sən özün öz ürəyində bu orucun sənə xəstəliyini şiddətləndirəcəyini hiss edib, qorxuya düşsən kifayətdir. Başqalarından soruşmağın lazım deyil. Bir nəfər qoca kişi və ya müqribə (hamiləliyin axır vaxtları), qoca, yaxud qarı qorxmasa da, qocalıb əldən düşdüyü üçün oruc vacib deyildir. Bu səmahət və güzəştədir.

Rəhmətlik ayətullah hacı Şeyx Əbdül-Kərim Hairi (Allah dərəcəsinə yüksəlsin) ömrünün sonlarında, qocalıq vaxtı oruc tutmaq ona çətin olan zaman oruc tutarmış. Ona demişdilər: “Oruc tutursan? Özün fətva vermişən ki, qarı-qocaya oruc vacib deyil. Verdiyən fətva dəyişilmişdirmi? Yoxsa, özünü şeyx (qoca) hesab etmirsən?” O, “yox” – dedi – “fətvam dəyişilməmişdir, özüm də qoca olduğumdan agaham.”

– Elə isə niyə orucunu yemirsən?

– Aramlıq damarı qoymur, dedi.

Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

“Mən güzəştə gedən və asan bir dini yaymaq üçün məb`us olmuşam. Allah məni güzəştli bir şəriətlə məb`us etmişdir ki, yeri gəldikdə rahat və asan dindir. Bu din əməli dindir, qeyri-əməli deyildir. Təsədüfən kənardan baxanların nəzərincə İslamın hamını özünə doğru çəkməsinin səbəbi bu dinin asanlıq və güzəştidir.” Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: “Təbliğətçi bu dinin güzəşt və rahatlığını təbliğ etməli və camaatı bu dinə rəğbətləndirən iş görməlidir”.

İLƏHİ QORXU

Təbliğə aid mövzulardan biri də Qur'an ayəsinin buyurduğu:

“Allahın risaletlərini təbliğ edib, ondan qorxanlar Allahdan başqa kimsədən qorxmazlar”. Bu, din və məzhəb təbliğatçıların üzərinə ağır məs`uliyyət qoyan ayələrdəndir: Allahın risaletlərini təbliğ edənlər və ilahi peyğamları xalqa yetirənlərdə iki xüsusiyyət vardır: Biri budur ki, özləri Allahdan qorxarlar, ikincisi isə Allahdan

başqasından qorxmazlar. O, özü Allahdan qorxar və Allahdan qorxandır, ürəyində İlahi xof və qorxu vardır.

“Allahın agah bəndələri, ondan qorxar.”

Peyğəmbəri-əkrəmin buyurduğu və dua kitablarımızda yazılmış dualardan biri Şə`ban gecəsi oxunan on beş duadır. Eyni halda yazılmışdır ki, bu duanı həmişə oxuyun. Bu duanın adı “15 Şə`ban duası” olmasına baxmayaraq, sair gecələrdə də oxunması yaxşıdır. Bu dua Peyğəmbəri-Əkrəmin duasıdır.

“İlahi! Bizə elə bir qorxu (səndən qorxmaq) ver ki, günahla aramızda bir maniyə olsun. Bizə öz itaətindən o qədər ver ki, sənin behiştinə çatdırsın; bizə elə inam ver ki, dünyanın müsibətlərini asanlaşdırsın. İlahi! Bizi diri saxladıqca qulaqlarımıza, gözlərimizə və qüvvələrimizə sağlamlıq, zəka ver və onu gələcək nəsillərimizə irs qərar ver. Bizi, bizlərə zülm edənlərə qalib et. Bizə qarşı düşmənçilik edənlərlə mübarizədə bizə yardım et, dinimizdə bizə müsibət yaratma, dünyanı ən böyük qəm - qüssəmiz və biliyimizin son həddi etmə, bizə rəhm etməyəni bizə qalib etmə. Ey bağışlayanların ən böyüyü, mərhəmətinə sığınırım.”

Bu, Peyğəmbər-əkrəmin oxuduğu duadır. Onu öyrənmək istəyənlər “Məfatih” və ya “Zadül-məadin” “on beşi şə`ban gecəsi” ə`malına baxa bilərlər. İnsanın dünya və axirət xeyirlərini əhatə edən dualardan olan bu duanın ilk cümləsi budur:

“İlahi! Bizə elə bir qorxu (səndən qorxmaq) ver ki, günahla aramızda bir maniyə olsun.”

Bu ayədə Qur`anın təbliğatçı haqqında bəyan etdiyi birinci şərt Allahdan qorxmaqdır ki, özü ilə Allah arasında Allah qorxusu, yə`ni Allahın əzəmət və heybəti onun ürəyinə elə hakim olmalıdır ki, bir günah fikri ürəyinə gələrkən, həmin qorxu o günahı geri qaytarsın.

“Və Allahdan başqasından qorxmazlar.”

Allahdan qorxar və Allahdan başqa kimsədən qorxmaz. Əlbəttə xəşiiyyətin xüsusi bir mə`nası da vardır ki, adi qorxudan fərqlənir. “Qorxu” gələcəyin və aqibətin nigaranı olmaq, bir işin sonuna və gələcəyinə çarə qılmaq deməkdir. “Xəşiiyyət” isə elə bir halətə deyilər ki, qorxu insana hakim olduğuna görə adam öz cəsarətini itirir. Cəsarəti itirmək isə şücaətsizlik deməkdir. Amma, gələcəyə nigaran olub, ağıllı tədbirlər görmək cəsarət və şücaəti itirməkdən fərqlidir. Qur`an buyurur: “Həqiqi təbliğatçılar və Allaha doğru çağıranların Allahın qarşısında İlahi qorxuları var, nəfslərində Allaha qarşı zərrəcə cəsarət yoxdur. Amma, Allahdan başqasının qarşısında tam cəsarətlidirlər və özlərini zərrəcə itirməzlər”. “Allahdan başqa heç kimdən qorxmazlar.”

Peyğəmbərlərin, xüsusilə əziz İslam Peyğəmbərinin davranışında olan başqa xüsusiyyətlərdən biri o həzrətin həyatında çox gözə çarpan cəsarət məsələsi, özünü itirməmək və müqavimətli olmaq mövzudur. Bir nəfər avropalı “Məhəmməd, yenidən tanınmalı peyğəmbər” adlı bir kitab yazıb. Kitabın bir sıra nöqsanlarına baxmayaraq, mövzu üzərində çox çalışması, İslam tarixini xeyli mütaliə etməsi, məntəqəni belə yaxından müşahidə etmək, tarixi indiki coğrafi məntəqəyə tətbiq etmək üçün illərcə Ərəbistanda qalmasına görə faydalı mövzular da vardır. Bu kitab iki məsələni elə gözəl təcəssüm etmişdir ki, bəlkə də başqa heç bir kitab bu işi görə bilməmişdir. Biri, əziz Peyğəmbərin fəvqəladə tədbiridir ki, əgər bir qeyri-müsəlman adam belə, bu kitabı oxusa, Peyğəmbəri qeyri-adi bir alim, tədbirli, tərbiyəçi və siyəsətçi bir insan hesab edərdi. O biri məsələ isə hər bir başqa adamın özünü itirib, cəsarətsiz olduğu şəraitdə əziz Peyğəmbərin vəziyyətinin zərrəcə olsun belə dəyişilməməsidir. Bə`zən cərəyanlar (zahiri görünüşdə) elə bir yerə çatır ki, müsəlmanlara artıq ümid yeri qalmır. Həmin vəziyyətdə Peyğəmbər “möhkəm dağ kimi dayanmış” halda

görünür. “Və Allahdan başqa kimsədən qorxmazlar” Doğrudan da siz Peyğəmbərin tarixini bu nöqteyi-nəzərdən mütaliə edin. (Hər cəhətdən mütaliə edilməlidir) ki:

“Onlar Allahın risaletlərini çatdırır. Ondan qorxur və Allahdan başqa heç kimdən qorxmurlar” ayəsinin mənasını başa düşüb, görərsiniz ki, Peyğəmbər necə öz Allahından qorxur, Allahdan başqa heç bir adamdan qoxmur və heç bir şeyi nəzərə almırdı.

Qeyd:

Təbliğ və dəvətdə olan digər incəliklər Qur'anın “zəkkir” və bu kimi sözlərlə bəyan etdiyi mövzudur. Bir yerdə buyurur:

“Xatırlat! Doğrudan da yada salmaq mö'minlərə xeyir gətirər.”

Və ayrı bir yerdə buyurur:

“Xatırlat! Sən ancaq xatırladansan, Sən onların üzərində hakim deyilsən, lakin, kim üz döndərüb kafir olsa, Allah onu ən böyük əzaba düşür edər.” İstisna ilə əlaqədar olan bu ayə haqqında ayrıca bəhs etməliyik. “Ey Peyğəmbər! Xalqı oyat, onlara öyüd ver və xatırlat!”

Qur'anda iki mətləb yan-yanə qeyd edilmişdir, biri təfəkkür, digəri təzəkkür. Təfəkkür, bilmədiyimiz şeyi öyrənmək, əldə etmək haqqında düşünmək mənasındadır. Qur'an düşünməyə dəvət edir. “Təzəkkür” xatırlama, “təzkar” isə yada salmaqdır. İnsanın fitrətində (hətta bə'zən insanın təlimində) çoxlu məsələlər vardır ki, onlardan qafildir, oyanmağa və oyaqlığa, xatırlamağa və yada salmağa möhtacdır. Başqa sözlə desək, bəşərdə cahillik və yuxu vəziyyətindən ibarət, iki hal vardır. Bə'zən biz, bilmədiyimizə görə, ətrafımızdan xəbərsizik. Ayıqlıq, lakin bilmədiyimizə görə xəbərsizik. Bə'zən də cahil olduğumuz üçün yox, hələlik yuxuda olmağımıza görə öz ətrafımızdan xəbərsizik. Adam yuxuda olarkən bilər, lakin ona elə bir vəziyyət hakim olar ki, öz bildiklərindən faydalana

bilməz. Bu vəziyyət zahiri yuxuda olur. Bəşərin ayrı bir yuxusu da vardır ki, ona qəflət yuxusu və ya qəflət deyilir. “Ey Peyğəmbər! Yalnız cahil ilə qarşılaşdığını zənn etmə! Sən qafil ilə də üzbəüzsən. Cahili fikirləşməyə, qafilə xatırlamağa vadar et. Camaat cahil olmaqdan çox qafil və yuxudadır, yuxulayanları ayılt və qafilləri ayıq-sayıq et”. Yuxulu oyandıqdan sonra özü işinin ardınca gedəcəkdir. Bir adam yuxuda olduqda təhlükəyə məruz qalarsa, məsələn, karvan hərəkət etmiş və o yuxuya qalmışdırsa, sən onu oyat. Onu oyatdıqdan sonra xəbərdarlıq etmək lazım deyil. Oyandımı, təhlükəni duyacaqdır. Başqa sözlə desək, oyanandan sonra ona “get!” demək lazım deyil, çünki o ayılıb karvanın hərəkət etdiyini müşahidə etdikdə özü karvanın ardınca yola düşəcəkdir. Elə buna görə də Qur'an əziz Peyğəmbərə müraciətlə buyurur: “Camaatda olan (lakin, özlərinin qafil olduqları) duyğuları və yatmış hissiyyatı oyat”. İmanın bir hissəsi yatmış hisslərin oyanmasıdır. Buna görə də İslamda cəbr, yəni imanda məcburiyyət yoxdu.

“Demək xatırlat, sən xatırladansan, onların üzərində hakim deyilsən”

“Dində məcburiyyət yoxdur, artıq doğruluq (iman) azgınlıqdan (küfrdən) aydın fərqlənir.”

Bu, daha çox açıqlanmalı məsələdir ki, İslam ideyasına əsasən, imanda məcburiyyət yoxdur. İnşaallah, sonra bu haqda daha ətraflı bəhs edəcəyəm, indi isə yalnız bir neçə kəlmə ərz edirəm.

İMAN MƏCBURİYYƏT GÖTÜRMƏZ

Görəsən, İslam ideyasına görə, imanda məcburiyyət varmı? Xalqı mö'min olmağa məcbur etmək olarmı? Yox. Hansı dəlilə görə? Çoxlu dəlillərə görə. Birinci dəlil budur ki, iman zorakılıq gətirməz. Peyğəmbərlərin istəkləri zahiri islam, üzə İslamı qəbul etmək yox, inanmaqdır. İman isə məcburiyyət gətirməz, çünki iman inamdır, rəğbətdir, meyldir. Zorakılıqla inam yaratmaq olmaz. İstək,

sevgi və məhəbbəti zorla yaratmaq olmaz, batini təmayülü zorakılıqla yaratmaq olmaz.

Ata-ana, öz qızlarına sevmədiyi oğlan elçi göndərəkən deyə bilərmə ki: “İndi elə bir iş görürük ki, sən onu sevəsən! Falaqqa gətirin, səni o qədər döyək ki, onu sevəsən!” Doğrudur! O qızı o qədər döymək olar ki, “sevirəm” desin. Yə`ni, yalan danışsın. Lakin dünyada olan ağacları onu döyməklə sındırırlarsa da, ağac gücünə məhəbbət yaratmaq olarmı?! Belə bir iş olan deyil. Onun ayrı yolu var. Xalqın ürəyində iman yaratmaq məqsədini qarşıya qoymuşuqsa, onun yolu zor-güc deyil, hikmətdir, yaxşı moizədir. “Onlarla ən yaxşı şəkildə bəhs et.”

İslamda cihad kimi mövzuların meydana çıxması mümkündür. İnşallah, sonra bu haqda danışacağıq. Bir hədis oxuyub tədrislə sözlərimi sona çatdırıram.

Hədisdə qeyd edilmişdir ki, Əmirəl-mö`minin Əli (ə) minbərdə camaata buyurdu: (O Həzrət bu cümləni daim təkrar edərdi) “Aranızdan getməmiş, sualınız varsa, mənə verin. Hər nə soruşsanız cavab verərəm. Mən, yer yollarından çox göy yolları ilə tanışam”. Yə`ni, istər yerdən, istərsə də göylərdən soruşun, məhdudluq yoxdur. Birdən bir şəxsi gördülər ki, zahirindən ərəb yəhudilərindən olduğu mə`lum idi. Siması ərəb olduğunu, paltarları və forması yəhudiliyini göstərirdi. Bir nişanə demişlər ki, məsələn, qarabəniz arıq və uzun bir adam imiş. Çiyindən bir ox asılıbmış. Məclisin bir bucağından qalxıb kobud sözlər danışmağa başladı: “Ey iddiası çox olan adam, bir şeyi bilmirsən, niyə iddia edirsən, bu sözlər nədir ki, “mənə hər yer haqqında sual verin!” deyirsən. Doğrudan da arxayınmısan ki, hər nə soruşsalar cavab verə bilərsən!” Əlinin (ə) xəlifə olmasına baxmayaraq, o həzrətə hörmətsizlik etməyə başladı. Sanki o, Əlinin (ə) xüsusiyyətlərindən agah idi və bilirdi ki, ona söyüş söyənün boynunu vurmağı əmr edənlərdən deyil. Həzrətə qarşı hörmətsizlik etdiyinə görə səhabələr birdən qalxıb ona

hücum etmək istədilər. Əli (ə) dərhal onlara mane oldu. O həzrətin bir cümləsi vardır ki, mən o cümləyə əsaslanaraq, bu hədisi nəql etdim. Buyurdu:

“İlahi höccətləri (dəlilləri) təzyiq ilə bərpa etmək olmaz. O sözünü mənə demişdir. Sualı vardır, qoyun yanıma gəlib sualını versin. Cavab versəm özü peşman olar”. Beləliklə Əli (ə) onların qarşısını aldı. “Yum ağzını, itil! Döyün onu! Atanı yandıraram! Bu sözlər sənə qalmayıb” kimi sözlərlə ilahi höccətləri bərpa etmək olmaz. İlahi höccətləri bərpa etmək qəsdiniz varsa, yolu bu deyil, yumşaqlıqdır. Çünki, bu iş ürək, fikir və ruh ilə əlaqədardır. Mövzu islam də`vəti və təbliği olduqda vəziyyət belə olmalıdır.

Hüseyn ibni Əli (ə) düşmənin inadı ilə qarşılaşarkən başını elə dik tuturdu ki, heç bir qüdrət onu sarsıda bilmirdi, onda qalsın ki, bu başı aşağı endirsin. Lakin, irşad və hidayət ediləsi adamlarla üzbəüz olarkən onların ehtimali e`tinəsizliklərinə də göz yumardı. Züheyr ibni Qeys Məkkədən hərəkət etmiş və öz karvanı ilə gəlməkdədir. İmam Hüseyn (ə) da gəlir. Züheyr İmam Hüseynlə qarşılaşmamağa çalışır. Yə`ni, İmam Hüseynin (ə) yaxınlaşdığını görəndə öz karvanının istiqamətini dəyişdirir. Bir yerdə Həzrətin karvanı dayandıqda, o qəsdən ayrı bir bulaq başı və ya mənzildə dururdu. Züheyr deyir: “Üzə düşməmək üçün (sözünün xülasəsi budur) sə`y edirəm gözümlə İmam Hüseynin (ə) gözüne sataşmasın”. İmam Hüseyn (ə) də Züheyrin uzaq gəzməsinin səbəbini bilir. Bundan da agahdır ki, Züheyr necə deyərlər, öz qəflətindən Osmanın tərəfdarı olmuşdu. O, elə bir yerdə olmuşdu ki, Osmanın tərəfdarları onu öz cərgələrinə aparmışlar, lakin o qərəzsiz adamdır. O həzrət öz-özünə deyir: “O bizi saymırsa saymasın. Bizim borcumuz hidayət və irşaddır”. Təsədüfən yolun bir mənzilində Züheyr İmam Hüseynin (ə) dayandığı yerdə düşmək məcburiyyətində qaldı, çünki başqa mənzilə getmək istəsəydi qafilə öz yolunu davam etdirə bilməzdi.

Əlbəttə, İmam Hüseyn (ə) bir tərəfdə, Züheyr isə o biri tərəfdə çadır qurmuşdu. İmam Hüseyn (ə) Züheyrin o həzrətlə üzbəüz olmamaq istədiyindən agahdır. Lakin, Züheyrə xatırlatmaq istəyir: “Xatırlat, doğrudan da sən xatırladansan”. Onu ayıltmaq, qəflət yuxusundan oyatmaq istəyir. Onu məcbur etmək istəmir. İmam Hüseyn (ə) bir adam göndərib buyurdu: “Get Züheyrə de ki, Hüseyn (ə) səni çağırır, buraya gəl”. Züheyr ilə dostları bir çadırdə oturub, süfrə açıb xörək yeyirdilər. Gözlənilmədən pərdə qalxdı və bu kişi daxil oldu: “Hüseyn ibn Əli (ə) səni çağırır”. Züheyr öz-özünə dedi: “Ey vay! Qorxduğum iş başıma gəldi.” Dostları da macəranı bilirdi. Yazmışlar ki, necə deyərlər, tikə bunların boğazında qaldı. Digər tərəfdən, Züheyr İmam Hüseynin (ə) Peyğəmbər övladı olduğunu və o həzrəti rədd etməyin düz iş olmadığını bilirdi. Bunların barəsində deyirlər: “Elə bil başlarına quş qonmuşdu”. Yə’ni, eləcə qaldılar. Züheyr bilmədi nə desin. Sükut çadırın fəzasına hakim oldu. Cənab Züheyrin arif bir həyat yoldaşı vardı. Bu qadın uzaqdan vəziyyətin gedişinə baxırdı. Xeymənin eşiyindən başa düşdü ki, İmam Hüseynin (ə) elçisi gəlmiş və Züheyrə çağırmışdır. Züheyr isə sükut edir, nə “gəlirəm” deyir, nə də “gəlmirəm”. Bu hal mömin və arif qadının qeyrətinə toxundu, birdən yaxınlaşıb çadırı qaldıraraq mələmlə “Züheyr! Utanmırsanmı?! Fatimənin balası səni çağırır, sən isə onun cavabını verməyə tərəddüd edirsən?! Qalx!” dedi. Züheyr dərhal hərəkət edib İmam Hüseynin (ə) qulluğuna getdi.

Xatırlatmaq belədir: İmam Hüseyn (ə) ilə Züheyr ibni Qeysin danışdıqlarından düzgün bir məlumat əldə edilməmişdir ki, o həzrət Züheyrə nə buyurdu. Lakin, qətiyyətlə bəllidir ki, İmam Hüseynin (ə) qulluğuna gedən Züheyrə bayıra çıxan Züheyr iki ayrı adama oxşayıblar. Yə’ni Züheyr yorğun-argın, könülsüz, qaş-qabaqla getdi və birdən gördülər ki, o sevinc və gülər üzlə İmam Hüseynin (ə)

hüzurundan çıxdı. Tarixçilər bu qədər yazmışlar ki, o həzrət Züheyrin unuduğu və qafil olduğu ruhunun dərinliyindən olan cərəyanları onun yadına saldı. Yə’ni, bir nəfər yatmışı oyatdı. Təbşir olarsa, xatırlatmaq olarsa, oyanış olarsa, bu kimi solğun simanı bir qüdrət və enerji heykəlinə çevirmək olar. Onlar gördülər ki, Züheyrin siması dəyişilmişdir, əvvəlki Züheyr deyil. O, öz çadırına doğru gəldi, oraya yetişəcək – “Mənim çadırımı yığın!” – deyər əmr etdi və sonra vəsiyyət etməyə başladı: “Sərvətim belə olmalıdır. Oğlanlarım belə, qızlarım belə”. Həyat yoldaşı haqqında vəsiyyət etdi: “Filankəs onu öz atasının yanına aparsın”. Elə danışdı ki, hamı Züheyrin gedəcəyini bildi. Gördülər Züheyr elə vidalaşır ki, daha qayıtmayacaqdır. Bu arif qadın mövzunu başqalarından yaxşı qavrayaraq, gəlib Züheyrin ətəyindən tutdu və ağlayıb, göz yaşı tökərək dedi: “Züheyr! Sən layiq olduğun yüksək rütbələrə çatdın. Mən başa düşdüm ki, Fatimənin oğlunun rıkabında şəhid olacaqsan. Qiyamətdə İmam Hüseyn (ə) sənə şəfaət edəcəkdir. Züheyr! Elə bir iş görmə ki, qiyamətdə mənimlə sənə arana ayrılıq düşsün. Mən sənə ətəyinə bu ümidlə əl atıram ki, qiyamətdə İmam Hüseynin (ə) anası mənə də şəfaət eləsin”.

Bu xatırlatmaq və ayıltmaq, işi o yerə çatdırır ki, görüşmək istəməyən Züheyr İmam Hüseyn (ə)lə söhbətdən sonra İmamın əshabının başında dayandı. Aşura günü İmam Hüseyn (ə) ordunun sağ hissəsini Züheyrə tapşırırdı. Bu şərif adam sınaqdan elə çıxdı ki, bildiyimiz kimi, aşura günü Əbə-əbdilləh tək qalan zaman əshabı, dostları və Əhli-beytindən bir nəfər belə qalmayanda meydanın ortasına gəlib, öz əshabını çağıranda ilk sırada adını çəkdiyi adamların biri də cənab Züheyr idi:

“Ey pak səhabələr! Ey döyüş qəhrəmanları! Ey Müslim ibni Əqil! Ey Hani ibni Ürvə! Ey Züheyr! Ey əziz insanlar! Yuxunuzdan qalxıb Peyğəmbərin ailəsini alçaq zalımların qarşısında müdafiə edin”. Xülasə deyir: “Züheyr can, əzizim!

Nə üçün yatmısan? Qalx, öz peyğəmbərinin hərəmini müdafiə et”.

Yüksək və böyük Allahdan başqa bir qüvvət və qüdrət yoxdur. Sənin böyük, əzəmətli, yüksək, əziz adınla ya Allah!

İlahi! Bizim hamımızın aqibətimizi xeyr elə! Öz qorxu və xəşiyətini hamımızın qəlbində yerləşdir. Hamımızın niyyətimizi xalis et...

SƏKKİZİNCİ ÇIXIŞ

PEYĞƏMBƏRİN DAVRANIŞI VƏ İSLAMIN SÜR'ƏTLƏ YAYILMASI

“Allahın mərhəməti səbəbinə sən mülayim rəftar etdin. Əgər qaba, sərtürekli olsaydın, əlbəttə onlar sənin ətrafından dağılıb gedərdilər. Artıq sən onları əfv et, onlar üçün bağışlanmaq dilə, işdə onlarla məsləhətləş, qəti qərara gəldikdə isə Allaha təvəkkül et”.

İslamın sür'ətlə genişlənməsi məsələsi, dünyanın mühüm tarixi məsələlərindən biridir ki, bu mövzu haqqında bəhs olunur. Əlbəttə xristianlıq və müəyyən dərəcədə də buddizm dünyada geniş yayılmış dinlərdəndir. Xüsusilə, mərkəzi və mənsəyi Beytul-müqəddəs olan xristianlıq ki, Qərbdə Şərqdən daha çox yayılmışdır. Bildiyimiz kimi, Avropa və Amerika xalqlarının çoxu xristiandır. Baxmayaraq ki, son zamanlar onlar həqiqi xristian olmaqdan çox, adda xristiandırlar. Lakin hər halda onların yaşadığı ərazi xristianlıq məntəqəsi sayılır. Buddizm isə Hindistanda zühur etmiş dindir. Budda Hindistanda zühur etdi, lakin onun dini daha çox Hindistandan xaricdə, məsələn Yaponiya və Çində yayılmışdır. Əlbəttə, Hindistanda da tərəfdarları var. Yəhudi dini bir qövmlə və bir irqlə məhdudlaşmış dindir. Bir qövmlə və bir irq çərçivəsindən kənara çıxmamışdır. Zərdüşt dini də təqribən İranda zühur edən, hətta bütün İran xalqının belə razılaşdırı bilməyən və İrandan xaricə yayılmayan yerli dindir. Bu gün biz Hindistanda, Hindistan parsıları adı ilə məşhur olan zərdüştiləri görürük. Onlar yerli deyil, İrandan Hindistana köçmüş zərdüştilərdir. Bunlar canlı bir özək yarada bilmiş və Zərdüşt dinini başqaları arasında yaymışlar.

İslam öz yurdundan xaric olub, başqa üfüqlər açdığına görə, xristianlıq kimidir. İslam Ərəbistan yarımadasında zühur etdi və bu gün Asiya, Afrika, Avropa,

Amerika və dünyanın müxtəlif xalqları arasında bu dinin tərəfdarları olduğunu görürük. Xristianlar, müsəlmanların sayını olduğundan az göstərməyə çalışmaları və habelə öz kitablarımızda statistika məlumatlarını avropalılardan almağımıza baxmayaraq, bu sahədə aparılan tədqiqata görə müsəlmanların sayı hətta xristianlardan az deyil, çox olması mümkündür. Amma, yayılma baxımından xristianlıqda olmayan bir xüsusiyyət İslamda vardır. O da İslamın sür'ətlə yayılmasıdır. Xristianlıq çox yavaş, İslam isə istər Ərəbistanda, istər ondan xaricdə - Asiyada, Afrikada və başqa yerlərdə - çox sür'ətlə yayılmışdır. Bu məsələ ortaya çıxır ki, niyə İslam bu qədər sür'ətlə irəliləyir? Hətta məşhur Fransız şairi Lamartin deyir: “Üç şeyi nəzərə alsaq heç kim İslam Peyğəmbərinə çatmaz. Birincisi, maddi vəsaitin olmamasıdır. Bir şəxs zühur edir, dəvət edir, halbuki heç bir güc və qüdrəti yoxdur. Hətta, ən yaxın adamları və qohumları belə onunla düşmənlik edirlər. O, təklilə zühur edir. Heç bir əməkdaş və köməkçisi yoxdur. Özündən başlayır. Həyat yoldaşı ona iman gətirir. Evində olan kiçik yaşlı əmoğlusu – Əli (ə) – iman gətirir. Get-gedə başqaları, özü də çətin və ağır şəraitdə iman gətirirlər! İkincisi, irəliləyiş sür'əti və ya zaman amilidir. Üçüncüsü, hədəfin böyüklüyüdür. Hədəfin əhəmiyyəti, vəsaitin azlığı və bu vəs ilə azlığı ilə hədəfə çatdığı sür'əti nəzərə alsaq, İslam Peyğəmbəri – Lamartinin dediyinə görə – dünyada taysızdır. Xristianlıq nüfuz və irəliləyişə Məsihin vəfatından neçə yüz il sonra çatıb, müəyyən dərəcədə dünyada özünə yer tapdı. Biz əziz Peyğəmbərin davranışı ilə əlaqədar bəhslərimizə uyğun olaraq İslamın sür'ətlə irəliləməsi dəlilləri haqqında söhbət edirik. Qur'an bu məsələni açıqlayıb, tarix də həmin məsələni aydınca təsdiq edir ki, o səbəblər və amillərdən biri əziz Peyğəmbərin (s) davranışı, üslubu, yəni onun əxlaqı, xasiyyəti, rəftarı, çağırış tərz və təbliğidir. Əlbəttə, başqa səbəblər də vardır. Peyğəmbərin mö'cüzəsi olan Qur'an öz

gözəlliyi, dərinliyi, həyəcanlılığı, cazibədarlığı ilə şübhəsiz birinci amildir. Hər yerdə İslamın nüfuz və genişlənməsinin birinci amili Qur'an özü və məzmunudur. Qur'andan sonra əziz Peyğəmbərin (s) şəxsiyyəti, əxlaq və xasiyyəti, davranışı, rəftarı İslamın nüfuz və inkişafının ikinci amilidir. Hətta, Peyğəmbəri-əkrəmin vəfatından sonra belə, əziz Peyğəmbərin yaşayış tarixi, yəni tarixdə nəql olunan davranışı və əxlaqiyyəti – bu tarixi davranışın özü İslamın irəliləməsi üçün böyük amil olmuşdur. Sözümlün başlanğıcında oxuduğum ayədə buyrulur:

“Sənin onlarla mehriban olmağın Allahın mərhəmətindəndir.”

Allah Peyğəmbərinə xitabən buyurur: “Ey əziz Peyğəmbər! Allahın Sənə olan mərhəmətinə görə, Allahın lütfü sayəsində, Sənin müsəlmanlara qarşı çox yumşaq və mülayim xüsusiyyətin var. Yumşaqlığın var, mülayimsən, əhval-ruhiyyə elədir ki, müsəlmanlarla həmişə mülayim, səbirli və dözümlü, xoş əxlaq, yaxşı davranışlı, dözümlü, bağışlayan əxlaqın var.

“Sən daşqəlbli olsaydın, ətrafından dağılardılar.”

Sənin bu xüsusiyyətin olmasaydı, yumşaq əxlaq yerinə sərt əxlaqın olsaydı, müsəlmanlar ətrafından dağılardılar. Yəni sənin bu əxlaqın müsəlmanları özünə doğru çəkməkdə bir amildir. Bu isə göstərir ki, rəhbər, müdir və xalqı islama çağıran kimsənin əsas şərtlərindən biri şəxsi və fərdi xüsusiyyətlərində yumşaq və mülayim olmasıdır. Burada ortaya çıxan suallardan bə'zisinə cavab verilsin deyə, izahlar verməliyəm.

ŞƏXSİ MƏSƏLƏLƏRDƏ YUMŞAQLIQ, ƏSAS MƏSƏLƏLƏRDƏ İSƏ SƏRTLİK

Peyğəmbərin (s) mülayim olduğunu və bir rəhbərin də belə olmalı olduğunu deməkdə məqsəd budur ki, Peyğəmbər (s) əsas və ümumi məsələlərdə deyil, fərdi və şəxsi məsələlərdə yumşaq idi. Əsas məsələlərdə Peyğəmbərin (s) sərtliyi vardı. Yəni yumşalmazdı. Bir nəfər Peyğəmbər (s)ə qarşı pis davransaydı, məsələn, Peyğəmbər (s) özünə hörmətsizlik etsəydi, bu, Peyğəmbərin (s) özü ilə əlaqədardı. Bir zaman da birisi İslam qanununu pozur, məsələn, oğurluq edirdi, Peyğəmbər (s) yumşaq idi – deməkdə məqsədımız nədir? Yəni birisi şərab içsəydi Peyğəmbər (s) – “əhəmiyyəti yoxdur, ona qırmanc vurmayın, onu cəzalandırmayın” – deyərdi?! Bu artıq Peyğəmbərin (s) şəxsiyyəti ilə deyil, İslam qanunu ilə əlaqədar idi. Görəsən, birisi oğurluq etsəydi, Peyğəmbər (s) yenə də “əhəmiyyəti yoxdur, cəzalandırılması lazım deyil”, deyərdi? Yox, əsla. Peyğəmbər (s) fərdi davranışda və şəxsi işlərdə yumşaq, ictimai vəzifə və məs’uliyyətlərə gəldikdə isə son dərəcə şiddətli və sarsılmaz idi. Bir misal çəkirik:

Bir nəfər küçədə Peyğəmbərin (s) qabağını kəsərək iddia edir ki, sən mənə borclusan və indicə borcunu verməlisən. Peyğəmbər (s) deyir: “Əvvəla, mən sənə borclu deyiləm və boş yerə iddia edirsən. İkincisi, indi yanımda pul yoxdur, burax gedim”. O, deyir: “Qoymaram bir addım da oyana keçəsən, (Peyğəmbər (s) də namaz qılmağa getmək istəyir) burada pulunu verməli və borcunu ödəməlisən”. Peyğəmbər (s) ona nə qədər yumşaqlik göstərsə, o daha da sərtləşir. Nəhayət, Peyğəmbərlə (s) əlbəyaxa olur. Əbasını buraraq boynuna çəkir və Peyğəmbərin (s) boynu qızarır. Müsəlmanlar Peyğəmbərin (s) nədən gecikməyini bilməyə gəlib, bir yəhudinin belə bir iddiası olduğunu

gördükdə kəskin rəftar etmək istəyirlər. Peyğəmbər (s) “İşiniz yoxdur, mən özüm dostumla nə etməli olduğumu bilirəm” – deyir və o qədər yumşaqlik göstərir ki, yəhudi orada deyir:

«Lailahə illəllah, Muhəmmədən Rəsulullah»

Sonra deyir: “Sən malik olduğun bu qüdrətlə dözümlü (göstərsən?!), bu dözümlü adı bir adamda yox, peyğəmbərdə olar.”

Məkkənin fəth edildiyi zamanda Qüreyş ə'yanlarından bir qadın oğurluq etmişdi. İslam qanununun hökmü ilə oğrunun əli kəsilməlidir. Cinayət sübut edilib qətiləşən zaman, qadın oğurluğunu e'tiraf etdikdə, hökm icra edilməli idi. Bu zaman tapşırıqlar və araçılıqlar başlandı. Biri dedi: “Ey Allahın Rəsulu! Mümkünsə, cəzalandırmaqdan vaz keçin. Bu qadın tanıdığınız filan möhtərəm şəxsin arvadıdır. Bir möhtərəm ailə biabır olar”. Atasını, qardaşı və başqa qohumu da gəlib xahiş etdilər. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Bu iş qeyri-mümkündür. İslam qanununu dayandırımı? Bu qadın adamsız olub, ə'yan tayfadan olmasaydı, hamınız – hə! Oğrudur, cəzalandırılmalıdır, – deyəcəkdiniz. Aftaşa oğrusu cəzalandırılsın. Yoxsulluqdan oğurluq etmiş bir yoxsul cəzalandırılsın. Lakin, bu qadın Qüreyş ə'yanlarından olduğuna və siz demişkən, bir varlı tayfanın biabır olacağına görə cəzalandırılmasın?! Allahın qanunu dayandırılmasın deyil”. Peyğəmbər (s) şəfaət və vasitəçilikləri qəbul etmədi.

Demək, Peyğəmbər (s) şəxsi məsələlərdə çox yumşaq və güzəştə gedən olduğu halda, əsas məsələlərdə heç də güzəştə getməzdi. Bunlar bir-birilə qarışdırılmasın.

Əli (ə) fərdi və şəxsi məsələlərdə son dərəcə yumşaq, mehriban və güləruzdür, lakin əsas məsələlərdə zərrəcə yumşaqlığı qəbul etəzdi. Sübut olaraq, iki nümunə bəyan edirik. Əli (ə) daim qaş-qabaqlarını tökərək heç kəsə daşınmağa hazır olmayan, qaş-qabaqlı olmağı müqəddəslik

və təqvanın zərurəti hesab edənlərin əksinə olaraq həmişə şad və gülərlü idi.

Niyə belə olmalıdır? Bir halda ki:

“Möminin sevinci simasında, kədəri ürəyindədir”. Mömin öz kədərini – hər sahədə: Dünya və axirət kədəri, fərdi yaşayış və axirət dünyası ilə əlaqədar hər kədəri – ürəyində saxlayar və camaatla rastlaşdıqda sevinci üzündə görünər. Əli (ə) Peyğəmbər (s) kimi həmişə camaatı gülər və açıq üzlə qarşılayardı. Əli (ə) batil həddinə çatmayı qədər xalqla zarafat edərdi. Necə ki, Peyğəmbər (s) zarafat edərdi: Bə’zilərinin mövlə Əlinin (ə) xilafəti üçün tutduqları guya yeganə irad (həqiqi irad tuta bilməzdilər) bu idi ki, deyirdilər: “Əli (ə) gülərlüdür, zarafat edir. Elə adam xəlifə olmalıdır ki, qaş-qabaqlı olsun və camaat ondan qorxsun. Ona baxanda yersiz də olsa, ondan qorxsunlar.” Elə isə nə üçün Peyğəmbər (s) belə deyildi? Allah ki, Peyğəmbər (s) haqqında buyurur:

“Sən, Allahın mərhəməti səbəbindən onlarla mülayimsən. Daşqəlbli olsaydın ətrafından dağılardılar”.

“Sən tündxasiyyətli, kobud və daşürəkli olsaydın, müsəlmanları cəzb edə bilməzdin və müsəlmanlar ətrafından dağılardılar”.

Demək, İslamın rəhbərlik və idarəçilikdə bəyəndiyi prinsip və məntiq qaş-qabaqlı və kobud olmaq deyil, yumşaq, xoşxlaq olmaq və cəzb etməkdir. Əli (ə) ikinci xəlifə haqqında buyurur:

“Əbubəkr xilafəti sərtxasiyyətli bir şəxsə verdi. Xalq ondan qorxdı. O, qaş-qabaqlı (bizim müqəddəslər kimi) və kobud idi. Belə ki, İbni Əbbas deyirdi: Ömər diri olanadək filan məsələni qaldırmağa cür’ət etmədim və dedim: Ömər inşallahının qorxusu Həccacın qılıncından çoxdur”.

Nə üçün belə olmalıdır?! Əli (ə) şəxsi məsələlərdə mülayim və gülərlü idi. Zarafat edərdi. Ancaq əsas məsələlərdə yumşalmazdı. Onun qardaşı Əqil neçə gün qəsdən uşaqlarını

ac saxlayaraq rol oynamaq istəyir. Bu, körpələrə o qədər aclıq çəkdirir ki, bənizləri aclıqdan saralır. “Sümük kimi”. Sonra, Əlini çağıraraq ona deyir: “Qardaşının bu ac balalarını gör. Borcluyam, acam, bir şeyim yoxdur, mənə yardım elə”. Əli (ə) buyurur: “Çox yaxşı, beytül-maldakı şəxsi payımdan sənə verirəm”. Əqil deyir: “Canım qardaş! Sənin haqqın hamısı nədir ki, nə qədəri sənə xərcələnsin, nə qədəri də mənə çatsın?! Əmr elə, beytül-maldan versinlər”. Əlinin (ə) əmrilə bir dəmiri qızdırıb, kor olan Əqilin qarşısına qoyurlar və o bunu qızıl kisəsi zənn edib deyir: “Qardaş! Qardaş!” deyərək Əlini uzatdıqda qarşısında yandırıcı bir şey hiss edib fəryad edir. O, ağrının şiddətindən inlədikdə Əli (ə) buyurdu:

“Əqil, sitəm görmüşlər matəmində əyləşsənlər! Bir insanın əli ilə zarafatyana qızdırılmış bir dəmirə əl vurub fəryad edirsən. Amma mənə elə bir od-alova çəkirsən ki, Cəbbar Allahın qəzəbi ilə qızdırılmışdır.”

Şəxsi və fərdi məsələlərdə bu qədər yumşaq olan Əli (ə) əsas məsələlərdə, İlahi qaydalar və ictimai hüquqlarla əlaqədar olan işlərdə bu qədər sərtidir. Şəxsi məsələlərdə bu qədər kəskin olan, arvadı, oğlu və dostlarıyla sərt davranan Ömər əsas məsələlərdə xeyli yumşaqlyq göstərirdi. Beytül-malda ayrı-seçkilik məsələsi Ömərdən başlandı və Peyğəmbərin sünnəsinin xilafına olaraq, bir növ məsləhət və siyasətə görə müsəlmanların paylarını fərqli şəkildə bölürdü. Onlar əsas məsələlərdə yumşaq, fərdi məsələlərdə isə sərt idilər. Halbuki, Peyğəmbər (s) və Əli (ə) fərdi məsələlərdə yumşaq və əsas məsələlərdə sərt idilər. Qur’an buyurur: “Allahın mərhəməti ilə sənin müsəlmanlarla şəxsi və fərdi davranışın yumşaqdır”.

“Buna görə də müsəlmanları özünə doğru çəkmisən. Sən kobud və daşqəlbli olsaydın, müsəlmanlar ətrafından dağılardılar. Güzəştin olsun, əfv elə, bağışla. (Bağışlamaq yumşaqlyq üsullarındandır.) Müsəlmanlara əfv və bağışlanma istə. Yanlış iş görüb sənin yanına gəldikdə, onlara dua et və

əfv istə". Peyğəmbərin (s) müsəlmanlarla yumşaq davranması qərribə idi. Müsəlmanların Peyğəmbər (s)ə vurğunluqları yüksək həddə idi. Peyğəmbərlə (s) müsəlmanlar o qədər yekdil idilər ki, məsələn, uşağı dünyaya gəlmiş bir qadın Peyğəmbər (s)ə sarı qaçıb deyirdi: "Ey Allahın Rəsulu! Bu uşağın qulağına azan və iqamə deməyini istəyirəm". Ya başqa birisi bir yaşlı uşağını gətirib deyirdi: "Ey Allahın Rəsulu! Ürəyim istəyir ki, bu körpəmi bir qədər dizin üstə oturdub, "təberrük olsun" – deyər, ona baxasan, ya körpəmə dua edəsən". Peyğəmbər (s) isə – Çox yaxşı – deyirdi. Şiələr və sünnilər rəvayət etmişlər, bə'zən uşaq Peyğəmbərin (s) ətəyini isladardı.

Uşağın bövl etməsi başlananda ata-analar narahat olaraq onu Peyğəmbərin (s) qucağından almağa tələsdikdə, O Həzrət (s) buyurardı. "Bu işi görməyin. Uşaqdır, belə etməyin ki, uşağın sidiyi kəsilsin, çünki xəstəlik gətirər". Bu işin səhvliliyi bu gün tibb və psixologiya elmində sübut edilmişdir. Bə'zən bir sıra ata-analar uşaqlarını bir yerdə oturdur və uşaq oranı batırır. Onlar uşağın bu işinin qarşısını almaq üçün dərhal hirsə onu kənara atır və ya üstünə qışqırırlar. Çox vaxt bu uşaq bir həyəcan və çaşqınlıq vəziyyətinə düşdüyü üçün tə'siri ömrünün sonunadək getməyən bir xəstəlik tutur. Uşağın bövl etməsi təbii bir işdir. Amma bu zaman ata-ananın şiddətli əks əməli ilə qarşılaşır. Təbiət – bövl et – deyir. Ata-ana isə deyir: – etmə. Nəticədə həyəcan, nigranlıq və ruhi narahatçılığa düşər olur.

Peyğəmbər-əkrəm bu həddə mülayim idi.

MƏŞVƏRƏT

"İşində onlarla məsləhətləş". Bu da Peyğəmbərin (s) mülayim əxlaq prinsiplərindən idi. Qur'an deyir: "Peyğəmbərimiz, əzizimiz! İşlərdə müsəlmanlarla məşvərət elə". Qərribədir! Bu Peyğəmbərdir. Məsləhətləşməyə ehtiyacı yoxdur. Məsləhətə möhtac olan bir rəhbər məsləhətləşər. O, məsləhətə möhtac deyil. Lakin, sonra "hakim və

rəhbər olan hər bir adam başqalarından yüksəkdir, yalnız o əmr etməli və başqaları əməl etməlidirlər və məsləhət mə'nasızdır" deməsinlər deyər, məsləhətləşərdi. Əli (ə) da Peyğəmbər (s) də məsləhət edərdi. Onlar məsləhətə möhtac deyildilər. Lakin məsləhət edərdilər ki, əvvələn başqalarını öyrətsinlər, ikincisi, məsləhətləşmək, dostlar və tərəfdarlara şəxsiyyət verməkdir. Məsləhət etməyən rəhbər, yüz faiz yəqin olsa da, bir qərara gəlsə, tabeləri nə hiss edərlər? Onlar deyirlər: "Belə görünür ki, biz ruhsuz və cansız vasitə kimiyyət". Lakin, onlara xəbərdarlıq edərək, aydınlaşdırdığımız və qərara gəlməkdə şərik etdiyiniz vaxt özlərində şəxsiyyət duyar və nəticədə yaxşı tərəfdarlıq edərlər.

"Qərara gəldikdə işlərdə onlarla məsləhətləş və Allaha təvəkkül et."

"Ey Peyğəmbər (s)! Lakin məsləhətin o yerə çatmasın ki, tərəddüd göstərən adamlar kimi olasan". Qərara gəlməzdən əvvəl məsləhətləş, lakin rəhbər qərara gəldikdə, qərarında qəti olmalıdır. Qərar alınandan sonra biri – "belə etsək, necədir?" – deyər. Birisi – "elə etsək, necə olar?" – deyər. Qərara gəlməzdən öncə məsləhət, qərara gəldikdən sonrakı qətiyyət lazımdır. Qərara gəldikdə, Allaha təvəkkül et, öz işinə başla və ulu Tanrıdan yardım istə". Dediym bu məsələ çağırış və təbliğ bəhsi münasibətilə idi ki, onun üsullarından biri mülayimlik və hər cürə sərtlik, kobudluq, zorakılıq və məcburiyyətdən uzaqlaşmaqdır. Rəhbərlik və idarəetmə Peyğəmbərin (s) davranışında müstəqil məsələdir. Biz açıqlanmış davranış bəyan etmək istəsək, onun məsələlərindən biri cəmiyyətin idarəsində əziz Peyğəmbərin (s) yoludur. Qabaqca ərz etdim ki, əziz Peyğəmbər (s) idarə etməkdə necə idisə, Əli (ə) da elə idi. Hər halda Peyğəmbərin (s) idarə etmə prinsipi müstəqil bəhsdir və inşaallah, ola bilsin ki, başqa bir çıxışda Peyğəmbərin (s) sünnəsi haqqında bəhsimi davam etdirim. O cümlədən rəhbərlik və idarəetmə

bölümündə Peyğəmbər (s) sünnəsinin başqa hissələrini ərz edəm. Hələlik bəhsimiz çağırış və təbliğ barəsindədir.

ÇAĞIRIŞ VƏ TƏBLİĞDƏ SƏRTLİKDƏN ÇƏKİNMƏK

Də'vət kobudluqla yanaşı olmamalıdır, başqa sözlə, çağırış və təbliğ zorakılıq və məcburiyyətlə ola bilməz. “İslam çağırışı zorakılıq və məcburiyyətə əsaslanırmı?”, “İslam imanının təməli məcburiyyət üzərindədirmi?” –deyə, çox soruşurlar. Bu, xristian keşişlərinin çox təbliğ etdikləri məsələdir. İslamın adını “qılinc dini” qoymuşlar. Yə'ni sırf qılincdən istifadə edən bir din. İslam “qılinc dinidir” söyləyənlər demək istəyirlər ki, İslamın öz çağırışında işlətdiyi alət qılincdir. Yə'ni necə ki, Qur'an demişdir:

“Yaxşı hikmət və öyüdlə Allahının yoluna çağır və onlarla ən yaxşı yolla mübahisə apar”.

Onlar belə göstərmək istəyirlər ki, İslam Peyğəmbərinin əmri – “Qılınca də'vət et” olmuşdur. Qur'an niyə “Yaxşı hikmət və öyüdlə Allahının yoluna çağır və onlarla ən yaxşı yolla mübahisə et” – buyurduğunu və Peyğəmbərin əməldə belə olduğunu deyən yoxdur? Müxtəlif mövzuları bir-birinə qatıb, sonra deyirlər: İslam “qılınca də'vət və təbliğ et” – dini olmuşdur. Hətta kitablarının bə'zində əziz Peyğəmbər (s)ə hörmətsizlik edir, Onun barəsində bir əlində Qur'an, o biri əlində qılinc olan bir kişinin karikaturasını çəkirlər ki, adamların başı üstə dayanıb – “Ya bu Qur'ana iman gətirin, ya boynunuzu vuraram” – deyir. Keşişlər dünyada bu işlərdən çox görmüşlər.

XƏDİCƏNİN MALI VƏ ƏLİNİN (Ə) QILINCI

Bunu da deməliyəm ki, bə'zən biz müsəlmanlar özümüz tarix və Qur'anla deyil, düşmənlərin sözlərinə uyğun olan sözlər danışırıq. Yə'ni, bir cəhəti düz olan sözü elə yozuruq ki, düşmənin əlinə bəhanə keçir.

Məsələn bə'ziləri deyirlər: “İslam iki şeylə – Xədicənin malı və həzrət Əlinin qılınıcı ilə irəlilədi. Yə'ni sərvət və zorla. Bir din mal-dövlət və zorakılıqla inkişaf etsə o, nə cür din ola bilər?! Qur'anın bir yerində “İslam dini sərvət və zorla irəlilədi” sözü varmı?! Görəsən Əli (ə) bir yerdə İslam dininin sərvət və zorakılıqla irəlilədiyini deyibmi? Şübhəsiz, Xədicənin malı müsəlmanların işinə yaradı. Amma, Xədicənin varı İslamın çağırışına sərf oldumu? Yə'ni, Xədicənin pulu çox idi və onun pulunu birinə verərək “gəl müsəlman ol” dedilərmidi? İnsan, tarixin bir yerində belə bir ifadə tapır, ya yox? Müsəlmanlar və Peyğəmbəri-əkrəm son dərəcə çətinlikdə və təzyiq altında olduqları vaxt xanım Xədicə öz mal-dövlətini Peyğəmbərin (s) ixtiyarında qoydu. Ancaq pənah Allaha! Peyğəmbərin (s) birinə rüşvət verməsi üçün vermədi, tarix də heç zaman belə bir şeyi göstərmir. Bu mal o qədər çox deyildi və o zaman sərvət bu qədər çox ola da bilməzdi. Xədicənin sərvəti o gün həmin məntəqədəki sərvətə görə çox idi, nəinki, məsələn Tehran milyarderlərinin birinin sərvəti həddində idi ki, deyək Tehran kapitalistlərindən biri kimi idi. Məkkə kiçik bir şəhər idi. Əlbəttə bir dəstə tacirləri və kənarla alver edəni, sərmayədarı var idi. Ancaq, Məkkə kapitalistləri Tehran, İsfahan, Məşhəd və bu kimi şəhərlərin kapitalistləri kimi deyil, məsələn, Neyşabur sərmayədarları kimi idilər. Demək, Xədicənin malı olmasaydı ola bilsin ki, yoxsulluq müsəlmanları ayaqdan salardı. Xədicənin malı xidmət etdi. Lakin onun xidməti rüşvət verib birini müsəlman etmək deyil, ac müsəlmanları qurtarmaq idi və müsəlmanlar Xədicənin pulu ilə achiqlarının qarşısını ala bildilər.

Əlinin (ə) qılınıcı şübhəsiz İslama qulluq etdi və Əlinin (ə) qılınıcı olmasaydı, dinin taleyi başqa cür olardı. Əlinin (ə) qılınıcı birisinin başı üstə durub “Ya müsəlman olmalısən, ya boynunu vururam” – demədi. Düşmən İslamın kökünü kəsməyə hazır olduğu şəraitdə onun qarşısında dayanan Əli

(ə) idi. “Bədr”, “Ühüd”, ya “Xəndək” müharibələrini nəzərə almaq kifayətdir ki, onlarda Əlinin (ə) qılınıcı nələr etmişdi. “Xəndək”də müsəlmanlar Qüreyş kafirləri və onlarla əlbir olan qəbilələr tərəfindən əhatə olunurlar. On min nəfər silahlı Mədinəni mühasirəyə alır. Müsəlmanlar çox ağır ictimai və iqtisadi şəraitdə qalırlar və zahirdə artıq onlara ümid yolu qalmır. İş o yerə çatır ki, “Əmr ibni Əbdüvəd” hətta müsəlmanların öz dövrələrində qazdıqları xəndəyi keçir. Əlbəttə, bu xəndək Mədinəni tamamilə əhatə etməmişdi, çünki Mədinənin ətrafında o qədər dağ var ki, çox yerində xəndəyə ehtiyac yox idi. Mədinənin şimalında müsəlmanların iki dağ arasını qazdığı Ühüd yolu üstündə dairəvi bir xətt olmuşdu. Çünki, Qüreyş də Mədinənin şimalından gəlmişdi və oradan gəlməkdən başqa yol yox idi. Müsəlmanlar xəndəyin bu tayında, onlar isə o tayında idilər. Əmr ibni Əbdüvəd xəndəkdə ensiz bir yer tapır. Güclü atı var idi. Özü və başqa neçə nəfər o xəndəkdən bu taya atılıb keçərək gəlib müsəlmanların qarşısında dayanıb döyüşçü çağırır. Müsəlmanlardan kimsə bayıra çıxmağa cəsarət etmir, çünki gəlib bu adamla döyüşsə, öləcəyinə şübhəsi yoxdur. İyirmi neçə yaşlı Əli (ə) yerindən durur: “Ey Allahın Rəsulu! Mənə izn ver” – deyir. Peyğəmbər (s): “Əlican, otur” – deyir. Peyğəmbər bütün səhabələrinə hüccətin tamamlanmasını istəyir. Əmr gəlib bir cövlan verdi, atını çaparaq gəlib yenidən, “Mənəmlə döyüşən varmı”, dedi. Bir nəfər belə cavab vermədi. Qüdrətləri də yox idi, çünki o qeyri-adi bir adam idi. Əli (ə) ayağa durub, “Ey Allahın Rəsulu! Mən”, deyir. Həzrət: “Əlican otur” - buyurur. Üçüncü və dördüncü dəfə Əmr rəcəz oxuyaraq müsəlmanların sümüklərini sızıldadıb, hamını narahat edib dedi:

“Qışqıraraq hamınızı səsləyirəm: Döyüşən varmı? Dayanıb gözlədim. Şücaətiniz mənim qarşıma çıxmaqdan

qoxdu, doğrudan da kərəm və şücaət igiddə ən gözəl qərizədir”.

Dedi: Mübariz istəməkdən yoruldum. Burada bir kişi yoxdurmu?! Ey müsəlmanlar! Siz ki, ölümlərinizin cənnətə, bizim ölümlərimizin isə cəhənnəmə gedəcəyini iddia edirsiniz, bir nəfər tapılıb gəlsin, ya öldürüb cəhənnəmə göndərsin, ya da ölüb behiştə getsin”. Əli (ə) yerindən qalxdı. Ömr müsəlmanların üzrünü istəmək üçün dedi: “Ey Allahın Rəsulu! Kimsə cavab vermirsə, haqqı vardır. Bu adam min nəfərə bərabərdir. Hər kim onunla qarşılaşsa, ölər”. İş o yerə çatır ki, Peyğəmbər (s) buyurur:

“Bütün iman bütün küfrlə qarşılaşmışdır”.

Demək, Əlinin (ə) qılınıcı olmasaydı, İslam yox idi deməyimizin mənası Əlinin (ə) qılınıcının xalqı zorla müsəlman etməsi deyil. O deməkdir ki, İslamı müdafiə etməkdə Əlinin qılınıcı olmasıydı, düşmən islamın kökünü kəsmişdi. Necə ki, Xədicənin malı olmasaydı, yoxsulluq müsəlmanları əldən salmışdı. Bu hara, o boş söz hara?!

TÖVHİDİ MÜDAFİƏ ETMƏK

İslam qılınıcı dinidir. Ancaq bu qılınıcı həmişə müsəlmanların canını, malını, yurdunu və ya təhlükəyə düşmüş tövhidi müdafiə etməyə hazırdır. Əllamə Təbatəbai “Təfsir-əl-mizanda” bu məsələ (tövhidi müdafiə etmək) haqqında istər Bəqərə surəsinin qıtal ayələrində, istərsə də “dində zorakılıq yoxdur, artıq inkişaf yolu da aydındır, azğınlıq yolu da” ayəsində bəhs aparmışdır. Bəli, İslam bu məsələni bəşəriyyətin borcu bilir. Tövhid təhlükəyə düşəndə İslam onu qurtarmağa çalışır. Çünki tövhid ən əziz insani həqiqətdir. Azadlıq haqqında bəhs aparan bu ağalar tövhidin heç olmazsa, azadlıq həddində olduğunu (ondan üstün olması mütləqdir) bilirlər. Mən bunu məclislərdə təkrar etmişəm ki, biri öz canını müdafiə etsə, bu müdafiəni düzgün bilirsiniz yoxsa yanlış? Sizin canınız hücumla məruz qaldıqda, – güclü hər nə istəyir eləsin, mən zorakılığa əl

atmamalıyam, güclü məni öldürsün – deyərsinizmi? Yox. Habelə deyirik: Birisinin namusu təcavüzə mə'ruz qaldısa, müdafiə etməlidir. Birinin mal-dövləti təcavüzə mə'ruz qaldısa, müdafiə etməlidir. Bir xalqın yurdu təcavüzlə qarşılaşdısa, müdafiə etməlidir. Burayadək, kimsənin bəhsi yoxdur. Deyirəm: Məzlum bir xalqın canı, malı və ya yurdu bir zalımın təcavüzünə mə'ruz qaldısa, məzlumu müdafiə etməkdə üçüncü şəxsin iştirak etməsi düz işdir, ya yox? Nəinki düz işdir, həm də özünü müdafiə etməkdən də əhəmiyyətlidir, çünki insan öz azadlığını müdafiə etsə, demək məhz özünü müdafiə etmiş olur, başqasının azadlığını müdafiə etsə, daha müqəddəs olan azadlığı müdafiə etmiş olur. Məsələn, əgər bir avropalı vyetnamlıları müdafiə etməyə gedərək amerikalılarla döyüşsə, siz onu bir vyetnamlıdan qat-qat artıq müqəddəs sayar və deyərsiniz: “Baxın, necə də böyük insandır! Özü təhlükədə olmadığı halda ölkəsindən durub başqalarının azadlığı, canı, malı və yurdunu müdafiə etmək üçün ayrı ölkəyə getmişdir”. Bu, qat-qat yüksəkdir. Niyə? Çünki, azadlıq müqəddəsdir. Biri elm və biliyi müdafiə etmək məqsədilə vuruşsa, necə? O da belədir. (Bir yerdə elm təhlükəyə düşsə, bəşərin müqəddəs nailiyyətlərindən biri olan bilik təhlükəyə düşdüyü üçün insan elmi qurtarmaq uğrunda döyüşməlidir). Sülhün nicatı üçün döyüşsə necə? O da belədir. Tövhid məna-sənə deyil, bəşəriyyətə aid olan həqiqətdir. Tövhid insanın fitrətindən olduğu üçün heç zaman insan düşüncəsi onu tövhidə qarşı etmir. Əksinə, xarici bir amil müdaxilə edərkən tövhid təhlükəyə düşərsə, İslam onu qurtarmaq əmrini verir. Ancaq bu zorakılıqla tövhidi xalqın ürəyinə keçirmək mə'nasında deyil, tövhidin aradan getməsinə gətirib çıxaran amilləri yox etmək deməkdir. Bu amillər aradan getdikdə, insan fitri tövhidə sarı yönəlir. Məsələn, təqlid, aşılama, bütxana və sair kimi insanın tövhidi düşünməsinə mane olan bu amilləri aradan aparanda camaatın fikri azad olar. Necə ki, Qur'an

həzrəti İbrahim haqqında buyurur: “Camaat şəhərdən çıxıb, şəhəri boşaltdığı və bütxana xəlvət olduğu gün İbrahim gedib bütləri sındırdı və baltanı bütlerin ən böyüyünün boynundan asdı. Camaat gecə qayıdıb, hacət istəmək, məhəbbət və təmizliklərini göstərmək məqsədi ilə bütlerin yanına gəldikdə, salamat bir büt qalmadığını, böyük bütədən başqa o biri bütlerin balta ilə sındırılıb dağıldığını görürlər. Zahirə belə görünür ki, böyük büt gəlib kiçikləri dağıdıb aradan aparmışdır. Lakin bəşərin fitrəti bunu qəbul etmir. “Kim bu işi görüb?” “Dedilər: İbrahim adlı bir gəncin onları yad etdiyini eşitdik”. İbrahimin sorağına gedib dedilər: “Ey İbrahim! Sənmi bizim allahlarımızın başına bu işi gətirmisən?” Dedi: “Olmaya bu, böyük bütün işidir. Danışa bilərsə, özlərindən soruşun”. “Onlar danışa bilməzlər” – dedilər. Dedi: “Danışa bilməzlərsə, nəyə pərəstiş edirsiniz?!” Qur'an buyurur: **“Beləliklə, özlərinə qayıtdılar”**. Burada özlərinə gəldilər.

ƏQİDƏ AZADLIĞI

Mən dəfələrlə bu məsələni demişəm ki, bütxanalara girənlər əqidə azadlığı bəhanəsilə bir kəlmə də danışmazlar. (Daha doğrusu əsarətə ehtiram göstərirlər). İngiltərə kraliçası Hindistana gedib hindlilərin əqidələrinə hörmət göstərmək məqsədilə (hindlilər özləri bütxananın qapısında ayaqqablarını çıxarırdılarsa) bütlerin ehtiramına döngənin başından ayaqqablarını çıxardırdı ki, desinlər əcəb yaxşı adamdır! Xalqın əqidələrinə nə qədər hörmət edir! Axı insanı düşündürməyən əqidə ehkamçılığıdır, təqliddir, aşılamaqdır. Yə'ni mövhumatın bəşər əl-ayağına bağladığı zəncirdir. Bu cür əqidələr bəşəri azad buraxaraq, onun öz əl-ayağına bağladığı mövhumat zəncirlərinə hörmət etməkdir. Azadlığa hörmət etmək, düşüncə olmayan, yə'ni donuq bir əqidəyə qarşı mübarizə aparmaqdır. Əqidə və təfəkkür, təqlid, xülya, aşılama, yaxud minlərlə başqa şeydən yarana bilər. Ağıl və fikirdən yaranmış əqidə sırf ruhi bağlılıq, yə'ni ruhi

asililiq və zəncirdir. İslam birisinin əl-ayağında zəncir olmasına, hətta zənciri öz mübarək əlilə bağlamış olsa belə, icazə verməz. Demək, əqidə azadlığı məsələsi geniş mə'nalı bir mövzudur və hər kəsin öz imanını tədqiq etməklə əldə etməsi mə'nasını daşıyan fikir və iman azadlığı başqa məsələdir. Qur'an ictimai və fikir azadlıqları maneələrini aradan qaldırmaq uğrunda vuruşur. "Nə üçün müsəlmanlar filan ölkəyə hücum etdilər" – deyə soruşurlar? Hətta xəlifələrin dövründə (əməllərinin mahiyyət e'tibarilə düz olub-olmaması ilə işim yoxdur) hücum edən müsəlmanlar xalqa "gərək müsəlman olasınız" – demədilər. Zalım hökumətlər xalqın əl-ayağını zəncirləmişdilər. Müsəlmanlar hökumətlə vuruşaraq millətləri azad etdilər. Bu ikisini bir-birilə dəyişik salırlar. Müsəlmanlar İran, ya Roma ilə vuruşdularsa, zalım dövlətlərlə müharibə edir və nəticədə bir neçə milləti azad edirdilər. Buna görə də millətlər müsəlmanları sevinclə qarşıladılar. Nə üçün tarix-müsəlmanların qoşunu gələndə xalq onları gül dəstələri ilə qarşıladı – deyir? Çünki bilirdilər onlara nicat verirlər. Bə'ziləri bunları bir-birilə dəyişik salıb deyirlər: Təəccüblüdür: Müsəlmanlar İrana hücum etdilər və xalqa "hökmən müsəlman olmalısınız" dedilər. Halbuki, onların xalqla deyil, zalım dövlətlərlə işləri var idi. Dövlətləri əzdilər. Sonra "müsəlman olsanız tamamilə bizim kimisiniz, müsəlman olmasanız sizinlə "zimmə" deyilən başqa bir şərtlə müqavilə bağlayarıq" dedilər. Müsəlmanların zimmə şəraiti çox sadə və asan imiş.

Demək, başqa sahəyə aid insanın ictimai və fikir maneələri ilə deyil, özü ilə əlaqədar zorakılıq və məcburiyyətdən qəti çəkinmək, mülayimlik, yumşaqılıq və mehribanlıq göstərmək İslam çağırışı prinsiplərindəndir.

"Dində zorakılıq yoxdur, doğru və haqq yol ilə azgınlıq yolu mə'lumdur. Demək tağutu kafir bilən və Allaha iman gətirən adam möhkəm ipdən yapışmışdır".

Qur'an məntiqinin ixtisarı budur ki, dində zorakılıq yoxdur, artıq inkişaf yolu da aydındır, azgınlıq və zəlalət yolu da. Hər kim istəyirsə, bu yolu, istəyirsə, o yolu seçsin.

Bu ayənin nazil olması haqqında neçə söz yazmışlar ki, bir-birinə yaxındır və hamısı düz ola bilər. Müsəlmanlarla əhd bağlamış "Bəni-Nəzir" qəbiləsi xəyanət etdikdə, Peyğəmbər-əkrəm – "buradan çıxmalısınız" – deyərək, vətənlərini tərk etmələrini əmr etdi. Onların arasında müsəlmanların yəhudi övladlarından da var idi. Bu uşaqlar nə üçün yəhudi idilər? (İslamın zühurundan əvvəl) yəhudilər Hicaz ərəblərindən yüksək mədəniyyətə malik idilər. Hicaz ərəbləri çox savadsız və mə'lumatsız idilər. Kitab əhli olan yəhudilər isə savadlı və mə'lumatlı idilər. Buna görə də öz fikirlərini ərəblərə qəbul etdirirdilər. Hətta bütperəstlər yəhudilərə inanırdılar. İbn Abbas deyir: "Mədinədə uşaqları olmayan bə'zi qadınlar nəzir edirdilər ki, övladları olsa yəhudi olmaq üçün onların arasına göndərsinlər". Ona görə bu inama malik idilər ki, ərəblər yəhudilərin dinini öz dinlərindən - bütperəstlikdən üstün bilirdilər. Onlar bə'zən südəmər uşaqlarını yəhudilərin yanına göndərirdilər ki, onlara süd versinlər. O uşaqlar ki, onların yəhudi olmalarını nəzir etmişdilər, təbii olaraq yəhudi olur və yəhudilərin arasına gedirdilər. Yəhudilərin süd verdikləri körpələr də təbii halda, yəhudilərin əxlaqiyyətinə yiyələnir və süd bacı-qardaşı, dost-tanış tapır, bə'ziləri isə yəhudi olurdular. Hər halda o zaman ata-anaları Ənsar, Ovs və Xəzrəcdən olan bir dəstə yəhudi uşaq da var idi. Bəni-Nəzirin getməsi qərara alındıqda, müsəlmanlar "biz qoyarıq uşaqlarımız getsinlər" - dedilər. Yəhudi olmuş uşaqlardan bir hissəsi isə "biz öz dindəşlərimizlə gedirik" – dedilər. Bu, müsəlmanlara bir çətinlik oldu. Müsəlmanlar dedilər: "Biz heç zaman qoyarıq ki, yəhudilər uşaqlarımızı özlərilə aparsınlar və onlar da yəhudi olaraq qalsınlar". Uşaqlardan bə'zisi isə "biz öz dindəşlərimizlə getmək istəyirik" – dedilər. Müsəlmanlar

əziz Peyğəmbərin hüzuruna gəlib “Ey Allahın Peyğəmbəri! Biz uşaqlarımızın getməsinə razı deyirik” dedilər. (Göründüyü kimi, ayə orada nazil oldu. Peyğəmbər (s) buyurdu: “Məcburiyyət yoxdur. Uşaqlarınız sevirərsə, müsəlman olsunlar və istəmərlərsə, ixtiyar özlərindədir. Getmək istəyirlərsə, getsinlər. Din məcburi iş deyildir”.

“Dində zorakılıq yoxdur, doğru və haqq yol ilə azgınlıq yolu mə'lumdur. Demək, tağutu kafir bilən və Allaha iman gətirən adam möhkəm ipdən yapışmışdır”. Çünki imanın təbiəti məcburiyyət, zorakılıq və sərtlik götürməz.

“Demək, xatırlat, sən ancaq xatırladansan, sən onların üzərində hakim deyilsən, lakin kim üz döndərüb kafir olsa Allah onu ən böyük əzaba düçar edər”.

“Ey Peyğəmbər, camaata təzəkkür ver (təzəkkürün mə'nasını qabaqca dedim), camaatı qəflət yuxusundan oyat, onlara ayıqlıq və bilik ver. Camaatı ayıqlıq və bilik yolu ilə dinə çağır. Sənin təzəkkür verməkdən başqa işin yoxdur. Sən istilaçı hakim deyilsən, yəni Allahın səni belə qərar verməmişdir ki, zorla bir iş görmək istəyəsən. «Üz döndərüb kafir olanlar müstəsnadırlar». Görəsən "illə mən təvəlla və kəfər" "ləstə ələhim bi musəytir"dən müstəsnadır, yoxsa "fəzəkkir, innəma əntə muzəkkir"dən? “Təfsir-əl-mizanda” deyir və dəlillər gətirir ki, "fəzəkkir, innəma əntə muzəkkir"dən müstəsnadır. “Təzəkkür ver, "illə mən təvəlla və kəfər" təzəkkür verdiklərindən başqalarına”. “Onlar, təzəkkür verdiyinə baxmayaraq, üz döndərmişlər və artıq təzəkkürdən sonra təzəkkürün faydası yoxdur. “Fəyüəzzibuhullahul əzabəl əkbər” (Allah ona əzab edər, böyük əzabla) o da cəhənnəm əzabıdır”.

HƏZRƏT ƏLİ (Ə) VƏ FATİMEYİ-ZƏHRANIN (S) VƏFATI

Son gecədir və müsibət qeyd edilməlidir, adət üzrə və xüsusilə bu günlərə uyğun olaraq, həzrət Zəhranın (s) müsibəti deyilməlidir.

Zəhranın müsibəti Əliyə (ə) ağır və çətinidir. Həzrəti Zəhranın (s) halı yaxşı deyildi və yataqda idi. Əli (ə) Zəhranın başı üstə oturmuşdu. Zəhra (s) danışmağa başladı. Təvazökarlıqla bir neçə cümlə danışdı. Əli (ə) Həzrət Zəhranın (s) son dərəcə təvazökarlığından kövrəlib ağladı. Həzrətin ifadəsinin məzmunu belədir: “Əli can! Bizim yaşayış dövrümüz artıq bitir. Mən dünyadan getmək üzrəyəm. Mən həmişə sənənin evində bu cür – o cür olmağa, həmişə sənə itaət etməyə çalışmışam. Mən heç zaman sənənin əmrinə müxalif olmamışam...” və bu kimi sözlər. Əlini (ə) o qədər kədərləndirdi ki, dərhal Həzrət Zəhranın (s) başını köksünə dayayaraq ağladı: “Peyğəmbərin qızı! Sən bunlardan çox üstünsən. Əslində bu sözlərin deyilməsinə ehtiyac yoxdur. Niyə bu qədər təvazökarlıq edirsən?! Mən sənənin bu təvazökarlığından narahat oluram”. Əli (ə) ilə Zəhra (s) arasında vəsfə sığmaz məhəbbət vardır. Elə buna görə də Zəhradan (s) sonra Əlinin (ə) yalqızlıqda nə edəcəyini duya bilirik. Yalnız təqvalıların mövlası Əlinin (ə) Nəhcül-bəlağədəki sözlərindən olan Zəhranın (s) qəbri üstə buyurduğu neçə cümləni qeyd edirəm.

Zəhra (s) vəsiyyət etmişdir ki, “Əli can! Mənə özün qüsl ver, kəfənlə və dəfn et. Məni gecə dəfn. Mənə zülm edən kimsələrin dəfnimdə iştirak etmələrini istəmirəm”. Tarixin işi həmişə qatıb-qarışdırmaqdır. Bir cinayət törətdilər, sonra tarixi qatıb-qarışdırmaq üçün özləri ürəyi yanan kimi çıxış edirlər. Məmunun gördüyü iş kimi. İmam Rzanı (ə) şəhid etdikdən sonra özü hamıdan artıq başına vurur, dad-haray çəkir və mərsiyə deyir. Buna görə də tarixi şübhədə qoymuşdur və bəziləri imamı öldürənin Məmun olduğuna inana bilmirlər. Bu tarixin qatıb-qarışdırmasıdır. Tarix qarışdırılmasın deyə, Zəhra (s) “məni gecə dəfn et” dedi. Qoy tarixdə heç olmazsa bu sual işarəsi olaraq qalsın. Peyğəmbərin ki, yalnız bir qızı vardı. Bəs bu yeganə qız nədən gecə basdırılmalı və qəbri gizli qalmalıdır?! Bu,

Zəhrai-mərziyyənin yürütdüyü ən dərin siyasətdir ki, tarixdə bu qapını açıq qoysun ki, min ildən sonra olsa da gəlib desinlər:

"Və liəyyil ümuri tutfənu ləylən, bizətul Mustafa və yu`fa sərəha."

Qoy tarix desin, Sübhanəllah! Nə üçün Peyğəmbərin qızını gecə dəfn etdilər?! Dəfn mərasimi müstəhəbb, özü də təkid olunmuş müstəhəbb deyildimi? O da ola Peyğəmbərin qızının dəfn mərasimi?! Nə üçün az adam ona namaz qılmalıdır?! Nə üçün qəbri gizli qalmalı və harada dəfn olunmasını kimsə bilməməlidir?!

Həzrət Əli (ə) Fatimeyi-Zəhranı (s) dəfn etdi. Zəhra (s) həm də vəsiyyət etmişdi ki, "Əli can! Məni torpağa tapşırıb, qəbrimi örtükdən sonra bir an dayan, uzaqlaşma, bu an sənə möhtac olduğum andır". Əli (ə) o qaranlıq gecədə Zəhranın (s) bütün vəsiyyətlərini bir-bir yerinə yetirdi. İndi Əlinin (ə) nələr çəkdiyini təsvir edə bilmərəm. Özü Zəhranı (s) öz əlilə dəfn edir, öz əlilə qəbrini örtür, ancaq bunu bilirəm ki, tarix deyir:

"Əlini qəbir toprağından çəkdikdə, kədər ona hücum etdi".

Əli (ə) Zəhranın (s) qəbrini örtüdü. Paltarlarının toz-torpağını silkələdi. O anadək işə məşğul idi və işlə məşğul olmaq adamın bir qədər başını qatar. İş qurtardı. İndi Zəhranın (s) vəsiyyətini icra etmək, yəni qalmaq istəyir. Bu mərhələyə çatdıqda dünya qəmləri Əlinin (ə) ürəyinə hücum çəkdi. Qayğıkeşə möhtac olduğunu duydu. Əli (ə) bəzən başını quyuya sallayıb, ürək dərdlərini quyuya deyərdi. Lakin fikirləşdi ki, Zəhra (s) haqqında ürək dərini demək üçün Peyğəmbərdən yaxşı qayğıkeş ola bilməz. Üzünü əziz Peyğəmbərin müqəddəs qəbrinə turaraq deyir:

"Ey Allahın Peyğəmbəri! Salam olsun sənə, məndən və təzəcə dəfn olunan və çox vaxtsız sənə qovuşan qızından. Ey Allahın Peyğəmbəri sənə ayrılığından səbrim tükəndi!"

BİRİNCİ ƏLAVƏ

PEYĞƏMBƏRİN (S) YAŞAYIŞININ QISA TARİXİ VƏ O HƏZRƏTİN BƏ'Zİ SÖZLƏRİNİN AÇIQLAMASI

“Sizə özünüzdən bir peyğəmbər gəldi ki, sizin əziyyətdə, məşəqqətdə düşməyiniz ona ağırdır, iman gətirməyinizi çox istəyir. Mö`minlərə şəfqətli və mərhəmətlidir”.

Əziz Peyğəmbərin (s), habelə altıncı imam, imam Sadiqin (ə) anadan olan günüdür. Bu gün biz şiələrin ikiqat bayramıdır. Çünki iki bayramdır. Bu gündə iki böyük ilahi şəxsiyyət anadan olmuşdur. Lakin, özümüzə gileylənməyə bilmərik. Müsəlman olduğumuz üçün əziz Peyğəmbərin (s) və şiə olduğumuz üçün İmam Sadiqin (ə) anadan olan günü olduğuna baxmayaraq, biz şiələrin belə bir gündə göstərdiyi sevinc və həyəcan nə xristianların Məsihin doğum günündə göstərdikləri həyəcanla (heç ona uyğun da deyildir), nə də əhli sünnə dünyasının bu günlərdə Rəsuli-əkrəmin anadan olması münasibətilə bürüzə verdikləri sevinc hissiyyatı ilə bərabər deyil. Bilirsiniz ki, xristian dünyası həzrət İsanın anadan olan günündə neçə günü rəsmi bayram kimi qeyd edir. Hətta onun təsiri biz müsəlmanlar arasında hiss olunur. Sünnə əhli (sünnilər) dünyasının da, biz iranlıların Novruz bayramı ilə bərabərlik edən təntənəli bayramları Peyğəmbərin (s) anadan olan günüdür. Sünnilər bu münasibətlə neçə gün bayram keçirirlər. Əlbəttə, onlar Rəbiül-əvvəlin on ikinci gününü - bizim bayram etdiyimiz on yeddinci gündən beş gün qabaqkı günü - Peyğəmbərin (s) viladət günü bilirlər. Lakin onların bayramı on ikinci gündən başlanır və hətta on yeddinci gündən beş gün sonrayadək davam edir. Bizlər üçün ümumi bayram Novruz bayramı olduğu kimi, sünnə əhli dünyasının bayramı da Allahın Peyğəmbərinin anadan olan günüdür. Lakin biz şiələr arasında (dedim ki, özümüzə gileylənməliyik) Peyğəmbərin (s) doğum günü gəlib keçir və

xalqımızın çoxu belə bir günün gəlib keçdiyini də duymur. Əgər yalnız rəsmi tətil, bankların tətil olması və idarə işçilərin işləməsi olmasaydı, cəmiyyətimizdə zərrəcə həyəcan yaranmazdı. Artıq, bunun adını nə qoyum.

Bu gün məktəbli gənclərə və bu sahədə az mə'lumatı olan bə'zi tələbələrə faydalı olan dərəcədə Peyğəmbərin (s) yaşayışı tarixi haqqında qısaca bəhs açmaq, sonra öz bəhsimi Peyğəmbərin (s) bə'zi sözlərinə və bəyanatlarının təfsirinə həsr etmək istəyirəm.

TƏVƏLLÜD VƏ UŞAQLIQ ÇAĞLARI

Şiə və sünnilərin fikrincə, Peyğəmbəri-əkrəm rəbiül-əvvəl ayında dünyaya gəlmişdir. Sünnilər daha çox on ikinci günü demişlər. Şiələr isə “Kafi” kitabının müəllifi şeyx Kuleyni müstəsna olmaqla, on yeddinci günü. Çünki şeyx Kuleyni də on ikinci günü Peyğəmbərin (s) doğum günü bilir. Allahın Peyğəmbəri hansı fəsildə dünyaya gəlmişdir? Yaz fəslində, “Əssirətül-Hələbiyyə”də yazılmışdır: “Bahar fəslində dünyaya gəldi”. Bu gün alimlərdən bə'zisi hesablayıblar ki, görsünlər Peyğəmbərin (s) doğum günü şəmsi aylarından hansı gün ilə bərabərdir və bu nəticəyə çatmışlar ki, o ilin on iki rəbiül-əvvəli, iyirmi aprel və fərvərdinin otuz birinci gününə düşür. (Rəbiül-əvvəlin on yeddisi, aprelin iyirmi beşi və ordibehiştin beşi). Beləliklə, qəti halda əziz Peyğəmbər (s) bahar fəslində – ya fərvərdinin otuz birində, ya da ordibehiştin beşində – dünyaya gəlmişdir. Görəsən, həftənin hansı günündə dünyaya gəlmişdir? Şiələr onun cümə günü, sünnilər isə bazar ertəsi günündə dünyaya gəldiyinə inanmışlar. Görəsən, gecə-gündüzün hansı saatında doğulmuşdur? Əsasən dan yeri söküldükdən sonra dünyaya gəldiyi haqqında birgə nəzər vardır.

Əziz Peyğəmbərin (s) həyatı qəribədir. Əziz atası Əbdüllah ibni Əbdül-müttəlib igid və yaraşlıq oğlandı. Hələlik, söz onun qurbanlıq nəzir etməsinin macərasından getmir. Gənc Əbdüllah bütün Məkkədə parlayan

gözəl, igid, ədəbli və çox ağıllı cavan olduğu üçün Məkkə qızları onun həyat yoldaşı olmaq arzusunda idilər. O, yaxın qohumlarından sayılan Vəhəbin qızı Amənə ilə evlənir. Toyundan qırx gündən çox keçməmiş Şam və Suriyaya səfər etmək məqsədilə Məkkəni tərk edir. Göründüyü kimi, səfər ticarət məqsədilə olmuşdur. O qayıdanda anasının qohumlarını görmək üçün Mədinəyə gəlir və orada vəfat edir. Peyğəmbər (s) hələ ana bətnində olduğu vaxt Əbdüllah dünyadan gedir. Həzrət Məhəmməd (s) yetim olaraq dünyaya gəlir. O zamankı ərəb adət-ənənəsinə görə, uşağın tərbiyəsi üçün onu başqa qadına verirdilər ki, səhraya aparıb orada ona süd versin. Həliməyi Sə'diyyə (Həlimə Bəni Sə'd qəbiləsindən olan bir qadındır.) çöldən Mədinəyə gəlir. Bunun da uzun macərası var. Bu körpə ona qismət olur. Həlimə özü və həyat yoldaşı sonralar nəql edirlər ki, bu körpə bizim evə ayaq qoyan gündən sanki evimizə yerdən və göydən bərəkət yağdı. Körpə dörd yaşınadək anadan, babadan, qohumlardan və Məkkə şəhərindən uzaqda, səhrada, dayənin himayəsində yaşayır. Dörd yaşında onu dayədən alırlar. Mehriban ana bu körpəni özü qoynuna alır. Siz indi Amənəni - elə bir qadını - nəzərə alın ki, Əbdüllah adlı sevimli və ideal həyat yoldaşı olmuşdu və onunla evləndiyi gecə, bu böyük iftixara çatdığına görə Məkkənin bütün qızlarına fəxr edir. Ancaq hələ uşaq bətnində ikən həyat yoldaşını itirir. Həyat yoldaşını çox sevən bir qadına uşaq, xüsusən oğlan olsa, əziz və sevimli ərindən böyük bir yadigardır. Amənə Əbdüllahdakı bütün arzularını bu körpədə görür. O sonra ərə getmir. Peyğəmbərin (s) babası cənab Əbdül-müttəlib Amənədən əlavə bu kiçik uşağın da qəyyumudur. Amənənin qohum-əqrəbası Mədinədə idilər. Amənə Əbdül-müttəlibdən izn alır ki, qohumlarını görmək məqsədilə körpəsilə birlikdə Mədinəyə səfər etsin. Amənə Ümmi-Əymən adlı kənizi ilə birlikdə qafilə ilə yola düşür. Rəsuli-əkrəmin uşaqılıq dövründə (beş yaşında) etdiyi ilk

səfər elə həmin səfərdir. Məhəmməd (s) anası və onun kənizilə Mədinədən qayıdır. Məkkə-Mədinə yolu arasında, indi də “Əbva” adlandırılan bir mənzildə anası xəstələnərək get-gedə təqətdən düşür. Tərpənmək qüdrətini də itirir və elə orada da dünyadan gedir. Bu körpə, səfər əsnasında anasının ölümünü gözü ilə görür. Amənəni orada dəfn edirlər və çox vəfalı kəniz olan Ümmi Əymənlə (sonralar azad olunmuş qadın kimi ömrünün sonunadək Peyğəmbər, Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin (ə)-a qulluğu unutmadı və məşhur rəvayəti həzrəti Zeynəb bu Ümmi Əyməndən rəvayət edir və o Peyğəmbərin (s) xanədanı evində möhtərəm bir qadın idi) Məkkəyə qayıdır. Bu macəradan təqribən əlli il keçmişdi. Təqribən üçüncü hicri ilində Peyğəmbər-əkrəm səfərlərinin birində həmin bu Əbva mənzilindən keçməli olduqda, minikdən yerə endi. Səhabələr Peyğəmbərin (s) kimsə ilə danışmadan bir tərəfə yollandığını gördülər. Bə'zisi haraya getməsinə bilmək üçün yanınca getdilər və gördülər ki, gedib bir yerə çatdıqda oturaraq dua, həmd, qulhuvəllah və sairə oxumağa başladı. Ancaq gördülər dərin fikrə dalaraq, yerin o nöqtəsinə xüsusi diqqət yetirib, öz-özünə oxuduğu halda yavaş-yavaş mübarək göz yaşları üzünə axdı. “Ey Allahın Peyğəmbəri! Niyə ağlayırsan?” – deyə soruşdular. Buyurdu: “Bura anamın qəbridir. Əlli il bundan əvvəl mən anamı burada dəfn etdim...”

Ananın ölümündən sonra, artıq Əbdül-müttəlib bütün həyatını əziz Peyğəmbərə həsr edir. O, Əbdüllah və gəlini Amənənin ölümündən sonra bu uşağı çox əziz sayar və övladlarına “O, başqalarından çox fərqlənir, onun Allah tərəfindən bir gələcəyi var və siz bilmirsiniz” – deyirdi. Əbdül-müttəlib dünyadan gedərkən övladlarının böyüyü və ən şərəfli olan Əbutəlib atasını iztirab halında görür. Əbdül-müttəlib Əbutəlibə müraciətlə dedi: “Bir şeydən başqa, ölümdən heç nigarançılığım yoxdur, o da bu körpənin taleyidir. Bunu kimə tapşırım? Sən qəbul edirsənmi? Mənim

adımdan onun qəyyumluğunu üzərinə almağa söz verirsənmi?” O: “Bəli ata, söz verirəm” dedi və elə də etdi. Bu hadisədən sonra Əmirəl-mö`mininin (ə) əziz atası cənab Əbutalib əziz Peyğəmbəri böyütməyə qəyyum idi.

SƏFƏRLƏRİ

Rəsuli-əkrəm Ərəbistandan xaricə yalnız iki dəfə səfər edib. Hər iki səfər risalət dövründən əvvəl, özü də Suriyaya olub. Bir dəfə on iki yaşında əmisi Əbutaliblə, bir dəfə də iyirmi beş yaşında Xədicə adlı bir qadının ticarət nümayəndəsi kimi səfərə getmişdi. O, sonralar özündən on beş yaş böyük olan bu qadınla evləndi. Əlbəttə o həzrət, risalətdən sonra Ərəbistanın daxilində səfərlər etmişdi. Məsələn Taifə, Məkkənin altmış ağaclığında, şimalda yerləşən Xeybəre, təqribən Suriya sərhədində və Mədinənin yüz ağaclığında olan Təbuka getmiş, risalət günlərində isə Ərəbistan yarımadasından əsla çıxmamışdı.

PEŞƏLƏRİ

Peyğəmbəri-əkrəmin hansı peşələri olmuşdur? Biz onun çobanlıq və ticarətdən başqa ayrı peşə və işlə məşğul olduğunu bilmirik. Peyğəmbərlərdən çoxu risalətlərindən əvvəlki çağlarında çobanlıq etmişlər. (Biz bunun hansı İlahi sirr daşdığını yaxşı bilirik.) Musa çobanlıq etdiyi kimi, Peyğəmbəri-əkrəm də çobanlıq edirmiş, qoyunları özü ilə çölə aparıb, onlardan muğayat olar, otararmış. O həzrət bir dəfə ticarət etmişdir. Özü də ilk dəfə olaraq ticarətə getməsinə baxmayaraq, (Yalnız bir səfərə on iki yaşında əmisi ilə birlikdə getmişdi.) Həmin səfəri hamını təəccübləndirən məharətlə yerinə yetirdi.

TƏRCÜMEYİ-HALİ

Həzrət Peyğəmbərin (s) risalətdən qabaqkı tərcümeyi-halı necə olmuşdur? Dünyanın bütün peyğəmbərləri arasında Peyğəmbəri-əkrəm tam aydın tarixi olan yeganə

Peyğəmbərdir. O həzrətin çox aydın keçmişindən ümmiliyi – məktəbə getməyib dərs oxumaması olub. Qur`anda bu məsələ xatırlanmışdır. O zaman həmin məntəqə adamlarının çoxu savadsız idilər. Başqa birisi də budur ki, be`sətdən qabaqkı qırx ildə yalnız və yalnız bütperəstlik mühiti olan o yerdə, heç zaman bir bütə səcdə etmədi. Əlbəttə “Hünəfa” adı ilə məşhur olan və bütlərə səcdə etməkdən çəkinən az bir adamlar var idi, ancaq onlar ömürlərinin əvvəlindən axırınadək belə deyildilər. Sonralar bu işin yanlış olduğunu düşünərək, bütlərə səcdə etməkdən boyun qaçıdırıb, bə`zisi xristian oldular. Lakin, Peyğəmbər (s) ömür boyu bütə və büt səcdəsinə məhəl qoymadı. Bu, o həzrətin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biridir. Bir dəfə bir büt qarşısında ən kiçik təvazö etmiş olsaydı, bütlərlə mübarizə apardığı dövrdə ona:

– Sən özün bir gün buraya gəlib Lat və Hübəl qarşısında təvazö etdin – deyərdilər. O, nəinki bir bütə səcdə etmədi, həm də uşaqlıq və gəncliyi dövründə əyləncə və oyun şəhəri olan Məkkədə bu işlərə qarışmadı. Məkkənin iki xüsusiyyəti var idi. Bu şəhər həm Ərəbistanın bütperəstlik, həm də ticarət mərkəzi idi. Ərəb kapitalistləri Məkkədə yaşayırdılar. Ərəb quldarları da Məkkədə idilər. Onlar qul və kənizləri alıb - satardılar. Nəticədə ə`yan - əşrafların kefi, müxtəlif əyləncələr, çaxır içmələr, çalmaq və rəqs mərkəzi elə həmin şəhər idi. Gedib Romadan (Şam və Suriyadan) ağ dərilə və gözəl kənizləri alaraq Məkkədə əyləncə yerləri açır və bu yerlərdən gəlir mənbəyi kimi istifadələr edirdilər.

Qur`anın onları hədələdiyi işlərindən biri bu idi. Qur`an buyurur:

“Əgər cariyələriniz iffətlərini qoruyub saxlamaq istəsələr, fəni dünya malı əldə etmək üçün onları zinaya məcbur etməyin.”

O yazıqlar (kənizlər) öz paklıqlarını qorumaq istəyirdilər, lakin onlar zorla bu yazıqları zinaya vadar edib

pul alırdılar. Məkkə evləri iki hissədə, şəhərin yuxarı və aşağısında idi. Yuxarıda ə`yan-əşraf, aşağı hissədə isə ə`yan-əşraf olmayanlar yaşayırdılar. Ə`yan və əşrafların evlərində həmişə tar, tənbur, çal-çağır və içmək səsi eşidilirdi. Əziz Peyğəmbər (s) ömrü boyu Məkkədə açılan bu məclislərin heç birində iştirak etmədi.

Peyğəmbər (s) risalətdən qabaqkı dövrdə sədaqət, əmanət, ağıl və düşüncəli olması ilə məşhur idi. Onu Məhəmməd Əmin adı ilə çağırır, sədaqət və əmanətinə çox inanar, bir çox işlərdə onun ağılına arxalanardılar. Ağıl, sədaqət və əmanət Peyğəmbəri-əkrəmin məşhur olduğu səciyyəvi xüsusiyyətlərindən idi. Belə ki, risalət zamanı: – “Siz məndən xilaf bir söz eşitmisinizmi?”– deyər soruşduqda hamı dedi: “Əsla, biz səni doğruçu və əmanətdar kimi tanıyıyıq.”

Onun ağıl və ziyalılığını göstərən cərəyanlardan biri budur ki, Allah evini uçurub (divarlarını götürüb) yenidən tikmək istədikdə, Həcərül-əsvədi də götürdülər. Onu yenidən yerinə qoymaq istədikləri vaxt bu qəbilə, “mən yerinə qoymalıyam”, o biri qəbilə isə “mən qoymalıyam” – deyirdi və az qalmışdı ki, ağır toqquşma baş versin. Həzrət Peyğəmbər (s) gəlib, məsələni çox sadə yolla həll etdi. Bu macərə məşhurdur, artıq vaxtınızı almaq istəmirəm.

O həzrətin risalətdən qabaqkı çağlarından biri də ilahi təsdiqlər məsələsidir. Əziz Peyğəmbər (s), sonralar risalət çağlarında öz uşaqlığından danışdı. O cümlədən buyurdu: “Mən bunların işlərində iştirak etməzdim... Bə`zən də, sanki bir gizli qüvvənin məni təsdiq etdiyini duyardım.” Həzrət buyurur: “Yeddidən çox yaşım yox idi. Məkkə ə`yanlarından olan Əbdüllah ibni Cud`an bir bina tikdirirdi. Məkkə uşaqları həvəslənərək ona yardım etmək üçün daş daşıyırdılar. Mən də gedib bu işi görürdüm. Onlar daşları yığmaq üçün ətkələrini qaldırırdılar. Şalvarları olmadığına görə, övrətləri görünürdü. Mən bir dəfə daşı ətəyimə qoyduqda, sanki bir əl

vurub ətəyimi əlimdən saldı və mən yeddi yaşlı uşaq olduğuma baxmayaraq, bu işi görməməli olduğumu duydum. İmam Baqir (ə) bir sıra rəvayətlərdə və Əmirəl-mö`minin Nəhcül-bəlağədə bu məsələni tamamilə təsdiq edir:

İmam Baqir (s) buyurur: “Uşaqlıqdan onu müşayiət edən mələklər var idi. Peyğəmbər (s) buyurardı: Mən bə`zən salam səsi eşidərdim. Birsə mənə: Əssəlamu ələykə ya Məhəmməd – deyərdi. Mən baxıb, kimsəni görməzdim. Bəzən, öz-özümə:– Olmaya mənə salam verən bu daş, ya ağacdır – deyər, düşünürdüm. Sonra mənə salam verənin mələk olduğunu başa düşdüm.”

Onun risalətindən qabaqkı macəralardan biri kəlam alimlərinin dili ilə desək, “irhasat”dır. Mələk dastanı da irhasatdan sayılır. Əziz Peyğəmbər (s) xüsusilə risalətinə yaxın günlərdə çox qərībā yuxular görürmüş. Deyir: “Mən dan yerinin işığı kimi doğru və aydın yuxular görürdüm”. Hər yuxu insanın mə`dəsindən qalxan və ürək düşünləri, xəyallar və keçmiş xülyalar nəticəsi olan yuxu deyil. Peyğəmbəri-əkrəmin risalətdən qabaqkı keçirdiyi ilkin mərhələlərdən biri də, onun özü demişkən, işıqlı səhər kimi aşkara çıxan rə`yalar idi. Çünki, bə`zən yuxunun özü insana aydın deyil, qatma-qarışıqdır. Bə`zən də aydındır, lakin yozulması düz deyildir. Ancaq bə`zi vaxt yuxu tam aydındır. Heç bir şübhəsi, qaranlılığı və qarışıqlığı yoxdur, yozulması da tam aydın və işıqlıdır.

Rəsuli-əkrəmin risalətdən qabaqkı, yə`ni təvəllüddən be`sətədək olan keçmişlərindən biri də dediyimiz kimi, iyirmi beş yaşınadək Ərəbistandan xaricə etdiyi iki səfər idi.

Peyğəmbər (s) yoxsul idi. Bir şeyi yox idi. Yə`ni bir sahibkar deyildi. Həm yetim, həm yoxsul, həm də yalqız idi. Yetimliyi bəllidir. “Nisab”ın dediyinə görə, həm də yetim idi, yə`ni atası da, anası da dünyadan getmişdi. Yoxsul idi. Çünki bir sahibkar deyildi. Özü işləyir və keçinirdi. Yalqız idi. İnsan bir ruh tapıb, istər-istəməz dövrün adamlarıyla

uyuşmayan fikir üfünə, ruhi duyğulara və mə'nəviyyata çatana kimi yalnız qalar. Ruhi yalnızlıq cismi yalnızlıqdan olduqca ağırdır. Bu misal məsələni çox aydın olmadığı üçün aydınlaşdırır. Siz çoxbilən və imanlı bir alimi cahil və imansız xalq arasında qoyun. O adamlar onun ata-anası, qardaşları və yaxın qohumları olsalar da, o, yalnızdır. Yə'ni cismi qohumluq onu bunlarla bağlaya bilmir. Ruhi baxımdan o bir üfünə, bunlar isə başqa bir üfünə yaşayırlar. Deyir: "Cahilin alimdən qorxduğundan yüz qat artıq, alim cahilə nifrət edir". Əziz Peyğəmbər (s) öz qövmü arasında yalnız idi. Onun həmfikiri yox idi. Otuz yaşından sonra özü Xədicə ilə evlənib ailə qurduğu halda, iki yaşlı bir körpəni atasından alıb, öz evinə gətirir. Körpə Əli ibn Əbutalibdir. O həzrət, peyğəmbərliyə çatıb, yalnızlığı, ilahi ruh ilə həmsöhbət olana qədər, yə'ni bu körpənin on iki yaşınadək, onun həmsöhbət və yoldaşı bu uşaqdır. Yə'ni, bütün Məkkə əhalisi arasında fikir və ruh səviyyəsi onun həddində olan kimsə yalnız bu körpədir. Əli (ə) özü nəql edir ki, "uşaqlığımda Peyğəmbər (s) səhraya gedəndə məni də çiyinə mindirib aparardı".

Peyğəmbər (s) iyirmi beş yaşında olanda, Xədicə mə'nəvi cəhətdən ondan elçilik edir. Əlbəttə kişi elçilik eləməlidir. Ancaq bu qadın Həzrəti-rəsulun əxlaqi xüsusiyyəti, mə'nəvi gözəlliyi və vəsf olunmaz şəxsiyyətinin vurğudur. Özü bir neçə adamı təhrik edir ki, bu gənci ona elçilik etməyə vadar etsinlər. Gəlib ona dedikdə: "Mənim bir şeyim yoxdur" – buyurur. Ona deyirlər: "Sən bu şeylərin fikrini eləmə". Onu başa salırlar ki, sən dediyin bu Xədicəyə ə'yan-əşraf və şəxsiyyətlər elçilik etmişlər, lakin razı olmayıb. O, özü sənə ilə evlənmək istəyir. Nəhayət elçilik və evlənmə baş tutur. Qərībədir ki, o, bir tacir və varlı qadının həyat yoldaşı olduğuna görə, artıq ticarət ardınca getmir. Vəhdət dövrü – təcrid, xəlvətə meyl etmə və ibadət dövrü başlanır. Yalnızlıq vəziyyəti, yə'ni onun öz qövmü ilə tapdığı ruhi fasilə günü-gündən artır. Artıq Məkkə və Məkkə

əhalisi sanki onun ruhunu yeyir. Təklidə yola düşərək Məkkənin ətraf dağlarına gedir. Fikirləşir, düşünür. Allah bilir hansı aləmdədir. Biz ki, başa düşə bilmirik. Bu zaman o uşaqdan - Əlidən (ə) - başqa heç kim onunla yoldaş və həmsöhbət deyildi.

Ramazana ayı gələndə, Məkkənin ətraf dağlarının birində, şəhərin şimal-şərqində yerləşən, Məkkənin sıra dağlarından ayrı olan, konus formalı və o dövrdən sonra Cəbələ-nur (nur dağı) adlanan "Həra" dağında tənhalığa çəkilir. Ola bilsin ki, həccə gedənlərinizdən çoxu Həra dağı və Həra mağarasına getməyə müvəffəq olmusunuz. Mən iki dəfə bu səadətə nail olmuşam. Arzularımdan biri də budur ki, təkrar bu səadətə nail olum. Adi bir adamın dağın ətəyindən zirvəsinə çatması ən azı bir saat, aşağı enməsi isə təqribən otuz beş dəqiqə çəkir.

Həzrət Məhəmməd (s) Ramazana ayı gələndə tamamilə Məkkəni tərk edər, hətta Xədicədən belə uzaqlaşar, çox az azuqə - azacıq su və çörək götürüb Həra dağına gedərdi. Göründüyü kimi, Xədicə də neçə gündən bir, bir nəfərlə ona bir qədər su və çörək göndərirdi. Peyğəmbər bu ayın bütünlüyünü təklidə, xəlvətdə keçirirdi. Bə'zən orada Əli (ə) da olardı. Bəlkə də həmişə o olardı. Mən indi bunu bilirəm. Bə'zən Əlinin (ə) orada olduğu qətidir. Çünki buyurur:

"Peyğəmbər hər il Həra mağarasına gedərdi, məndən savayı kimsə onu görməzdi."

O, dağdan enməz və orada Allaha ibadət edərdi. Nə düşündüyü, Allaha necə sevgi bəslədiyi və orada hansı aləmi seyr etdiyini təsəvvür edə bilmərik. Bu zaman Əli (ə) ən çoxu on iki yaşlı bir uşaqdır. Peyğəmbər (s)-ə vəhy nazil olan saatda, o oradadır. Peyğəmbər (s) başqa bir aləmdə seyr etməkdədir. Bizim kimi minlərlə adam orada olsaydı, öz ətrafında bir şeyi duymazdı. Ancaq Əli (ə) bir sıra dəyişiklik

duyur. O, Peyğəmbərin (s) duyğularından bir çoxunu qavrayarmış, çünki deyir:

“Vəhy nazil olanda mən şeytanın nalə səsini eşitdim.”

Əli (ə), öz ruhi vəziyyətini ustasına bildiren bir mə'nəvi şagird kimi Peyğəmbərə (s) dedi: “Ey Allahın Peyğəmbəri! Sənə vəhy nazil olan saatda mən bu məl'unun nalə səsini eşitdim. Peyğəmbər (s): “Bəli Əlican!”– dedi.

“Sən mən eşitdiklərimi eşidir və gördüklərimi görürsən, ancaq sən peyğəmbər deyilsən.”

Bu, əziz Peyğəmbərin (s) risaletindən qabağa aid olan macəralarının sizə deməyi lazım gördüyüm ixtisarı idi.

HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRİN (S) SÖZLƏRİNƏ BİR BAXIŞ

Bu böyük şəxsiyyətin sözlərindən bir neçəsini sizə nəql edirəm, çünki xüsusilə dediyim keçmişləri nəzərə almaqla Peyğəmbərin (s) öz sözləri mö'cüzədir. (Alahın sözü olan Qur'an öz yerində qalsın) Ana bətnində ikən taleyin yetim qoyduğu, beş yaşında isə ana qayğısından məhrum qalan bu körpənin südəmərlik çağları çöldə keçmiş, savadsızlıq yurdu olan Məkkədə boya-başa çatmış, heç bir müəllim və tərbiyəçinin əli altında işləməmişdir. Onun səfərləri iki dəfə, o da Ərəbistan yarımadasından xaricə olan ticarət səfəri ilə məhdudlaşmışdır və heç bir filosof, həkim və alimlə rastlaşmamışdır. Buna baxmayaraq, Qur'an onun dilinə axır və müqəddəs ürayinə nazil olur. Sonra özü bir sıra sözlər deyir. Bu sözlər o qədər hikmətlidir ki, nəinki dünyanın bütün hikmətli sözləri ilə bərabərlik edir, həm də onlardan üstündür. Biz müsəlmanlara gəldikdə isə onun sözlərini toplayıb düzgün yaymaq və araşdırmaq bacarığımızın olmaması başqa məsələdir.

Peyğəmbərin (s) sözləri müxtəlif mənbələrdə toplanıb. Mən qəsdən bunların bir hissəsini ən qədim qaynaqlardan nəql edirəm. Əldə olan və ya heç olmazsa mənim əlimdə olan əski qaynaqlardan biri Cahizin “Əl-bəyanü vət-təbyin” kitabıdır. Cahiz üçüncü əsrin ikinci yarısında

yaşayıb. Yə'ni bu sözlər təqribən üçüncü əsrin birinci yarısında yazılmışdır. Bu kitab həтта xaricilər və şərqşünasların e'tibarlı mənbələrindən sayılır. Bunlar elə sözlər deyil ki, sonralar nəql olunduğunu deyəsınız. Yox, bunlar üçüncü əsrdə bir kitab şəklinə düşmüşdür. Əlbəttə üçüncü əsrdən əvvəl də olmuşdur, çünki Cahiz bunları sənədlə nəql edir. Məsələn, siz bu böyük şəxsiyyətin ictimai məs'ulyyətlər haqqında nə dediyinə diqqət yetirin. Buyurur: “Bir neçə nəfər gəmiyə minib böyük dənizi keçirdilər. Gördülər ki, bir nəfər oturduğu yeri dəlir. Bunlardan biri gedib onun əlindən tutmadı, buna görə də su gəmiyə doldu və hamısı boğuldu. Fitnə-fəsad belədir.”

Açıqlamalayıq ki, cəmiyyətdə bir nəfər pozğunluqla məşğul olub çirkin işlər görür, birisi də baxıb: “Başqasından mənə nə, mənə onunla bir qəbrdə basdırmayacaqlar”– deyir. Lakin bilmir ki, cəmiyyət məsəl çəkdiyimiz kimidir. Bir gəmiyə su dolsa və bu su bir nəfərin yerindən dolsa da, yalnız onu deyil, bütün sənişinləri suda boğacaq.

Görəsən adəm övladının bərabərliyi haqda bundan yaxşı söz demək olar ki, “İnsanlar daraq dişləri kimi bir-birləri ilə bərabərdirlər.” (Bir daraq da göstərib, göstərməməsini bilmirəm.) Darağa baxın, dişlərini görün, biri digərindən uzundurmu? Yox, insanlar daraq dişləri kimi bir-birilə bərabərdirlər. Görün! O mühitdə və o zamanda bir insan insanların bərabərliyi barədə belə danışır. Lakin, min dörd yüz ildən sonra hələ də kimsə bu qədər yüksək səviyyədə bir söz deməmişdir.

Vida həccində fəryad edib buyurur:

“Ey insanlar, bütün adamların Pərvərdigarı birdir. Atanız birdir. Hamınız Adəmin (ə) övladısınız. Adəm də torpaqdan yaranmışdır. Ərəb əcəmdən başqa bir şeylə üstün deyil, təqvadan.”

“Ey insanlar! Bütün xalqların Pərvərdigarı birdir və atası da birdir. Hamınız Adəmin övladısınız. Adəm də torpaqdan

yanarmışdır. Birisinin öz irqinə, öz soyuna, öz qohumuna və belə şeylərə görə fəxr etməsinə yer qalmır. Hamınız torpaqdan yaranmışınız, torpaqla fəxr etmək olmaz. Demək, fəxr ruhi və mə'nəvi fəzilətlər və təqva ilədir. Fəzilət mə'yanı yalnız təqvadır və bundan başqa bir şey deyil”.

Peyğəmbərin (s) bu hədisini Üsuli-Kafi kitabından nəql edirəm:

“Müsəlmanın ürəyi üç şeyə xəyanət etməz: Allah yolunda çalışmaqda xalis olmaq, müsəlmanların rəhbərlərinə xeyirxahlıq etmək və onların birliyini qorumaq.”

Mö'minin ürəyində heç zaman üç məsələdə xalis niyyətdən başqa heç nə olmaz, yə'ni onun üç şeydə xəyanət etməsi qeyri-mümkündür. Biri, Allah üçün əməldə xalis olmaqdır. Bir mö'min öz əməlində riya etməz. İkincisi, müsəlmanların həqiqi rəhbərlərinə xeyirxahlıq etməkdir. Yə'ni müsəlmanların xeyri uğrunda xeyirxah olmaq və rəhbərlərini xeyir işlərə hidayət etmək. Üçüncüsü, müsəlmanların birlik və ittifaq məsələsi, yə'ni nifaq salmamaq, müsəlmanların dirəyini sındırmamaq və müsəlman cəmiyyətini dağıtmamaq məsələsidir.

Bu cümlələri təkrar eşitmisiniz:

“Hamınız (bir-birinizə) qorucu və məs'ulsunuz.”

“Müsəlman odur ki, müsəlmanlar onun dili və əlindən amanda qalsınlar”

“Bir ümmət ki, zəifləri haqlarını güclülərindən dilləri tutmadan və qorxmadan ala bilmirlər, müqəddəsliyə çatmaz.”

Hər bir millət müqəddəslik rütbəsinə yalnız bir yolla çata bilər: zəif adamları dilləri tutulmadan hüquqlarını zorlulardan ala bildiklər vaxt.

Görün, sirə (Peyğəmbərin xüsusiyyətləri, davranışı) nədir və nə edir?! Səhabələri nəql etmişlər ki, risalet dövründə bir səfərdə onun qulluğundaydıq. Bir mənzildə dayanmışdıq və orada xörək hazırlanmalı idi. Camaatın kəsib, ətindən məsələ, bozbaş bişirib yeməsi üçün bir qoyun

gətirmişdik. Səhabələrdən biri başqasına deyir – “qoyunun başını mən kəsərəm”. Başqası – “dərisini soyaram” və üçüncüsü, məsələn, “mən də bişirərəm” – deyir. Əziz Peyğəmbər (s) – “Çöldən odunu da mən yığaram” – buyurur. Səhabələr dedilər: “Ey Allahın Rəsulu! Biz özümüz bu işləri görməyə canla-başla hazırıq. Sən öz yerində əyləş. Biz özümüz bütün işləri görürük.” Buyurdu: “Bəli! Bilirəm! Mən demədim ki, siz görməyəcəksiniz, lakin məsələ başqadır.” Sonra bu cümləni buyurdu:

“Doğrudan da Allah başqaları arasında özünü üstün bilən bir bəndəni görməyi sevməz.”

“Allah başqa bəndələr arasında özünü üstün bilən bir bəndəni görməyi sevməz. Mən burada otursam və yalnız siz gedib işləsəniz, onda özümü sizdən üstün bilmişəm. Allah bir bəndənin özünü belə vəziyyətə salmasını sevməz.” Görün nə qədər dərinidir!

Bu günkü dillə desək, “özünə inanmaq” məsələsi, əlbəttə Allaha e'timad müqabilində yox, başqa insanlara inanmaq qarşısında olduqca doğru sözdür. Nəfsə inanmaq çox düz sözdür. Nəfsə inanmaq başqa insana arxalanmamaq, öz işini imkan daxilində özü görmək və kimsədən xahiş etməmək mə'nasındadır. Görün, bu tərbiyələr nə qədər yüksəkdir! "Buistu liutəmmimə məkariməl əxlaq" nə deməkdir? Yenə də səhabələri nəql etmişlər ki, səfərlərin birində bir mənzildə miniklərdən endik. Hamı dəstəməz alıb namaza hazırlaşmaq üçün dağıldı. Gördük Peyğəmbəri-əkrəm miniyindən endikdən sonra bir istiqamətdə getdi. Bir qədər uzaqlaşdıqdan sonra gözlənilmədən qayıtdı. Səhabələr öz-özlərinə belə düşündülər ki, görəsən Peyğəmbər (s) nə üçün qayıtdı? Bu gün burada qalmaq qərarından vaz keçmişdirmi? Hamı onun “hazırlaşın, gedək”, – əmrini gözləyir. Lakin Peyğəmbər (s) heç nə demir. Gəlib miniyə çatır. Onun üstündəki xurcun, ya torbadan dəvənin diz bağını çıxarıb ayaqlarını bağlayır və yenidən o yana yola düşür.

Səhabələr təəccüblə dedilər: Peyğəmbər (s) belə bir iş üçün gəldimi? Bu iş, kiçik iş idi! Elə oradan – ay filankəs, get mənim dəvəmin dizini bağla – səslənsəydi, hamı cani-dildən gedərdi, dedilər: “Ey Allahın Peyğəmbəri! Bizim hər birimizə əmr etsəydin, bu işi tam iftixarla görərdik.” Görün, bu söz haçan və harada deyildiyinə görə, nə qədər yüksəkdir. Buyurdu:

“Bacardıqca işlərdə başqalarından yardım istəməyin”. Hətta bir diş çöpü istəmək üçün. Özün görə bildiyin işi özün gör. Köməklik alma. Amma “görə bilmədiyən işdə belə başqalarından yardım istəmə” demir. Yox, orada yardım istəmək olar.

Bir şəxs Rəsuli-əkrəmin sözlərini e'tibarlı kitablardan toplamağa və əziz Peyğəmbərin davranışını təhlili davranış üslubu ilə e'tibarlı sənədlərdən toplayıb araşdırmağa müvəffəq olsa, o zaman dünyaya bu ulu şəxs kimi bir insanın gəlmədiyini aydınlaşar. Peyğəmbərin (s) bütün varlığı yalnız Qur'an deyil, bütün vücudu mö'cüzədir. Sözlərimi bir neçə kəlmə dua ilə sona çatdırıram:

Sənin böyük əzəmətli, yüksək, əziz adınla ya Allah!

Pərvərdigara, ürəklərimizi iman nuru ilə işıqlandır. Öz mərifət və məhəbbət nurunu ürəklərimizə saç. Bizi öz müqəddəs zatını və ulu peyğəmbərini tanıyan et, əziz Peyğəmbərin məhəbbət nurunu hamımızın ürəyində yerləşdir. Peyğəmbər (s) Əhli-beytinin məhəbbət və mərifət nurunu hamımızın ürəyində yerləşdir. Bizi öz peyğəmbərinin və mə'sum imamların davranışları ilə tanış et. Qoy biz İslam, Qur'an və bu müqəddəs varlıqların qədrini bilən olaq. Ölülərimizi öz lütf və rəhmətinə şamil et.

Ağamız Sahibəz-zəmanın gəlişini tezləşdir! Amin.

İKİNCİ ƏLAVƏ

Peyğəmbərdən (s) yüz hədis

HƏZRƏTİ PEYĞƏMBƏRİN QISA SÖZLƏRİNDƏN*

1- Adəm (ə)ın övladı qocaldıqda onda iki xüsusiyyət cavanlaşar: Tamah və arzu.

2- Ümmətimdən iki dəstə islah olunsa, ümmətim tamamilə islah olar, fasid olsa, tamamilə fasid olar: Alimlər və hakimlər.

3- Siz hamınız (bir-birinizə) qoruqçu və məs'ulsunuz.

4- Var-dövlətlə hamını razılaşdırmaq olmaz, lakin yaxşı əxlaqla olar.

5- Yoxsulluq bəladır, ondan pis cismın xəstəliyi və cismın xəstəliyindən də ağır ürək xəstəliyidir.

6- Mö'min həmişə hikmət axtarmaqdadır.

7- Biliyin yayılmasının qarşısını almaq olmaz.

8- İnsanın ürəyi çöldə ağac budağından asılan və külək qarşısında həmişə silkələnən və alt-üst olan bir lələk kimidir.

9- Müsəlman odur ki, müsəlmanlar onun əli və dilindən amanda qalsınlar.

10- Yaxşı işə yol göstərən özü sanki o işi görür.

11- Hər yanan ürəyə nəhayət mükafat vardır.

12- Cənnət anaların ayağı altındadır.

13- Qadınlarla davranışda Allahdan qorxun və onlara yarayan yaxşılığı əsirgəməyin.

14- Hamının pərvərdigarı birdir və atası birdir, hamınız Adəmin övladıdır və Adəm (ə) torpaqdadır. Allahın yanında sizin ən əziziniz lap çox pərhezkar olanınızdır.

15- İnadlı olmaqdan çəkinin, çünki onun səbəbi nadanlıq, nəticəsi isə peşmançılıqdır.

16- Camaatın ən pisi günahı bağışlamayan, yanlışa göz yummayan kimsədir. Ondan da pis o adamdır ki, camaat

onun əzab-əziyyətinə amanda olmaz və yaxşılığına ümid etməz.

17-Qəzəblənmə, qəzəbləndinsə, bir an Allahın qüdrətini düşün.

18- Səni tərifləsələr: “Ey Allah! Məni onların güman etdiklərindən yaxşı adam elə və məndən bilmədikləri günahı bağışla və məni dediklərinə məs’ul etmə” –de.

19- Yaltaqların üzünə torpaq səpin.

20- Allah bir bəndənin xeyrini istəsə, nəfsini ona mühafizəçi və rəhbər edər.

21- Mö`min adam keçirdiyi hər gecə-gündüzdə günahkar olduğunu güman edər.

22- Sənin ən böyük düşmənin (vücudundakı) nəfsi əmmarəndir.

23- İgid odur ki, öz nəfsinə qələbə çalsın.

24- Öz varlığınıza yiyələnmək üçün, nəfsani istəyinizlə döyüşün.

25- Xoş o adamın halına ki, öz eyblərinə diqqət yetirməsi, onu başqalarının eyblərinə göz qoymaqdan çəkindirər.

26- Doğru danışmaq ürəyi arxayınlaşdırar, yalan danışmaq şübhə və pərişanlıq törədir.

27- Mö`min asanlıqla sevər və sevilər.

28- Mö`minlər bir binanın hissələri kimi bir-birlərini saxlayarlar.

29- Dostluqda bir-birlərlə əlaqə saxlamaqda mö`minlər bir üzvü ağrıyarkən qalan üzvləri də qızdırma və yuxusuzluğa düşən cism kimidir.

30- Adamlar daraq dişləri kimi bir-birlərlə bərabərdirlər.

31- Bilik öyrənmək hər müsəlmana vacibdir.

32- Nadanlıqdan pis yoxsulluq, ağıllı olmaqdan böyük sərvət, təfəkkürdən yüksək ibadət yoxdur.

33- Beşikdən qəbirədek elm öyrənin.

34- Elm Çində də olsa ardınca gedin.

35- Mö`minin şərəfi gecə oyaq qalmasında, izzəti başqalarına ehtiyacsız olmasındadır.

36-Alimlər bilik susuzudurlar.

37- Vurğunluq (insanı) kar və kor edər.

38- Allahın əli camaatladır.

39- Pərhizkarlıq cismi və canı dincəldər.

40- Hər kim qırx gün Allah üçün yaşasa, hikmət bulağı ürəyindən dilinə axacaqdır.

41. Öz ailəsi ilə yaşamaq, Allah yanında məscid bucağını kəsməkdən (ibadətlə məşğul olmaqdan) üstündür.

42- Sizin ən yaxşı dostunuz eyblərinizi sizə göstərəndir.

43- Biliyi yazı ilə əldə edin.

44- Ürək islah olunmayınca iman yaranmaz, dil islah olmazsa, ürək islah olmaz.

45- Birinin ağıllı sınaımayınca, müsəlman olmağına məhəl qoymayın.

46- Yalnız ağılla yaxşılıqlara çatmaq olar. Ağılı olmayan dindən məhrumdur.

47- Cahillərin dinə vurduqları ziyan günahkarların ziyanından çoxdur.

48- Ümmətimin hər bir ağıllısına bunlar zəruridir: Biliyə qulaq asmaq, onu saxlayıb yaymaq və əməl etmək.

49- Mö`min bir dəşikdən iki dəfə sancılmaz.

50- Ümmətim üçün yoxsulluqdan deyil, tədbirsizlikdən qorxuram.

51- Allah gözəldir və gözəlliyi sevər.

52- Allah, peşə sahibi olan mö`mini sevər.

53- Yaltaqlıq mö`min xüsusiyyəti deyil.

54- Güclü olmaq qolda deyil, öz qəzəbinə qalib gəlməkdədir.

55- Camaatın ən yaxşısı başqalarına faydalı olanlardır.

56- Sizin ən yaxşı eviniz bir yetimin izzətlə yaşadığı evdir.

57- Halal sərvətin yaxşı adam əlində olması çox gözəldir.

58-Ölümlə qırılan əməl ipi üç vasitə ilə üzülməz: Ardıcıl olan xeyirxahlıq, daimən faydalandıran bilik və ata-anaya xeyir-dua edən saleh övlad.

59- Allaha pərəstiş edənlər üç qrupdurlar: Biri qorxudan ibadət edənlər. Bu, qulların ibadətidir. O biri mükafat tamahı ilə ibadət edənlərdir. Bunlar muzdurlardır. Üçüncü dəstə onlardır ki, Allaha eşq və məhəbbətlə ibadət edirlər. Bu da azad insanların ibadətidir.

60- Üç şey iman nişanəsidir: Yoxsulluğa baxmayaraq başqalarına əl tutmaq, başqasının xeyrinə öz haqqından keçmək və elm axtarana elm öyrətmək.

61- Məhəbbət ipinin möhkəmlənməsi üçün öz dostluğunu yoldaşına göstər.

62- Dinin afəti üç şeydir: Pis iş görən fəqih, zalım rəhbər və nadan müqəddəs.

63- Adamları dostlarından tanı. Çünki insan özü ilə eyni mahiyyətdə olanı sevər.

64- Gizli günah günah edənə, aşkar günah isə cəmiyyətə ziyan vurur.

65- Dünya işinizi yaxşılaşdırmağa çalışın, ancaq axirət işində elə olun ki, sanki sabah öləcəksiniz.

66- Ruzini yerin təkində axtarın.

67- Təəccüblü! Çox adamlar özlərini tərifləməklə öz dəyərlərini azaldar, təvazökarlıqla öz məqamlarını artırarlar.

68- İlahi! Mənim ən çox ruzimi qocalanda və yaşayışımın sonunda bağışla.

69- Övladın atanın boynunda olan haqları ona yaxşı ad qoyması, yazmaq öyrətməsi və bülüğ həddinə çatdıqda ona həyat yoldaşı seçməsidir.

70- Qüdrət sahibi qüdrəti öz xeyrinə işlədər.

71- Əməl tərəzisinə qoyulan ən ağır şey yaxşı xüsusiyyətdir.

72- Ağıllı adam üç şeyə diqqət yetirməlidir: Güzəranını yaxşılaşdırmağa, axirət gününə hazırlıq görməyə və halal eys-işrətə.

73- Xoş olsun malın çoxunu başqalarına bağışlayan və sözün çoxunu özü üçün saxlayan kimsənin halına.

74- Ölümü xatırlamaq bizi hər hansı bir öyüd verənə ehtiyacsız edər.

75- Təəccüblü! Nə qədər hakim olmaq tamahı və mənsəbpərəstlik varsa, o qədər də əzab-əziyyət və peşmançılıq var!

76- Pozğun alim ən pis adamdır.

77- Pis iş görənlər hakim olan və ağılsızlar əzizlənən yerdə nəse bir bəla gözlənilməlidir.

78- Qargış olsun öz yükünü başqalarının çiyinə qoyan kimsəyə.

79- Şəxsin gözəlliyi onun sözündədir.

80- İbadət yeddi növdür və hamısından üstünü halal ruzi istəməkdir.

81- Hər cəmiyyətdəki ucuzluq və adil hökumət Allahın razılığının nişanəsidir.

82- Hər qövmlə malik olduğu hökumətə layiqdir.

83- Söyüş söyməklə camaatın ədavətindən başqa bir fayda aparmazsan.

84- Büt-pərəstlikdən əlavə nəhy olunduğum iş əhali ilə toqquşmaqdır.

85- Ölçülməmiş görülən işdə ziyan ehtimalı çoxdur.

86- Camaatla saziş etmək ne'mətindən məhrum olan şəxslər bütün yaxşılıqlardan məhrum olacaqdır.

87- Başqalarından hətta bir diş çöpü belə istəməyin.

88- Allah, bir bəndəsini dostları arasında müəyyən üstünlükdə görməyi sevməz.

89- Mö'min üzügülər və zərəfatcıl, münafiq isə qaş-qabaqlı və qəzəblidir.

90- Pis fal vurdunsa, öz işini davam etdir, pis güman etdinsə, unut və paxıl oldunsa, özünü saxlayan ol.

91- Bir-birinizin əlinizi dostcasına sıxın, çünki bu iş ədavəti ürəkdən silər.

92- Müsəlmanların işini islah etməyi fikirləşmədən gecələyən adam müsəlman deyildir.

93- Üzügülərlik nifrəti ürəkdən silər.

94- Camaatdan qorxmaq həqiqəti deməyinizə mane olmasın.

95- Xalqın ən ağıllısı başqaları ilə yaxşı davranan adamdır.

96- Ürəklərinizin bir olması üçün bir səviyyədə yaşayın. Bir-birinizə mehriban olmaq üçün bir-birinizlə əlaqədə olun.

97- Adam öləndə insanlar onlardan qalan sərvətdən, mələklər isə o dünyaya göndərdiyi xeyir əməldən soruşurlar.

98- Allahın yanında halalların ən mənfuru tələq və boşanmadır.

99- Ən yaxşı əməl cəmiyyətdə islah aparmaqdır.

100. İlahi! Məni bilikdə gücləndir və dözümlə bəzə, pərhizkarlıqla əzizlə və sağlamlıqla gözəlləşdir.

İZAHLAR:

- 1- Biharül-ənvar, cild, 70, səh. 22.
- 2- Biharül-ənvar, cild, 2, səh. 49.
- 3- Biharül-ənvar, cild, 75, səh. 38.
- 4- Biharül-ənvar, cild, 71, səh. 395.
- 5- Biharül-ənvar, cild, 1, səh. 88.
- 6- Nəhcül-fəsahe, hədis 2195.
- 7- Nəhcül-fəsahe, hədis, 2026.
- 8- Üsuli-Kafi, cild 2, səh. 234.
- 9- Biharül-ənvar, cild, 43, səh. 56.
- 10- Nəhcül-fəsahe, hədis, 1328.
- 11- Nəhcül-fəsahe, hədis, 779.
- 12- Biharül-ənvar, cild, 7, səh. 239.
- 13- Nəhcül-fəsahe, hədis, 1008.
- 14- Nəhcül-fəsahe, hədis, 1800.
- 15- Tuhəfül-üqul, mavaizün-nəbi (s).
- 16- Biharül-ənvar, cild, 73, səh. 74.
- 17- Biharül-ənvar, cild, 73, səh. 294.
- 18- Biharül-ənvar, cild, 73, səh. 327.
- 19- Biharül-ənvar, cild, 70, səh. 64.
- 20- Vəram məcmuəsi, cild, 2, səh. 10.
- 21- İsnə əşəriyyə, səh. 13.
- 22- Biharül-ənvar, cild, 1, səh. 205.
- 23- Nəhcül-fəsahe, hədis, 1864.
- 24- Biharül-ənvar, cild, 67, səh. 77.
- 25- İsnə əşəriyyə, səh. 8.
- 26- Biharül-ənvar, cild, 61, səh. 148.
- 27- Biharül-ənvar, cild, 61, səh. 65.
- 28- Biharül-ənvar, cild, 1, səh. 171.
- 29- Biharül-ənvar, cild, 2, səh. 22.
- 30- Nəhcül-fəsahe, hədis, 327.
- 31- Biharül-ənvar, cild, 1, səh. 180.
- 32- İsnə əşəriyyə, səh. 8.

- 33- Nəhcül-fəsaḥə, hədis, 2147.
- 34- Nəhcül-fəsaḥə, hədis, 1346.
- 35- Kənzül-ümmal, hədis, 20241.
- 36- Nəhcül-fəsaḥə, hədis, 1713.
- 37- Səfinətül-bihar, cild, 1, səh. 291.
- 38- Toḥəfül-üqul, səh. 14.
- 39- Nəhcül-fəsaḥə, hədis, 1509.
- 40- Nəhcül-fəsaḥə, hədis, 2105.
- 41- Üsuli-Kafi, cild 1, əql və cəhl kitabı, hədis 28.
- 42- Toḥəfül-üqul, mavaizün-nəbi (s).
- 43- Toḥəfül-üqul, səh. 57.
- 44- İsnə əşəriyyə, səh. 15.
- 45- Toḥəfül-üqul, səh. 2203.
- 46- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 290.
- 47- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 750.
- 48- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 2410.
- 49- Rozətü-vaizin, səh. 380.
- 50- Toḥəfül-üqul, səh. 49.
- 51- İsnə əşəriyyə, səh. 18.
- 52- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 414.
- 53- Nəhcül-fəsaḥə, hədis, 239.
- 54- İsnə əşəriyyə, səh. 89.
- 55- Xisali-Səduq, babi səlasə, hədis 101.
- 56- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 140.
- 57- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 4.
- 58- Vəram məcmuəsi, cild 4, səh. 234.
- 59- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 323.
- 60- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 1.
- 61- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 488.
- 62- Rozətül-vaizin, səh. 369.
- 63- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 1829.
- 64- Üsuli-Kafi, cild 3, hüsni-xülq babı, hədis 2.
- 65- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 1652.
- 66- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 1653.

- 67- Toḥəfül-üqul, səh. 35.
- 68- Toḥəfül-üqul, səh.35.
- 69- Toḥəfül-üqul, səh. 36.
- 70- Toḥəfül-üqul, səh. 37.
- 71- Toḥəfül-üqul, səh. 37.
- 72- Toḥəfül-üqul, səh. 37.
- 73- Toḥəfül-üqul, səh. 40.
- 74- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 3182.
- 75- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 213.
- 76- Toḥəfül-üqul, səh. 42.
- 77- Toḥəfül-üqul, səh. 47.
- 78- Toḥəfül-üqul, səh. 49.
- 79- Toḥəfül-üqul, səh. 49.
- 80- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 199.
- 81- Toḥəfül-üqul, səh. 55.
- 82- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 2955.
- 83- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 1370.
- 84- Səfinətül-bihar, cild, 1, səh. 441.
- 85- Mən la yəhzuruhul-fəqih, cild 4, səh. 363.
- 86- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 16.
- 87- Nəhcül-fəsaḥə, hədis 2651.
- 88- Nəhcül-fəsaḥə, hədis

Mündəricat

MÜQƏDDİMƏ	3
ÖN SÖZ	5
GİRİŞ	8
1) ÜÇ YÖNÜMLÜ ÇAĞIRIŞLAR	8
2) İSLAMİ DALĞA	14
MÜQƏDDİMƏ	20
BİRİNCİ ÇIXIŞ	24
“DAVRANIŞIN” MƏ’NASI VƏ ONUN NÖVLƏRİ	24
PEYĞƏMBƏRİN (S) SÖZÜNÜN DƏRİNLIYI	26
PEYĞƏMBƏRİN DA VRANIŞININ DƏRİNLIYI	28
DA VRANIŞ”IN MƏ’NASI	30
ÜSLUB	31
MÜXTƏLİF DA VRANIŞ TƏRZLƏRİ	34
(ÜSLUBLARI)	35
MÜSİBƏT	38
ZİKR ETMƏYİN FƏLSƏFƏSİ	38
İKİNCİ ÇIXIŞ	40
SABİT ƏMƏLİ MƏNTİQ	40
MƏNTİQİN NÖVLƏRİ	41
ƏMƏLDƏ SABİT BİR MƏNTİQƏ MALİK OLMAQ	
MÜMKÜNDÜRMÜ?	41
TƏLƏBƏNİN HEKAYƏSİ VƏ NAMAZDA İQTİDA ETMƏK	42
BU NƏZƏRİYYƏNİ RƏDD EDƏN TARİXİ NÜMUNƏLƏR	43
ƏLİ ƏLEYHİSSƏLAM	44
SƏLMAN	45
ƏBUZƏR	46
PEYĞƏMBƏRİ-ƏKRƏM	47
ŞEYX ƏNSARİ	48
DƏLİL VƏ ŞE’R	49
ZAHİDLİYİN TƏ’RİFİ	52
METODOLOGİYA	53
GÜNLƏRİN MÜBARƏKİ VƏ NƏHSİ	53
ÜÇÜNCÜ ÇIXIŞ	58

DA VRANIŞ VƏ ƏXLAQIN NİSBİLİYİ	58
ƏXLAQ NİSBİDİRMİ?	58
ŞİƏLİYİN SƏRMAYƏSİ	59
LƏĞV OLUNMUŞ ÜSULLAR	60
1) HİYLƏ PRİNSİPİ	60
2) TƏCAVÜZ PRİNSİPİ	62
3) ZÜLMƏ BAŞ ƏYMƏK VƏ RƏHM DİLƏMƏK	63
QÜDRƏT VƏ ZORAKILIQ	64
QORXUTMAQDAN ÇƏKİNMƏ VƏ SADƏ YAŞAMAQ PRİNSİPİ	67
HƏZRƏT ƏLİNİN (Ə) BƏYANI	69
İSGƏNDƏR VƏ DİYOGEN	72
DÖRDÜNCÜ ÇIXIŞ	78
VASİTƏDƏN NECƏ İSTİFADƏ ETMƏK OLAR?	78
DİNİN TƏBLİĞİNDƏ QEYRİ-ŞƏR’İ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK	79
HƏDİS UYDURMAQ	80
QUR’ANDAKI HEKAYƏLƏRİN ƏSLİ VARMI?	81
YENİLİKÇİLƏRLƏ MÜHAFİZƏKARLAR ARASINDA YAYILAN İKİ BATİL SÖZ	83
BİD’ƏT VƏ YENİLİKÇİLİK	84
ƏBU HÜREYRƏ VƏ SOĞAN SATAN	87
ƏLİ (Ə) VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK	88
PEYĞƏMBƏRİ-ƏKRƏM VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK	89
XALQIN CƏHALƏTİNDƏN DİNİN XEYRİNƏ İSTİFADƏ ETMƏK	90
PEYĞƏMBƏRİN (S) ÖVLADININ VƏFATI VƏ GÜNÜN TUTULMASI	91
HAQQ MƏQSƏD ÜÇÜN HAQQ VASİTƏ	93
ƏLİ (Ə) VƏ SUYU DÜŞMƏNİN ÜZÜNƏ BAĞLAMAQ	94
ƏMR İBN AS VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK	95
İMAM HÜSEYN (Ə) VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK	96
BƏŞİNCİ ÇIXIŞ	100
İKİ SORĞUYA CAVAB	100
DA VUDUN (Ə) MACƏRASI VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK	100
MACƏRANIN ƏSLİ	102
UYDURMANIN ƏSL KÖKÜ	105
CAVAB:	110
QÜREYŞ KAFİRLƏRİNİN ƏMTƏLƏRİNİ MƏNİMSƏMƏK VƏ VASİTƏDƏN İSTİFADƏ ETMƏK MƏSƏLƏSİ	111
HACI MİRZƏ HÜSEYN NURİNİN SÖZÜ	116

ALTINCI ÇIXIŞ	121
TƏBLİĞATIN DƏYƏRİ VƏ TƏBLİĞATÇININ ŞƏRAİTİ	121
HƏZRƏT MUSANIN (Ə) ALLAH DAN İSTƏKLƏRİ	121
QUR'ANIN PEYĞƏMBƏR-ƏKRƏMƏ XİTABI	122
AĞIR SÖZ	124
TƏBLİĞAT MƏSƏLƏSİNİN DƏYƏRİ	125
AĞIL VƏ DÜŞÜNCƏYƏ TƏBLİĞ ETMƏK	128
ÜRƏYƏ TƏBLİĞ	131
İBN SİNA VƏ BƏHMƏNYAR MACƏRASI	132
«BƏLAĞI MÜBİN»	134
NÜSH VƏ YA SÖZÜN PAKLIĞI (ÖYÜD)	136
TƏKƏLLÜFDƏN ÇƏKİNMƏK	137
YEDDİNCİ ÇIXIŞ	140
TƏBLİĞİN YOLU	140
“TƏBŞİR” VƏ “İNZAR”	140
“TƏNFİR” (NİFRƏT DOĞURMAQ)	142
RUH İNCƏLİYİ	143
MÜSƏLMAN VƏ XRİSTİAN QONŞU	144
ÇOX DANLAMAQ	146
İSLAM - GÜZƏŞTƏ GEDƏN VƏ ASAN DİN	147
İLAHİ QORXU	148
İMAN MƏCBURİYYƏT GÖTÜRMƏZ	152
SƏKKİZİNCİ ÇIXIŞ	158
PEYĞƏMBƏRİN DAVRANIŞI VƏ İSLAMIN SÜR'ƏTLƏ YAYILMASI	158
ŞƏXSİ MƏSƏLƏLƏRDƏ YUMŞAQLIQ, ƏSAS MƏSƏLƏLƏRDƏ İSƏ SƏRTLİK	161
MƏŞVƏRƏT	165
ÇAĞIRIŞ VƏ TƏBLİGDƏ SƏRTLİKDƏN ÇƏKİNMƏK	167
XƏDİCƏNİN MALI VƏ ƏLİNİN (Ə) QILINCI	167
TÖVHİDİ MÜDAFİƏ ETMƏK	170
ƏQİDƏ AZADLIĞI	172
HƏZRƏT ƏLİ (Ə) VƏ FƏTİMEYİ-ZƏHRANIN (S) VƏFATI	175
BİRİNCİ ƏLAVƏ	179
PEYĞƏMBƏRİN (S) YAŞAYIŞININ QISA TARİXİ VƏ O HƏZRƏTİN BƏ'Zİ SÖZLƏRİNİN AÇIQLAMASI	179
TƏVƏLLÜD VƏ UŞAQLIQ ÇAĞLARI	180
SƏFƏRLƏRİ	183
PEŞƏLƏRİ	183

TƏRCÜMEYİ-HALI	183
HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRİN (S) SÖZLƏRİNƏ BİR BAXIŞ	189
İKİNCİ ƏLAVƏ	194
PEYĞƏMBƏRDƏN (S) YÜZ HƏDİS	194
HƏZRƏTİ PEYĞƏMBƏRİN QISA SÖZLƏRİNDƏN*	194
İZAHLAR:	200